

ՄԻՈՆ

ԱՊՐԻԼ-ՄԱՅԻՍ-ՅՈՒՆԻՍ

ԽԻԻ 4-5-6

ՄԻՈՒ

ԱՄԱՍԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԻՈՒԹԵԱՆ

ԿԵ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1991

Ապրիլ - Մայիս - Յունիս

Թիւ 4-5-6

1991

April - May - June

No. 4-5-6

SION

VOL. 65

A MONTHLY OF RELIGION LITERATURE AND PHILOLOGY

OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

ՄԱՏԵՐԻԱԼԱԿԱՆ
ՄԱՐԿԱԿԱՆ ԲԱՅԻՆ

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

ՀՈԳԻԴ ՈՂՋ ՄՆԱՅ

Պենտեկոստի օրը, Ս. Հոգին Վերմատամ մեջ «հրեղեն լեզուօք» իջաւ առաքելներուն վրայ, եւ զանոնք վերակենդանացնելով, յուսադրելով հաստատեց իրենց կոչումին մէջ:

Քրիստոնեաներուն համար, օրն է այդ՝ եկեղեցիին կազմակերպուելուն: Եւ արդարեւ այդ օրը Քրիստոսի հետևորդներու հարիւր հոգինոց փոքրիկ խումբը երեք հազար մօր հաւատացեալներով անցաւ: Այս կարելի եղաւ, որովհետեւ Քրիստոսի խոստումը կատարուեցաւ: Սուրբ Հոգին իջաւ անոնց վրայ: Ամօր զօրութեամբը սպառազինուած, գիտէին թէ պարտաւոր էին Քրիստոսի վկաները դառնալու, ոչ միայն Հրէաստանի մէջ այլ «միմ-չեւ ծայրերը աշխարհին»:

Պատմութեան մէջ, Քրիստոնէութեան պատմութեան մէջ, Ս. Հոգին այդ ներշնչող ուժը զօրութիւնը եղաւ, որ սերունդէ սերունդ մարդերը զօտեպնդեց, զանոնք իրենց հաւատքին մէջ հաստատեց, յեղակերպելով անոնց աշխարհայեացքը՝ մարդուն եւ իր Արարչին, մարդուն եւ իր ընկերութեան, ժամանակաւորին եւ յաւիտեանականին, անցաւոր եւ անանցանելի զան-ծերու, արժէքներու յարաբերութեան եւ զմահատումին մասին:

Քրիստոնեան նիշդ այն անձն է որ ամբողջ աշխարհի մէջ ապրելով հանդերձ, եւ բոլոր մարդերու հետ միասին հաւասարապէս մեղաւոր, յանցաւոր, տկար անձը ըլլալով հանդերձ, մօր մարդ կը դառնայ, մօր ապրելակերպ մը կ'որդեգրէ: Եւ ասիկա կարելի է, որովհետեւ տիպար օրինակը ունինք: Եւ տիպար օրինակը Քրիստոս ինքն է:

Քրիստոսի կեանքին ընդգծուած երեք երեսները ներկայացնելու համար կարելի է ըսել որ ան եղաւ աղօթողը, ան եղաւ վկան, եւ ան եղաւ ծառայողը: Աղօթողը՝ որովհետեւ ոչ միայն ամէն անգամ որ առիթ ունեւորէ՝ կ'առանձնանար աղօթելու համար, այլեւ կանոնաւոր կերպով իր աշակերտներուն հետ, իր ժամանակուան եկեղեցին՝ սինագոգը կը յանախէր: Եւ զիտեմք մահւ որ ընթերցումն ալ կը կատարէր եւ կը բացատրէր: Եւ իր հետևորդներէն կը սպասէ որ ամէն մէկը աղօթող դառնայ: Յիսուս մահւ կը վկայէր եւ

կ'ուսուցանելը՝ իր Հօրմէն ստացած պատգամներով: «Եկած եմ Հօրս կամբը սորվեցնելու»: Եւ եղաւ վարդապետ, դաստիարակ, ուսուցիչ: Ան ժողովուրդին հետն էր եւ ամոնց կարիքներում զգացակից: Եղաւ բժիշկ, բուժիչ, մխիթարիչ, հաւատքին մէջ թուլացողներում յուսադրիչ: Այս պաշտօնը, այս վարդապետը, եւ այս բժիշկը, տիպար օրինակն է բոլոր ամոնց որոնք իրենց վրայ Քրիստոնեայ ամուսնը կ'առնեն: Եւ ամէն խորունկ հաւատացեալ, ամէն Քրիստոնեայ, այդ տիպարին օրինակովը, կը դառնայ եւ պէտք է դառնայ աղօթող, իր անձնական կեանքին մէջ, իր ըմտամբին հետ միասին, եւ իր հաւատակիցներու խումբին՝ եկեղեցիին հետ: Որովհետեւ եկեղեցին ըմտամբն է Քրիստոսի: Եւ այսպիսով եկեղեցին, ինչպէս անհատը, կը դառնամ աղօթող եկեղեցի եւ աղօթող անհատ: Վկայող եկեղեցի եւ վկայող անհատ: Եւ իրենց գոյութեան եւ մղատակին մաս կը կազմէ ծառայող եկեղեցի եւ ծառայող անհատ դառնալու կոչումը: «Հոգ ըմոզ» եւ հոգատարող սպասաւորը: Բարի Սամարացիին:

Եւ կարելի է դառնալ այդ աղօթող եկեղեցին, այդ վկայողը, դաստիարակը, ուսուցիչը, ծառայողը, հոգատարը, ոչ թէ որովհետեւ մենք է որ կը մախաձեռնենք եւ կ'իրագործենք, ոչ թէ որովհետեւ մենք է որ արժէք մը, շնորհք մը ունինք, այլ որովհետեւ այս բոլորին աղբիւրը, մօյմ Սուրբ Հոգին է, որ Պննտեկոսդէին օրը առաքեալներում վրայ իջաւ՝ Քրիստոսի խոստումին համաձայն, զամոնց զօրացուց եւ հրազինեց: Հազարներով ուխտաւորներ որոնք եկած էին աշխարհի ամէն կողմերէ, լսեցին ամոնց խօսքը, ամոնց վկայութիւնը: Գործք Առաքելոցի հեղինակը այսպէս կը մկարագրէ այդ պահը: «Կը սքանչանային ամէնքը եւ կը զարմանային, եւ իրարու կ'ըսէին. Զե՛՞ որ այս մարդիկը, որոնք այսպէս կը խօսին, Գալիլիացիներ են: Ինչպէ՞ս է որ մեզմէ իւրաքանչիւրը իր ծնած երկրին բարբառը կը լսէ ամոնց բերմէն» (Գործք, Բ. 7):

Ու կը յիշատակուին բոլոր երկիրներու ամուսնները, գրեթէ աշխարհագրական կարգով Պարսկաստանէն մինչեւ Հռոմ, մերառեալ Պարթեւներ եւ Մարեր, եկւորներ Միջագետքէն, (Հրէաստանէն,) Գամիւրէն, Պննտսէն, Փոսգիայէն, Պամփիլիայէն, Լիբիայէն, Եգիպտոսէն եւ Կիւրիմիայէն: (Փակագծի մէջ առինք Հրէաստանը:) Այս երկիրներու շարքին Հայաստանը չի յիշուիր: Իսկ Հրէաստանի յիշուիլը անտրամաբանական կը թուի, քանի որ հէպրէ Հրէաստանի մէջ կը պատահի եւ լեզուն Եբրայերէն էր: Իսկ աշխարհագրական կար-

զով, Միջազգետքն յետոյ Հայաստան պետք էր յիշուեր: Սուրբ Գրական բանասերներ այդ մատնանշումը կատարած են: Իսկ պատմաբաններուն ծանօթ էր հրեական գաղութի մը գոյութիւնը Հայաստանի սահմաններէն ներս: Այս գաղութին էր որ Թադեոս եւ Բարթուղիմէոս առաքելները իրենց առաջին այցելութիւնը պիտի տային, իրրեւ սկիզբ իրենց քարոզութեան: Եւ շատ հաւանաբար Հայաստանէն հրեայ ուխտաւորներ կային Երուսաղէմ եկած, Պասեթի եւ Պենտեկոստէի տօներուն առիթով:

Այս Հայաստանցի հրեաներուն միջոցաւ պիտի հաստատուէր Քրիստոսի եկեղեցին Հայաստան աշխարհի մէջ:

Այդ նոյն Սուրբ Հոգին է աղբիւր բոլոր շնորհքներուն, այդ նոյն Հոգին է որ Քրիստոնէայ անհատին եւ հաւաքականութեան, եկեղեցիին կեանքին մէջ կը գործէ, ինքզինք կը յայտնէ զանազան կերպերով, միջոցներով: Մեր աղօթքներուն, մեր շարականներուն մէջ մեր հայրապետները կենդանի, տպաւորիչ եւ իմաստալից պատկերաւորումներով ներկայացուցած են Ս. Հոգիին դերը Քրիստոսի եկեղեցիին կեանքին մէջ: Անկիւզ գորութիւն է: Ոչ միայն է, այլ նաեւ զինք ընդունողը կը գորացնէ: Սուրբ Հոգին սրբութիւն է: Բայց է նաեւ սրբագործ, սրբացնող: Իրրեւ Քրիստոնէաներ մենք ամէն տեսակի արատներէ կը սրբուինք միայն Ս. Հոգիով: Եւ այդ կը սկսի մկրտութեամբ, մեր «որդեգրութեան» առաջին օրէն, եւ ընդունելով դրօշմը Սուրբ Հոգիի շնորհներուն: Եւ այսպէս մեր կեանքի ամէն մէկ հանգրուանին, մեծնալով, անելով, այդ շնորհքը զանազան ձեւերով մեր մէջ կը գործէ:

Սուրբ Հոգին ներշնչում է: Ազնուական զգացումներու, մտածումներու շտեմարան, աղբիւր եւ բխում: Ոչ միայն ներշնչում է, այլ եւ ներշնչող: Շարժիչ ուժն է մեր գործերուն, մեր խորհուրդներուն, մեր անհատական եւ հաւաքական գործունէութեան: Անոր ներկայութեամբ միայն «հոգի կը դնենք» մեր խօսքին, մեր երգին, արուեստի ոլորտներու մէջ մեր թուիչքին, մեր ներշնչումներուն, մեր գործին, ծառայութեան եւ նուիրումին մէջ:

Նոյն Սուրբ Հոգին է որ նաեւ շնորհք է եւ շնորհաբաշխ: Ինչ կարողութիւն որ մարդ ունի, ինչ շնորհք որ մէկը կ'ըսէ թէ ունի, միշտ պետք է յիշէ որ այդ շնորհքը «ի վերստ» իրեն տրուած է: Եւ այս՝ ոչ մեր օրէն մէկ արժանիքին պատճառաւ:

Ծնորիքը (բառին ստուգաբանությունն իսկ այդ կը թելադրէ), ձրի կը տրուի: Եւ տուողը Աստուած է: Տրուածը Սուրբ Հոգիին շնորհներն են: Եւ զանոնք ընդունողները շնորհալի կը դառնան: Եւ բարերէր հոգի մէջ ցանուած հունտերուն նման պտուղներ կուտան մէկի տեղ հարիւր: Նոյն հոգին է նաեւ որ սէր է եւ սիրող: Եւ մեզի կը սորվեցնէ Աստուծոյ սէրը, ընկերոջ սէրը եւ սէրը ամէն բարի բաներու: Եւ ուր որ կը պակսի այդ շնորհքը, կը պակսի նաեւ սէրը: Փոխարէն՝ քայքայում եւ դժբախտութիւն միայն կը ստեղծուի: Անսէր, անջուր, անապատ:

Մինչեւ իսկ այսպիսի դժբախտութեանց ցանցին մէջ, այդ մոռալը փարատող շող մըն է Սուրբ Հոգիին ներկայութիւնը:

Ամ միխթարութիւն է, նաեւ՝ միխթարիչը: Անոր կը փարիմք կեանքի բոլոր դժբախտ պատահարներուն: Հայերէն լեզուին մէջ հայու հոգիին նկարագիրը կ'արտայայտեն ասանկանքներ, ասութիւններ, որոնց մէջէն կ'ընդգնդարենք շունչը յաւերժութեան, կամքը անընկճելիութեան, թոյլիւն տեսիլքներու: «Հոգիդ ողջ մնայ», «Հոգի է ամբողջ», «Սուրբ Հոգիով միխթարուիս», «Հոգիդ ուտեմ»: Ծատ հաւանաբար օտար լեզուներով անթարգմանելի արտայայտութիւններ:

«Հոգիդ ողջ մնայ»: Եթէ հոգիդ ողջ է, ոչինչ կրնայ քեզ կործանել: Այս է հաւատքը հոյ ընտանիքին՝ Հայ եկեղեցիին սրբութիւններով եւ աւանդութիւններով սնած:

Թ.Ա.Մ.

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ԵԹԷ ԲՐԻՍՏՈՍ ՅԱՅՏՆՈՒԻ ՀԻՄԱ

Արտօնուած չենք կասկածելու Բրիստոսի մեզի հետ յարածամ ներկայութեան մասին, քանի որ ինք էր որ յայտարարեց, ըստ Մատթեոսի Աւետարանի վերջին համարներուն, թէ «ամէն օր ես ձեզի հետ եմ միմչեւ աշխարհի վերջը»:

Հետեւաբար Ամ այժմ մեզի հետ է, այնպէս ինչպէս անցեալին, եւ յաւիտեանս մեզի հետ պիտի շարունակէ ըլլալ:

Մենք կը զգանք իր ներկայութիւնը ամէն անգամ երբ կը համոզուինք եւ իր անունը կը յիշենք: Ամ մեզ հաւատքով եւ յոյսով կը ներշնչէ:

Ամ անկիզբ եւ ամվերջ է: Այս խորհուրդը շատ պարզ եւ հասկմալի կերպով յայտարարուած է Աւետարանի մէջ Քրիստոսի խօսքերով: «Արքահամբն առաջ գոյութիւն ունէի»:

Բայց, հոգեկամ միխթարանքի համար, վայրկեան մը երեսակայեմք թէ աշխարհը ի՞նչ վիճակի մէջ պիտի ըլլայ, եթէ Յիսուս, որ հոգեպէս ներկայ է մեր մէջ, այս վայրկեանի մեր մէջ գտնուի:

Գուշակութիւններ կան որ աշխարհի վերջը արդէն մօտեցած է:

Քրիստոս չէ՞ր որ խոստացաւ թէ դարձեալ մարմնով աշխարհ պիտի գար ժամանակներու վերջը, դատելու համար ողջերն ու մեռելները: Այն ժամանակ իր յայտնութիւնը մէկ բան միայն պիտի նշանակէ, որ աշխարհը արդէն հասած է իր աւարտին: Այն ատեն հրաշքներ պիտի գործուին եւ պիտի փոխուի պատմութեան ընթացքը, որ այնուհետեւ պիտի չըլլայ այն՝ ինչ որ էր:

Մենք ներկայիս կ'ապրինք աշխարհի գիտական զարգացման եւ թեքմիք շրջանին մէջ: Ներկայ ժամանակներուն, քաղաքակրթութիւններն ու մշակոյթները ուրիշ բաներու համար կը ծառայեն: Կուտակուի վտանգաւոր զենքերու, որոնք կը ծառայեն զանգուածային կործանումներու, ցեղային խտրականութեան, անարդարութեան եւ հաւատքի թուլացման: Այս բոլորն մարդկութիւնը պիտի զերծ կացուցուի եթէ բոլորովին չստեղծուին այն մեքենաներն ու սարքաւորումները, որոնցմով կը կառուցուին վերոյիշեալ զենքերը:

Թերեւս, մախնադարեան մարդը, իր պարզ մտածողութեամբ, իր ամմեղունակ ու երեսնայական մտայնութեամբ աւելի մօտիկ կը զգար ինքզինք իր Արարիչին, քան թէ ժամանակակից մարդիկ՝ իրենց հիւլեակամ եւ միայն ռուբերով եւ հոթիրներով ու թմրեցուցիչներով, որոնք արդիւնքը եղաւ «Տախաու»-ի, «Մայ Լէյ»-ի եւ «Տէր Զօր»-ի բնաշնչման կեդրոնները:

Բայց այս բոլորը չէին անյայտացած: Ներկայ նեխած շրջապատին, շրջապատող աշխարհի սեւ գիշերներուն մէջէն մենք դեռ կը լսենք Աստուծոյ համղեպ փրկութեան կոչեր ու աղաղակներ: Հակառակ որ սատաման սխալ ճամբայ կ'առաջնորդէ մարդուն, մարդը չէ մոռցած որ ան ստեղծուած է Աստուծոյ կողմէ:

Մարդիկ այսօր հաւատքի ծառաւ ունին եւ փրկութեան կարօտը կը զգան: Ամենք իրենց մանկութեան ամմեղ օրերը կը յիշեն, եւ իրենց կը թուի թէ դրախտի մէջ կ'ապրէին այն ատեն, դեռ երբ չէին ճաշակած բարիի եւ չարի ծառի Պտուղը:

Սովետական Միութեան տարածքին եւ Լուրսի մէջ հրաշքներ կը գործուին: Վերջերս Ամմանի մէջ նշխար մը յանկարծ սկսած է արիւնիլ եկեղեցիի մը մէջ: Հազարաւոր մարդիկ հոն փութացած են եւ իրենց մատները թաթխած արիւնին մէջ եւ իրենց երեսները լուացած անով:

Եթէ ամբոխներ ապշած են այս հրաշքներով, ի՞նչ պիտի ընէին եթէ յանկարծ Մեսիան յայտնուէր: Միլիոնաւոր մարդիկ իրենց գործերը պիտի թողէին եւ ծմրադիր պիտի փութային իրենց Տէրը դիմաւորելու:

Արդեօք պիտի գա՞յ Ամ հրեղէն ամպերու ընդմէջէն, կայծակներով ու որոտումներով: Արդեօք մախ յալտեմական քաղաք Երուսաղէմ պիտի գա: Արդեօք դարերով փակուած ողորմութեան դարպասները պիտի բացուի՞ն եւ պիտի դիմաւորեն Մեսիային:

Արդեօք իր գալուստով վերջ պիտի գտնէ՞ր իր Եկեղեցին: Այնպէս ինչպէս որ Մեռեալ Մովսիս պատուածքները (Scrolls) կասկածներ արթնցուցին որ Քրիստոնէական Եկեղեցին կրնայ արմատականօրէն խախտիլ: Ես կասկած չունիմ որ Քրիստոսի գալուստը մեծ ամբոխներու կողմէ բուռն դիմադրութիւն պիտի գտնէ:

Ան այժմ, մենք մեր անձնական տեսակէտն է որ կը յայտնենք: Բայց արդեօք Յիսուս ի՞նչ պիտի խորհի մեր մասին, երբ Ամ մեր մէջ քալէ եւ ականատես ըլլայ աշխարհի ժողովուրդներու բարոյական անկումին եւ Եկեղեցիներու միմիայն հետ անհամաձայնութեան: Արդեօք Ամ պիտի չգաթակղի՞: Ի՞նչ պիտի ընէ, խարազանը պիտէ առնէ՞ եւ Տաճարէն դուրս պիտի վճռուէ սատամային:

Եթէ մարդ արարածը Մեսիային կարիքը կը զգայ ներկայ փոթորկայոյց օրերուն, ատոր յարմար ժամանակն է: Աշխարհը արդէն դամոկղօրէն դէպի գաղիվայր կ'ընթանայ:

ԴԱԻԻԹ ԵՊՍ. ՍԱՀԱԿԵԱՆ
Լուսարարապետ Ս. Աթոռոյ

Ծանօթ .— Խօսուած Ամզերէն լեզուով Լուսերական եկեղեցւոյ Ներկայացուցչական ժողովականներու առջեւ, առաւօտեան խորհրդածութեան պահուն, 1 Մայիս 1991 ին, իրենց ժողովասրահին մէջ:

ԵՂԻԱ ՄԱՐԳԱՐԷ

«Այն ատեն, Տիրոջմէ Կրակ իջաւ, եւ ողջակէզն ու փայտերը եւ քարերն ու հողը այրեց ու փոսի մէջի ջուրն ալ լափեց: Բոլոր ժողովուրդները այս բանը տեսնելով, երեսի վրայ ինկան ու ըսին. «Եհովան է Աստուած, Եհովան է Աստուած»:

Գ. Թագաւորաց, ԺԸ., 38,39

Համեմատաբար երկար շրջանէ մը ետք, այսօր կը վերսկսինք կատարել սուրբերու յիշատակը: Հայց. Եկեղեցին Մեծ Պահոց եօթը (բացի Ծաբաթ օրերէն) եւ Յիմանց եօթը եօթնեակներու ըմթացքին չունի սուրբերու յիշատակին մուրհակն օրեր: Հոգեզալստեան եօթը օրերն ալ ամացան եւ սրբոց տօներու շարքը կը բանանք յիշատակովը մարգարէներու մեծագոյնին՝ Եղիա Մարգարէին:

Թագաւորաց երրորդ գիրքին մէջ կը նկարագրուի մեզի Եղիա մարգարէի գործունէութիւնը: Ան Ն. Բ Իմներորդ դարու Իսրայէլի հրաշագործ մարգարէներէն է, ծնած Ս. Երկրի Գաղաատ Թէզրայ մահանգին մէջ: Ան ապրեցաւ Իսրայէլի Աքաաթ թագաւորի շրջանին, որ ամուսնացած էր Սիդոմացի Յեզաբելին հետ: Աքաաթ եղաւ Իսրայէլի այն թագաւորներէն, որոնք Բահաղի պաշտամունքը հաստատեցին Իսրայէլի մէջ:

Եղիա մարգարէ ոգի ի բռին պայքարեցաւ Բահաղի կռապաշտութեան եւ ամոր կեղծ մարգարէներուն դէմ ի պաշտպանութիւն Եհովայի պաշտամունքին: Կարմեղոս լերան դէպքը կը բարացուցէ Եհովայի գերակայութիւնը: Եղիա մարգարէն հրաւիրեց Աքաաթ թագաւորը եւ Բահաղի բոլոր մարգարէները, որպէսզի զոհ մատուցանեն իրենց չաստուծոյն: Եղիա մարգարէ ալ զոհ պիտի մատուցամէր մոյմպէս, առանց կրակ դնելու: Ան ըսաւ Բահաղի հետեւորդներուն: «Բահաղէն խնդրեցէք, որ կրակ ղրկէ, որպէսզի զոհը այրի»: Անոնք խնդրեցին Բահաղէն, բայց իրենց կամչերը ապարդիւն մնացին: Կարգը եկաւ Եղիային, որ երբ աղօթեց Աստուծոյ, Ան ամփջապէս կրակ ղրկեց եւ իր զոհը սպառեց:

Այս դէպքէն վերջ, ամոնք հասկցան թէ Եհովան է ճշմարիտ Աստուածը: Այսպէսով, Եղիա Մարգարէ վերահաստատեց Եհովայի պաշտամունքը Իսրայէլի մէջ: Նոյմպէս մախատեսեց Աստուծոյ պատիժը, որ երեք տարի եւ վեց ամիս ամօրէն պիտի չգար եւ երաշտ պիտի տիրէր: Այդ ժամանակաշրջանէն յետոյ, Եղիա մարգարէն աղօթեց եւ Աստուած իր բարերար ամօրէնը ղրկեց: Նոյմպէս Սարեթթացի այրի կմոջ գաւակը, որ մահամերձ էր, Եղիա մարգարէի աղօթքով կեանդամացաւ: Եղիա մարգարէն, Նոր Կտակարանին մէջ կը յիշուի Այլա-կերպութեան պահուն, Թաբոր լերան վրայ:

Եղիա Մարգարէ եղաւ ջերմ պաշտպանը Մովսիսական օրէնքներուն, յայտնելով բոլորին Եհովայի պաշտամունքին գերակայութիւնը բնութեան կոյր ու մութ ուժերէն: Ան եղաւ ուժական ամօմաւորութիւն մը եւ ջերմ աղօթող մը:

Արդեօք Աստուծոյ պաշտամունքը որուն ջերմ պիտեանը եղաւ Եղիա, տիրապետող է այսօր մեր կեանքին մէջ, թէ ոչ՝ երկրորդական, երրորդական աստիճաններու վրայ կը գտնուի, կամ լուսանցքի մէջ է: Միթէ մեզմէ ոմանք, փոխանակ ճշմարիտ Աստուծոյ պաշտամունքին, բահաղներ, կուռքեր կառուցած չե՞նք, գահընկէց ընելով ճշմարիտ Աստուծոյ պաշտամունքը: Այս կուռքերը կրնան ըլլալ միւթը, փառքը, վաղանցիկ եւ վաւաշոտ հաճոյքները եւ կամ մեր մեղապարտ մախափրութիւնները, որոնք մեր կեանքը կը կլանեն ամբողջութեամբ: Հարկ է վերահաստատել Աստուծոյ տիրակալութիւնը մեր կեանքին մէջ, որովհետեւ առանց Աստուծոյ պաշտամունքին, հոգեկան եւ բարոյական արժէքները կը խամրին, կը մսեմաման, եւ մենք կը մմանք ժամանակաւորին եւ տեսանելիին գերի:

Եղիա մարգարե ունեցաւ ամասամ հաւատք եւ եղաւ ջերմ աղօթասաց: Չընկրկեցաւ երբեք իր հաւատքին մէջ եւ չսայթաքեցաւ, այլ մնաց կորովի եւ հաստատակամ: Այս բոլորէն ետք, հարց տամք մենք մեզի թէ աղօթքը արդեօք տիրակա՞ն է մեր կեանքին մէջ, մաս կը կազմէ՞ մեր աւօրեայ ժամանակացոյցին, կ'աղօթե՞նք ամբողջական յանձնառութեամբ, խոնարհութեամբ, անկեղծ սրտով: Աղօթքը մեզ յարաբերութեան մէջ կը դնէ մեր գերագոյն Տիրոջ եւ Արարիչին հետ: Անկէ կը ստանանք մերքին, հոգեկան ուժեր, դիմագրաւելու համար կեանքի պատահարները: Աղօթել չի նշանակեր մեր պարտականութիւններէն խուսափում, այլ, ընդհակառակը, մեր լաւագոյն ուժերուն եւ կարողութիւններուն գերազանց պրկումով ձգտիլ մեր մպատակելտին: Անոր շնորհիւ մեր գործերը եւ պարտաւորութիւնները կը մտնեն Աստուծոյ ծրագրին մէջ եւ կը ստանան իրենց ամբողջական իմաստը, իբրեւ աստուածահաճոյ եւ մարդկօգուտ արարքներ:

Ներկայիս, շատեր կը խորհին որ աղօթքը աւելորդ ժամավաճառութիւն է եւ տեղ չունի այսօրուայ գիտականացած եւ միւսապաշտ աշխարհին մէջ: Աղօթքէն խզուիլ պիտի նշանակէր թօթափել հոգեկան եւ բարոյական արժէքները եւ կապուիլ միայն միւսին, տեսանելիին, շօշափելիին եւ գիտութեան նուաճումներուն: Այսպիսի կեանք մը զուտ միւսապաշտական է եւ չի գոհացներ մարդկային հոգիի խորունկ ձգտումները:

Մեր Տիրոջ կեանքին մէջ նոյնպէս տիրական եղաւ աղօթքը, եւ ամ իր հետեւորդներուն հրահանգեց ամէն ժամ ու ամէն պարագայի աղօթել:

Եղիա մարգարէի մկարագրին ցայտուն գիծերէն մին կը հանդիսանայ մախաձեռնութիւնը ամէն ինչի հանդէպ որ սուրբ է ու նւիրական: Այսօրուայ «Քրիստոնեայ» մարդկութիւնը որքա՞ն պէտք ունի Եղիա մարգարէի մախաձեռնութեամբ օժտուած հոգեւոր առաջնորդներու որոնք մարդկութիւնը զգաստութեան հրաւիրելով Տիրոջ ողորմութեան բարերար ցօղը իջեցնէին մեր սրտերու խոպանութեան, անեցնելու համար հոն բարութեան եւ արդարութեան սերմերը:

30. 5. 91

Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զղջանեան

ԻՆՉՈՒ ՄԵՌԵԼՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ ԿՐ ՓՆՏՈՒՔ ՈՂՋՐ

Փնտռել ու պրպտել ոչ սխալ է եւ ոչ յանցանք: Այս չորս կիները որ զոհաբերած էին իրենց համգիստն ու խաղաղութիւնը, փնտռելու համար իրենց սիրած վարդապետն ու Տէրը, տակաւին աղջամուղջի մէջ էին թէ՛ ժամանակի եւ թէ՛ իրենց գիտակցութեան: Անոնք սիրած էին Տէրը, բայց տակաւին Զայն չէին նամեցած: Կեանքը, խայտաճրը եւ Ապրումը՝ իրենց մտածողութեան մէջ շփոթ էր: Աղօտ ու մօայլ էր իրենց խորհողութիւնը, որովհետեւ քաղաքական կացութիւնը տեղահամ ըրած էր զիրենք ոչ միայն ֆիզիքապէս, այլ հոգեպէս եւ մշակութապէս:

Ստուերամման այս կիները, աստուածային մագնիսական հոսանքէն քաշուած, կը փրմտունէն եւ կը ձգտին դէպի Աղբիւրը յոյսի, Գիտութեան եւ Կեանքի: Հոգ չէ որ իրենց շաւիղը, զիրենք կ'առաջնորդէ դէպի գերեզման կամ մեռելները: Իրենց սրտին տրոփիւնը կրնայ զիրենք սխալ տեղ առաջնորդել, սակայն այն փափախումին զարկը՝ սիրոյ՝ զարկն է, անկեղծութեան եւ սրբութեան տրոփիւնն է:

Տիեզերքի Արարիչ Տէրը՝ ամզգայն եւ անգիտակից ուժ մը կամ զօրութիւն մը չէ: Արարիչ Աստուած, ոչ միայն կեանք է, Գեղեցկութիւն է, Գոյութիւն է, այլ՝ նաեւ թրթր-նացող Սէր եւ զգայուն Գիտակցութիւն: Եթէ մարդ արարած, զԱստուած նոյնիսկ սխալ տեղ փնտռէ, Աստուած զինք կը գտնէ, որովհետեւ Աստուած ալ մարդ արարածը կը փնտռէ: Յիսուսի կեանքն ու Մարդեղութիւնը արտայայտութիւնն է Աստուծոյ մարդու փնտռելուն: Աստուած մարդը կը փնտռէ ոչ թէ զայն սանձահարելու՝ մեամ ամասունքի, այլ՝ աստուածացնելու համար զայն, իր մկարագիրը դրոշմելու ամոր մէջ եւ զայն իր սրբութեան հասցնելու համար:

Հայ մնացորդները՝ Տերգորի եւ տեղահանութեան եղեռնէն մոռոպրած, որքան ալ կորսնցուցած ըլլան իրենց լուսաշաւիղ հաւատքն ու նամապարհը, ամխախտ պահած են Յիսուսի սիրոյ հուճտները եւ հաւատքի պլպլացող կամբողները իրենց քրիստոնէական հոգիներուն մէջ: Հայաստանեայց հաւատքի լուսապայծառ կառուցողական հրաշագանձութիւնը, մորէ՛մ պիտի վերբնծիւղի եւ մորէ՛ն պիտի վերակենդանանայ, որովհետեւ հայ ազգը մկրտուած է ոչ միայն ջուրով, այլ՝ դարաւոր հաւատացեալներու արիւնովն ու մուկ-բումովը:

Նիւթապաշտ, մեքենագէն եւ հիւլեաշարժ այս դարը թող չկախարդէ՝ մեզ եւ չ'ուզդէ եւ չսայթաքեցնէ մեզ դէպի հոգեկամ զահալէժ: Զփնտռե՛մք Յաղթական Յիսուսը թերահաւատութեան եւ դրամապաշտական մոռալ աղջամուղջին մէջ, այլ հաւատքի լուսաւոր թելերուն թռիչքով տեսնենք Յարուցեալը՝ մահն ու գերեզմանը Յաղթահարողը: Ծանշնա՛մք մեր տեսլականը, որովհետեւ մեր փնտռածը գաղափար մը չէ՝ միայն, ամուն մը չէ՝ միայն, այլ՝ կենարար Փրկիչ, Ազատարար Զօրավար, անսպառ Շնորհ, Ամփոփոխ ներդրութիւն եւ սիրող Աստուածորդի Յիսուս:

Ուստի չփնտռե՛մք Ողջը մեռելներուն մէջ, Յաղթական Յարուցեալը՝ պատմութեան մէջ, Ոգին՝ գիրին ու տառին մէջ, Անժամանցելին՝ ժամանակաւորին մէջ, ճշմարտութիւնը՝ խաբէութեան մէջ եւ զԱստուած եկեղեցիին քարին ու աղիւսին մէջ: Լսենք ու իմանանք ձայնը հրեշտակաց որ կը սլաղագամեն ցարդ,

«Այստեղ չէ Յիսուս, այլ յարութիւն առաւ»:

Յիսուս՝ մեռելներու, պարտուողներու, եւ թէ միւրի մէջ չէ, այլ՝ կեանքի՝ մէջ է, ապրումի՝ մէջ է, յաղթութեան՝ մէջ է, եկեղեցիին քարին եւ միւրի մէջը չէ՝ Ամ այլ ամոր աղօթքներուն մէջն է. Շարականներու մէջն է եւ ամոր հոգիին մէջն է:

Կ'ուզե՞ս տօնել Սուրբ Յարութեան Զատիկը այս տարի, մի փնտռէր Յիսուս Քրիստոսը քու նախապաշարումիդ, քու անգիտութեանդ, քու մտացածին երեւակայութեանդ մէջ, քու մակերեսային ծանօթութեանդ մէջ: Հանեցու՛ր միտքդ ու հոգիդ տեսնելու գիրին ու տառին ետեւ պահուած հրաշափայլ ու լուսափայլ Յարուցեալ Յիսուսն ու իր ժպտուն հրաւերը քեզի:

Լսէ՛ դարերու ընդմէջէն հնչող շեփորը այն միլիոնաւոր սուրբերու եւ նահատակներու որոնց ձայնը կը շարժէ երկինքն ու երկիրը եւ կ'որոտայ համայն տիեզերքի ընդարձակութեան մէջ, ըսելով,

«Յիսուս Քրիստոս Յարե՛աւ ի մեռելոց»

Կ'ուզե՞ս ձայնակցիլ այս սուրբերուն եւ երգեհոնել երգն Յաղթութեան, ըսելով,

«Օրհնե՛ալ է Յարութիւնն Քրիստոսի»:

Քուկդ է ըմտրութիւն ընելը:

Ալպէո Նորատունկեան

ԵՐԻՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՅ ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՆՈՐ ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆԸ

Հայ բառարանագրութեան պատմութեան ոսկեայ էջերուն մէջ առանձնապատուկ ուշադրութեամբ կը դիտուի ու կը գնահատուի տպագրութիւնը մոր Հայկազեան բառարանին, որ տեղի ունեցաւ Վենետիկի Ս. Ղազար վանքին մէջ 1836 թուականին (155 տարի առաջ):

Վենետիկի Ս. Ղազար միաբանութեան հիմնադրութիւնը՝ երանաշնորհ Մխիթար աբբա-հայր Սեբաստացիին կողմէ, խիստ նակատագրական եղաւ հայագիտութեան զարգացման համար:

Յանձնին մեծ վարդապետ Մխիթարին ու անոր բանիրուն հետևորդներուն, հայագիտութիւնը թեւակոխեց մոր դարաշրջան մը: Այս խիստ օգտակար շարժման մախակաբապետը եւ լուսաւորիչը հանդիսացաւ հիմնադիրը՝ իր ծաւալուն աշխատութիւններով: Ան մամապարհ հարթեց հետագայ սերունդներուն որպէսզի անոնք անսայթաք ընթանան իր ընդգծած ուղիէն: Միաբանութեան վրայ դրուած յոյսերը ի դերեւ չէլան: Անոնք գիտակից իրենց կոչումին եւ հաւատարմի իրենց ուխտին, տիւ եւ գիշեր, ոգի ի բոլին, տքնեցան ու իրենց աշխատանքը արդիւնաւորեցին ու պսակեցին մեծամեծ նուաճումներով: Այդ իրագործման թագն ու պըսակը կը համարուի երեք վարդապետաց կողմէ յօրինուած Հայոց լեզուի կատարեալ բառարանը: Հայագիտութեան մէջ այս բառարանը կը նկատուի իբրեւ եզակի արտադրութիւն եւ գլուխ գործոց երկասիրութիւն:

Անդրադառնալէ առաջ այս բառարանի արժէքին ու կարեւորութեանը, հարկ է նշել որ մոր Հայկազեան բառարանին կանխած է հին Հայկազեան բառարանը, որ յօրինուած էր Մխիթար արքեպիսկոպիտի կողմէ եւ տպուած 1749 թ. (Ա. հատոր) եւ 1769 թ. (Բ. Հատոր):

Արքեպիսկոպիտ Բառարանը իրականութեան մէջ մախափմը հանդիսացաւ Նոր Հայկազեան Բառարանին (ՆՀԲ): Երեք վարդապետները՝ Հայր Գաբրիէլ Աւետիքեան (1750-1827), Հայր Խաչատուր Սիւրմէլեան (1751-1827) եւ Հայր Մկրտիչ Աւետեան (1762-1854), զայն զտած էին ամբարարար՝ գիտութեան պահանջները գոհացնելու տեսակէտէն: Անոնք գեղեցիկ, բայց յամուգմ մտայղացում ունեցան ձեռնարկելու աւելի ընդարձակ ու կատարեալ բառագրքի մը յօրինման, ուր ամփոփուած ըլլային մեր մատենագրութեան մէջ գործածուած բառերը:

Երեք նուիրեալ մշակները այս վիթխարի աշխատանքին ձեռնարկեցին 1784 թուին եւ աւարտին հասցուցին 1834 թուին: Յիսուն երկար տարիներու հոգեմաշ ու յոգնատանջ աշխատանքի արդիւնք էր բառարանը: Յանախակի ընդհատուած է գործի ընթացքը զանազան պատճառներով: Առաջաբանը յստակ է այս մասին. «յնթացս ամբողջ յորելեանի յիսնամեան ժամանակի այլեայլ գործոց զբաւորաց եւ բանեղիմաց, եւս եւ բազմավրդով յեղափոխութեանց դարէ ի դար ընդ ամենայն տիեզերս. որով եւ գործս զգեցաւ զբազմօրինակ կերպարամափոխութիւն»:

Ոչ մէկ արգելք ու զարտուղի զբաղմունք չեն կրցած շեղել մշակոյթի մեր երեք անձնագոհ սպասաւորները իրենց նուիրական առաքելութենէն: Հակառակ կարգ մը ընդհատումներու, անոնք անվիատօրէն շարունակած են իրենց սիրելի գործը:

Աշխատանքի ընթացքը չէ եղած դիւրին ու հեզասահ: Ահելի դժուարութեանց մատնուած են հեղինակները, երբ «Գային հասամէին ի ձեռս մեր այլ մատենաք՝ զանձարան լեզուիս հայոց ամակնկալելիք. որպէս քրոնիկոն եւսերիս Փիլոն Եբրայեցի, Դիոնիսիոս Արիստարքացի . . . եւն. » (ՆՀԲ): Այս բիւրաւոր մատենաներու հեղեղէն զատ կար մաւն «զանազան օրինակք գրոց մոյն մատենագրաց արդէն ստացելոց»: Բնագրային եւ բառային բաղդատական հսկայ աշխատանքի հորիզոն մըն էր որ կը բացուէր, եւ այն պէտք է կատարուէր «առ ի գիտս ստուգագոյն ըմբերցուածոյ»: Այսքան փութաբան աշխատասիրութեան հունձքը բնական էր որ ըլլար առատ, մոխ, հարուստ: Աշխատանքի լրումին, գոյացած էր 12 պատկանելի հատորներու միւթ: Նոր մտահոգութիւն մը սակայն պատած էր միաբանութիւնը՝ միւթակամը: «Ո՞ր կարէր ծախս առնել այսպիսուն գործոյ. զի թէպէտեւ ումանք ի բարերարաց ազգայնոց յօժարէին ձեռք տալ մասին, բայց բոլորին ուժել իշխէր եւ ոչ ոք»: Ասիկա բարոյական մեծ հարուած մըն էր հեղինակներուն, որոնք սիրալոյսով եւ անսակարկ նուիրումով տրամադրած էին իրենց կիսադարեայ ժամանակը, ջանքը եւ եռանդը ի պսակում նուիրական գործի մը: Այս միւթական դժուարին ու անել կացութենէն դուրս գալու համար կը մտածուէր «կարճել զվկայութիւնս՝ գրեալ թէ առ հասարակ, կամ ծաղկաքաղ եւեթ մշամակել, թօթափել զբազմալեզու կատարելութիւն, եւ անդրէմ միւսամգամ գրեթէ զոմն պահել մախկին բառարանին»: Կրմանք երեւակայն այն սաստիկ յուսախաբութիւնը որ ապրեցան այդ ազնիւ հոգիները: Այս աւելորդ ու տածամակիր աշխատանքին վերստին լծուեցան հէզ մշակները՝ այս անգամ նուազ խանդավառութեամբ, սրտաբեկ, «լքեալ սրտիւ, զի ամենայն աշխատութիւն իւրեանց յերկիր անկամէր, եւ ոչինչ երեւելի բարգաւաճանք լիճէին մախկին բառարանին»: Բառարանն ու մոխութիւնը, հարստութիւնը, կատարելութիւնը, գրաւորութիւնն ու շքեղութիւնը կը կորսնցնէր յապաւումով. «Եւ ահա յետ ամսիրտ ուղեւորութեանս մորոյ՝ ի խոր ծերութիւն եւս հասեալ երկուց յաշխատողաց,

անկամ որպես թե զմամապահայմ, եւ օրհասին ի վերայ հասելոյ՝ երկորքն եւս զուսմա-
մնիւք անցեալ՝ փոխեցամ առ Ասծ»:

Այսպէս ուրեմն, յիսում տարուայ աշխատանքի բեռան տակ կքած առաջին երկու վար-
դապետները՝ Հայր Գարրիէլ եւ Հայր Խաչատուր, իրենց մահկանացուն կը կմբէին՝ առանց
տեսնելու իրենց քրտմաբոր աշխատանքին լոյս ընծայումն ու թագով պսակումը:

Իրաց այս դրութեան մէջ, բարեփոխեալ բառարանի վիթխարի գործը կը մնար Հայր
Աւգերեանին ուսերուն վրայ, որ բազմաւիճաւ ու քաջակորով էր, որ եւ «յետ կրկին ու
երեքին փոխելոյ՝ կարկատելոյ՝ եւ մորոգելոյ զգործն, որպէս ընդ համատարած ծով
վերստին մաւարկելով՝ եւ ի գլուխ երկասիրութիւն յիսմամեան»:

Յետ լրման բարեփոխեալ կամ կրճատեալ բառարանին, կու գար տպագրութիւնը, եւ
ամոր առընթեր՝ ծախքը. «ծամր էին ծախքն՝ ոչինչ ընդհատ յաշխատութենէ», կ'ըսէ առա-
ջաբանը:

ՆՀԲ-ի հրատարակութեան բարերարութիւնը կը ստանձնէ մի ումն ազգասէր՝ Յակոբ
Զէլէպի Տիւզ: Բառարանը՝ «Նոր Բառգիրք Հայկազեան Լեզուի» վերառուբեամբ լոյս կը
տեսնէ երկու հատորով՝ 1836 եւ 1837 թուականներուն: Գրքի առաջին էջին վրայ
մեկնասին կը կոչեն «քաջափայլ իշխան» եւ «ազգասիրաց մերոյ աշխարհիս ընտիր
Պարագլուխ»:

Մեր իրականութեան մէջ հազուադէպ է որ ամդրադաճման մեկնասին մը կամ մեծ բա-
րերարի մը կենսագրական գիծերուն, ամոր արժանեաց եւ բարոյական յատկութեանց ու
առաքելութեանց: Տիւզեան գերդաստանը սակայն հռչակաւոր էր, հետեւաբար, արժանի է
մեր ուշադրութեան:

Այս տան ծննդավայրը կը համարուի Փոքր Ասիոյ Սեբաստիա քաղաքին արեւելքը
գտնուող Տիրիկէ քաղաքը: Պատմութեան ժլատ էջերը մեզի կը հաղորդեն թէ ում Յարու-
թիւն, 1600 թուականին, ուղեւորուած է Տանկաստանի մայրաքաղաքը ու այնտեղ կայք
հաստատած: Արհեստով ոսկերիչ Յարութիւնը «արքունի ոսկերիչ» կարգուած է պետութեան
կողմէ: Ի դէպ, մշենք թէ այս արհեստը յետագային փոխանցուած է սերունդէ-սերունդ
ընդհուպ մինչեւ Յակոբ Զէլէպի Տիւզը, որ որդին էր Յովհաննէս Զէլէպիի: Յովհաննէսը
ոչ միայն իր գործին մէջ յաջողակ եւ ուսումնաստենչ մարդ էր, այլեւ՝ բարեգործ ու
ազնուասիրտ: Օսմանեան պետութեան մէջ յարգելի, սիրելի ու պանծալի անուն էր ան: Իր
ամենակամ միջոցներով Կալաթայի եւ Գարթալի մէջ երկու դպրոց հիմնած է. ապա, Սկիւ-
տարի դպրոցի վերանորոգման ծախքը հոգացած է, եւ մնացեալ դպրոցներուն ալ բարեգոր-
դութիւնը ստանձնած է: Այս լուսամիտ ու ծառայասէր մարդուն (ծն. 1749) խօսած նառն
կ'արժէ մէջքերէլ հետեւեալը. «մեր զաւակներուն վրայ ստակ խարնելը պօշ պարապ չի

* Բանասէր վարդապետ՝ Հայր Գրիգոր Մագսուտեան, մեզի վերջերս հաղորդեց թէ ինքը
անձնական նամակով մը հետաքրքրուած է Միխայիլեան միաբան Հայր Մեսրոպ Ճանաշեանէն՝
Հայկազեան Բառարանի մնացեալ չհրատարակուած նիւթերուն մասին: Հայր Ճանաշեան յայտ-
նած է, թէ այն նիւթերը որ նիւթակաճի պատճառով ստիպուած էին անցեալին չհրատար-
կուիլ, ներկայիս անգործածելի վիճակի մէջ են եւ ցրուած:

Մեր շնորհակալութիւնը կը յայտնենք Հայր Գրիգորին այս տեղեկութեան համար:
սեպեմբ ... մեր խարնովը տպագրել տալ այն ամէն գրեանքը մեր երախտաւոր նախնեաց՝ որ
մինչեւ հիմայ մնացած են . . . մորամոր գիրքեր տպագրել տանք» (Արտասանուած 1813
թուին): Ասկէ ետք, Յովհաննէս Զէլէպի Տիւզը ձեռնարկած է տպագրական օգտակար աշխա-
տանքին: Իր հաստատած «Արշակունեաց ընկերութիւնը»-ը ամսաթերթ մոյմիսկ հրատարակած
է՝ «Դիտակ Բիւզանդեան» տիտղոսաթերթով: Յովհաննէս Տիւզը մահացած է 1818 թուին եւ
թաղուած Գուրուշէշէի մէջ: Ան թողած է 12 զաւակ: Ահա այս բարեխիղճ ու գիտակից
մարդուն զաւակն էր մոր Հայկազեան Բառարանի մեկնասէր՝ Յակոբ Զէլէպի Տիւզը:

Յակոբ Տիւզը ծնած է 1793 թուին: Արհեստով հօրը պէս ոսկերիչ էր եւ կ'աշխատէր
փողերամոցին մէջ: Իր շրջահայեաց գործունէութեան, հաւատարմութեան ու վարպետութեան
համար, հովանաւորութիւնը վայելած է Սուլթան Ապտիւլ Մեմիտի: Հօրը պէս, եղած է մեծ
ազգասէր ու բարեգործ: Իր մեծագութեան ու առատաձեռնութեան շնորհիւ հրատարակուած
է մեծածախս ՆՀԲ-ը: Այս պատուական իշխանը վատառողջ էր եւ ենթակա բժշկական խնա-
ւոց: Հոգին աւանդած է 1847 թուին, երբ դեռ 54 տարեկան էր: Մարմինը ամփոփուած է
Գուրուշէշէի դամբարանին մէջ:

Այս հանգստարանին մէջ են մտել Տիւզեան ազգատոհմին պատկանող մախորդ հանգուցեալը:

Տիւզեան գերդաստանին նշանաւոր ամձանց շարքը ամբողջացնելու համար կ'արժէ յիշել մտել Միհրան Զէլէպի Տիւզին (1817-1890) ամուսնը, որ իր մեծագործ բարերարութիւններով նպաստեց հայ Լուսաւորութեան ու կրթութեան զործին: Մեկեմասը եղաւ Հայր Արսէն Բագրատունիի գործերուն, եւ այլ բազմաթիւ երախտարժան գործեր կատարեց:

Նոր Հայկազեան բառարանը բազմակի նշանակութիւն ունեցող աշխատասիրութիւն է: Այն բաղկացած է աւելի քան 2000 մեծադիր էջերէ. երկհատոր է, եռասիւնակ, բովանդակութեամբ ծաւալուն է ու չափազանց հարուստ: Հայ ամուսնի լեզուաբան Փրոֆ. Է. Աղայեանի գնահատմամբ՝ «Դա մեր հին մատենագրութեան ամենակատարեալ բառարանն է» եւ «ամգերազանցելի է մնում մաւ աշօր»։ Մատենագրաց երկերէն բառաքաղութները կատարուած են ամենայն զգուշութեամբ եւ նշգրտութեամբ: Բառերը ներկայացուած են իրենց ուղղագրական տարբերակներով. ամուսն քիմաց գետեղուած են՝ ա) բառիմաստը (տարբեր երանգներով, հոմանիշներով ու համապատասխան օտար բառերով). բ) զանազան օրինակներ (մէջբերուած ծովածաւալ գրականութեան տարբեր ժամանակաշրջաններէ). եւ գ) Բառերու ստուգաբանութիւնը:

Այս եռատեսակ աշխատանքն ամենէն շատ լեզուաբանական հոտառութիւն եւ հմտութիւն պահանջող երրորդն է՝ ստուգաբանութիւնը: Ստուգաբանական արուեստը իր գրեթէ նախնական փուլին մէջ էր այդ դարաշրջանին: Երեք վարդապետները քաջածանօթ էին Լատիներէնին, հին Յունարեւմին, Եբրայերէնին, Պարսկերէնին, Տանկերէնին, Արաբերէնին եւ այլ լեզուներուն: Անոնք իրենց սուր հոտառութեամբ ստուգաբանած են բազմաթիւ փոխառեալ բառերու ծագումը եւ արմատը: Կարելոյ համեմատութիւններ կատարած են Հայերէնի եւ այլ ցեղակից լեզուներու բառերու միջեւ եւ յանգած ճիշդ եզրակացութիւններու: Զայս ըսելով, չենք բացառեր ամենեւին կեղծ ու բռնագրօսիկ ստուգաբանութիւններու մեծ խումբ մը, որ անկասկած արդիւնք է ներկայ պատմահամեմատական լեզուաբանութեան ընձեռած բազմաթիւ միջոցներուն զգալի պակասին:

Ամբողջացնելու համար մեր ըսածները այս բառարանին մասին, պէտք է աւելցնել մաւ որ սոյն ընդարձակ աշխատութիւնը համառօտուած ձեւով մեզի ներկայացուցած է Հայր Աւգերեանը իր «Առձեռն Բառարան»-ին մէջ: «Առձեռն»-ը երկիցս հրատարակուած է 1846-ին եւ 1865-ին ի Ս. Ղազար: Միաբան Վարդապետը «Առձեռն»-ի մէջ ներառած է այն բոլոր բառերը որ դուրս մնացած էին Հայկազեան Բառարանէն: «Առձեռն»-ը 5000 բառով աւելի է Հայկազեանէն: Այսպիսով, Աբբաիօր բառարանը, Երից Վարդապետաց Հայկազեանը եւ Հայր Աւգերեանին «Առձեռն»ը կու գան գիրար հարստացնելու, լրացնելու եւ ամբողջացնելու:

Հայագիտութեան, մասնաւորապէս բառարանագրութեան բնագաւառին մէջ, երից վարդապետաց այս գերագոյն ծառայութիւնն ու զոհողութիւնը բարձր կը գնահատուին հաւասարապէս եւ՝ Հայ կանառին կողմէ եւ օտար մտաւորականներուն կողմէ: Երեք անմահ վարդապետները, իրենց արդար վաստակով, պատուական տեղ մը գրաւած են Հայ Լեզուաբանութեան պատմութեան մէջ:

Նոր Հայկազեան Բառարանը բարձրարուեստ ու բարձրանշակ արտադրութիւն է: Անոր տպագրութիւնը պատիւ բերած է Հայ լեզուին ու մշակոյթին: Անոր հեղինակները հայ ժողովրդի հարազատ զաւակներն են, որ իրենց կիսադարեայ զոհաբերութեամբ արժանացած են ողջ ազգին հիացմունքին ու յարգանքին:

Հայ ժողովուրդը ի թիւս մեծաց դասած է այս երեք անխոնջ վարդապետները եւ գիտութեան մատենանին մէջ ոսկեայ տառերով արձանագրած անոնց անունները:

Միմունջ մ'աղօթք անոնց խնկելի յիշատակին:

Զենոբ Քինյ. Նալպանտեան

«ՅԻՍՈՒՍ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԱՌԱՎՆԵՐԸ»

(Հեղինակ՝ Բարգեն Ա. Բհմյ. Մագսուտեան)

Գրախօսեց՝ Գրիգոր Ոսկանեան

Ս. Վարդան Մատենաշարը շարժումի մէջ է կրկին: Երուսաղէմէն՝ Պողարեան Սրբազանի «Ծիսագիտութիւն» աշխատասիրութեան կը հետեւի ուրիշ արդիւնաշատ գործ մը — «Յիսուս Քրիստոսի Առակները» աշխատասիրութեամբ Մեծագոյն Պոսթրնի Ծուխէն Տ. Բարգեն Ա. Բհմյ. Մագսուտեանի. մեկնաստութեամբ՝ Գէյմպրիի Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ համայնքի մուկրատուութիւններուն, գոյացած՝ Տէր Հօր ձեռնադրութեան 40— ամեակին, արտօմու— քեամբ՝ Թեմիս Բարեջան Առաջնորդ Տեան խաժակի Ս. Եպիսկոպոսի: Գիրքը կը բացուի Առաջնորդ Սրբազանին գմահատական խօսքով, որուն կը յաջորդէ հեղինակ Տէր Հօր «Յա— ուաբանը»:

Համակարգիչի բժախնդի համագործակցութեամբ կատարուած գրաշարական այս աշխա— տանքը յաջողած է՝ նաշակաւոր կերպով 229 էջերու մէջ դասաւորել 58 կարն գրութիւն— ներ, զորս Արժանապատիւ հեղինակը կը խմբաւորէ «Յիսուս Քրիստոսի Առակները» անուա— մումին ներքեւ:

Էջերը թղթատելէ աւելի, հետաքրքրութեամբ կարդացի գրութիւնները: Անոնցմէ շատեր ծանօթ էին ինծի: Կարդացած էի «Պայքար» օրաթերթի «Աւետարանի Յոյքեր» զխակարգու— քեան ներքեւ՝ սխմակներու մէջ, երբ 1960—ական թուականներուն կարն ժամանակի մը համար կը բնակէի Ուոթըրթաունի մէջ: Այն ատեն զանոնք գմահատցի իբրեւ հոգեւոր պահամքի մը արդար գոհացում տուող գրութիւններ: Այսօր ալ ունիմ նոյն տրամադրու— քիւնը, գրքի մը մէջ ամփոփուած, 25 տարիներ վերջ:

Գրքի ընթերցումին՝ ուշադրութիւն ըրի, ինչպէս 58 գրութիւններու մուտքին աւե— տարանական մէջբերումներն ալ կը թելադրեն, միայն առակներ չեն, այլ մաւ առածներ եւ տեղ—տեղ ալ յարակից դասեր, որոնք յաջորդաբար միւս կը հաթաթեն անոնց: Մեկնե— լով այս նկատողութենէն, գրքին վերնագիրը պիտի ըլլար ամբողջական՝ եթէ կարողացուէր հետեւեալ կերպով. «Յիսուս Քրիստոսի Առակները, Առածները եւ Յարակից Դասեր»: Ընդ— համուր սա վերնագիրը պատշաճօրէն պիտի բնութագրէր ծրագրուած չորս հատորները եւս, իրենց 250 քարոզներով:

Գիրքը՝ քարոզագիրք մըն է, ուր 58 կարն քարոզներ կը զարդարեն անոր էջերը: Չեմ գործածեր «քարոզիկներ» բառը, որ կը յիշեցնէ նախակրթարանի «փոքրիկները»: Կարն քարոզներով հաւատացեալ ժողովուրդը կրօնաբարոյական դասերու հաղորդակից ընելու այս նիգը կը հանդիսանայ ամենագոյն, գործնական ու ժողովրդական կերպը որ, իբրեւ կորիզը քարոզական լայնածաւալ գրականութեան, խիզախ մուսնումներ արձանագրած է Քրիստոնէա— կան, ընդ որս մաւ Հայ Եկեղեցւոյ մէջ, սերունդներով: Հայրախօսական Գրականութենէն՝ պատկանելի անուններու, եւ մեր Եկեղեցւոյ ծոցէն՝ երանաշնորհ վարդապետներու քարո— զախօսական վաստակը կը մման խոյացող թռիչքներ՝ հոգիներու եւ մտքերու, միմչեւ այսօր:

Այն օրերուն, տակաւին Ժառանգաւորացի գրասեղաններու վրայ, կը յիշեմ անուններ՝ Եպիսկոպոսական Եկեղեցիէն Philips Brooksի քարոզագիրքը անգլերէն լեզուով. մերիւններէն լուսահոգի Տ. Ղեւոնդ Արք. Դուրեանի քարոզագիրքերու շարքը. վերապատուելի Բասունիի ու ապա վերապատուելի Ա. Պետիկեանի շինիչ քարոզները, որոնք փնտռուած գրքերն էին քարոզախօսութեան պատրաստուող դպրեւանքի ուսանողներուս: Անմիջական յաջորդող տասնամեակներուն, պատեհութիւնը չունեցայ լսելու կամ տեսնելու այդ օրինակ գրքերու վերերեւումը, որ կարեմար վայելէ նոյն ժողովրդականութիւնը: Ինծի կը թուի թէ քարոզներ համելու նախամախնդրութիւնը ինկած է թմբի մը մէջ:

Անցնող շաբաթներուն, «Յիսուս Քրիստոսի Առակները» քարոզագրքին հրապարակ իջնելը եւ հաւաստիացումը թէ՛ չորս հատորներ եւս պիտի հետեւին անոր, հանդիսացան հետաքրքրութիւն արթնցնող ազդակներ: Մեր ժամանակակիցներուն, երբ սերունդներու մախըմտութիւնները կը հակին իւրայայտուկ ակնկալութիւններու, Տէր Հօր այս նիգը կարելի է բարացուցել իբրեւ աշխոյժ քարոզիչի ու դաստիարակի գործ մը:

Լեզուն կ'ապահովէ սահուն եւ անձամէկը ընթերցում: Դիւրահաղորդ ոն, զգոյշ՝ գրական բարձրաթիշ բաներէ ու մախադասութիւններէ, քարոզները հասկնալի հայերէնով, ամէնուն մատչելի, հոգեւոր եղբայրներուն ու մտաւորական բարեկամներուն, կրօնագիտական գիտելիքներ ունեցողներուն ու անգրագէտներուն: Անոնք որոնք մօտէն կը ճանչնան Տէր Հայրը, իսկոյն պիտի մատնամշեն ոնն ու խօսքին մկարագիրը՝ անոր ամէնօրեայ խօսակցութեան եւ կիրակօրեայ քարոզներուն: Միշտ անպանոյն, համոզարտ ու հայրախմամ կշռոյթով:

Ըսի հայրախմամ: Ընթերցումի ամէն քայլափոխի, կը զգաս այնտեղ՝ մախադասութիւններու եւ մտածումներու ընդմէջէն ծաւալումը մթնոլորտի մը որ Հայրախմամ է, որ Հայրըն է ըմտամիքի մը՝ զաւակներու բարիքներով, որ հովիւն է հօտին եւ հոգեւոր վերադիտող իրեն խմամքին յանձնուած ծխական զաւակներուն՝ Մեծագոյն Պոսթրնի Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ ծառայութեան մէջ, աւելի քան 40 տարիներով: Սա կը մատնանշէ միմ՝ գրքին զօրեղ արժամիքներէն:

Գիրքը հաւաքածոյ մը չէ պարագայական քարոզներու: Ընթերցողը հեշտութեամբ պիտի ճշմարտ անոնց յարակցութիւնը՝ մէկը միւսին, հասարակաց ենթահողը՝ որ իր սնունդը կ'ըմպէ Քրիստոսի առակներով, առածներով եւ այլ յարակից դասերով կերպաւորուած աղբիւրներէ: Ուրիշ մը համար դիւրին պիտի ըլլար քարոզագրական աշխատանքի մամբուն՝ բունուի կրօնական (չըսելու համար աստուածաբանական) խրթին մրբութիւններու ցանցէն, եւ Ս. Գրական յայտնի մեկնիչներու օժանդակութիւնը ապահովելու ճիգով զարտուղիլ՝ առաջադրուած ծրագրէն: Ի պատիւ Տէր Հօր, տեղին է այստեղ հաստատել թէ կրցաւ ինքզինքը հեռու պահել հանգոյցներէն, ապաւինելով իր պարզակերպ ու անյաւակնոտ բնագոյններուն: Իրաւ է, ունեցաւ առիթը գրքին էջերէն՝ գրելու դժուարիմաց ու երկսայրի առակներու եւ առածներու մասին, քաղելու անոնցմէ դասեր ու տարածելու զանոնք զինքը շրջապատող համայնքային, ազգային ու անհատական ամէնօրեայ կեանքին. սակայն զանոնք բարեխառնեց իր անձնական փորձառութիւններով, եւ պայմանաւորեց իր մտածելու եւ զգալու կերպերով: Այլեւս Աւետարանը չէ, այլ Հայրն ու հովիւն է որ կը բացատրէ ու կը խօսի իր զաւակներուն ու հօտին:

Սա քարոզագիրքը երկարատեմէ ի վեր զգացուած պակասի մը գոհացում տուող աշխատանք մըն է. արժանի՝ մատնադարանի դարակներուն վրայ ունենալու իր ուրոյն տեղը: Համաձայն եմ Առաջնորդ Սրբազանի վկայութեան ... «Թող այս քարոզագիրքը քաջաւերութիւն հանդիսանայ մեր այն եկեղեցականներուն, ի մասնաւորի երիտասարդներուն, որոնք գրական ձիրքեր ունին»:

Մայիս 1991, Նիւ Եորք

PATRIARCH CABLE TO
H.M.KING HUSSEIN

On June 12, 1991, His Beatitude Patriarch Torkom Manoogian sent the following cable of good wishes for a speedy recovery to His Majesty King Hussein:

TO HIS MAJESTY KING HUSSEIN BIN TALAL
ROYAL PALACE
AMMAN (JORDAN)

YOUR MAJESTY

WE HAVE HEARD WITH GREAT CONCERN OF YOUR MAJESTY'S ILLNESS AND STAY IN HOSPITAL. ON BEHALF OF THE ARMENIAN COMMUNITY IN JERUSALEM AND JORDAN, WE PRAY FOR GOD'S BENEFICENCE TO GRANT YOU GOOD HEALTH AND MANY MORE YEARS OF INSPIRED LEADERSHIP.

PRAYERFULLY,
ARCHBISHOP TORKOM MANOOGIAN, ARMENIAN PATRIARCH OF JERUSALEM

His Majesty responded with the following cable of thanks:

HIS BEATITUDE ARCHBISHOP TORKOM MANOOGIAN
ARMENIAN PATRIARCH OF JERUSALEM

I WAS MOST DEEPLY TOUCHED BY YOUR BEATITUDE'S KIND MESSAGE OF GOOD WISHES DURING MY RECENT ILLNESS AND I TAKE PLEASURE IN EXPRESSING TO YOU MY HIGH APPRECIATION OF YOUR THOUGHTFULNESS. PLEASE ACCEPT MY WARMEST REGARDS AND HIGH ESTEEM ALONG WITH MY BEST WISHES FOR YOUR CONTINUED HAPPINESS AND WELLBEING.

HUSSEIN I

ՊԱՏՄՈՒԹԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆ Ս. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԱՃԱՐԻ (*)

Այստեղ պետք է պատասխանել ման շատերու կողմէ տրուած, տեղին մէկ հարցումին թե՛.- Արդիօք Քրիստոնէական առաջին դարուն Գողգոթայի ետեւ գտնուող այս ձորակը փակուած շրջափակ մը չէ՞ր, լեցուած հողակոյտերով եւ հետեւաբար զուրկ Քրիստոնէա-մերու կողմէ իբրեւ հավաքավայր գործածուելու կարելիութենէն:

Պեղումներու ընթացքին ի յայտ բերուած Յ. Ք. Ա. դարու Հինգ պատերը (Առաջինը Գիւտ խաչի սրբավայրին նորաբաց խորշին մէջ եւ երեք հատը Ս. Վարդանանց մատուռին մէջ, եւ հինգերորդ մը Բ. մասին մէջ) եւ այդ պատերէն միոյն վրայ գտնուող Ա. դարու (Յ. Ք) ուխտաւորական մաւի գծագրութիւնը եւ Ս. Վարդանանց Մատուռի մոխրաշաղախ ծեփ յատակը եւ մոյմիսկ « խաչ Գիւտի աւանդութեան մը գոյութիւնը, վկայութիւններ են որ Գողգոթայի ետին գտնուող այդ ձորակը հողակոյտերու լիցքէն զերծ եւ Առաջին Դարու հաւատացեալներէն գործածելի բաց միջոց մըն էր:

Այդ իրողութեան հաւաստիքն են ման մեր պեղումներուն ընթացքին յայտնաբերուած կաւեղէնները, թէ Ս. Վարդանանց Մատուռի գետնայարկին, մոխրաշաղախ յատակին ներքեւի կաւեղէնները եւ թէ Բ. մասին յատակէն մօտ 50 — 70 ս.մ բարձրութեամբ հողամասին կաւեղէն կտորուանքները կը պատկանին մախաքիստոնէական դարաշրջաններուն, իսկ ասկէ վեր գտնուածները Քրիստոնէական Բ — Ե դարերու կաւեղէններ են: Այնպէս հաւաստեցին մեզի հնագէտներ Հայր Diez եւ Magen Brochie, ինչ որ կը հետեւցնէ առաքելական Ա. դարու շրջանին բարակ հողաշերտի մը գոյութիւնը, մանաւանդ նկատի առած որ Ս. Վարդանանց Մատուռի Ա. դարու (Յ. Ք) երկու պատերը ոչ թէ քառաժայռին վրայ հիմնուած են, այլ քարաժայռէն մօտ 1 մէթր բարձրութեամբ հողաշերտին վրայ միայն: Ահա թէ ինչու — ինչպէս յիշեցինք քիչ առաջ — ստիպուած էինք միմեզնի քարաժայռ չի հասնող այդ պատկերը ամրապնդել մեր կողմէն շինուած պատուանդան պատերու յաւելումով:

Գ. Մեր Հայկական պեղումները նպաստ մը բերին ման Ս. Յարութեան Տաճարի կառոյցին հնագիտական պատմութեան:

Զորրորդ դարուն Կոստանդիանոսի շինած Ս. Յարութեան Տաճարը հետեւեալ կառուցո-ղական պատկերը ունէր: Ան կը բաղկանար երեք գլխաւոր մասերէ .-

1) Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վերեւ շինուած բոլորաշէն Տաճարը, իր հարաւային եւ հիւսիսային երկու թեւերով: Հարաւայինը կը համապատասխանէ այսօրուան Իւղաբերից — Ուշաթափման Հայապատկան մատուռին, մետ Տեսչարանով միասին, իսկ հիւսիսայինը՝ այսօրուան Լատինաց Մագդաղիմէի մատուռին:

2) Գաւիթը կամ սուրբ պարտէզը, որ կը տարածուէր բոլորաշէնին միմեզնի Կոստանդիանէն պազիլիքան: Այս գաւիթը իր հիւսիսային եւ հարաւային կողմերէն եզերուած էր երկու սիւնազարդ միջանցքներով, որոնց մնացորդն է այսօրուան հիւսիսակողմեան այն սիւնազարդ միջանցքը, որ կ'երկարի Լատինաց Մագդաղիմէի մատուռէն միմեզնի Զորրորդ բանտի մատուռը: Իսկ հարաւակողման միջանցքէն հետք չէ մնացած:

3) Կոստանդիանէն պազիլիքան, որ Բեթղէհէմի Սուրբ Ծմնդեան պազիլիքային յարեւմտեան կառոյց մըն էր, հաստատուած այժմու մեր Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն վերեւ — տանիքը: Այդ պազիլիքին պատմական զանազան տուեալներուն եւ յատկապէս տարածութեան եւ չափերուն մասին մենք ասկէ առաջ գրեցինք արդէն մեր ներկայ տեղեկագրին մէջ (տես էջ . .): Այստեղ մենք ցոյց տուած էինք Կոստանդիանէն պազիլիքի տարածութեան չափերն ու սահմանները հարաւէն, արեւմուտքէն եւ հիւսիսէն, եւ սակայն ամորոշ ձգած էինք արեւելեան սահմանը:

Ուրեմն Ս. Լուսաւորիչի արեւելեան պատին ետին մեր կատարած պեղումներով յայտնաբերուեցաւ Կոստանդիանէն պազիլիքայի մուտքը կամ արեւելեան սահմանը եւս, որ կը համապատասխանէ Սրբոց Վարդանանց մատուռի արեւելեան պատին: Իսկ այդ պատէն անդին կը գտնուէր մախաքահ գաւիթը պազիլիքին, որուն աւերակ մնացորդները կը գտնենք ամուշավանառ Զալաթիմոյի խանութին մէջ: Իսկ այդ գաւիթը կը բացուէր Հռովմէական երուսաղէմ քաղաքի (Էլիա Քափիթլիմա) կեդրոնական այն մշամաւոր ճամբուն վրայ որ ծանօթ է « Հռովմէական Քարտո » անունով եւ որուն հետքերուն վրայ այսօր ունինք խան էլ Զէյթի խաչակիրեան ճամբան:

(*) Տեղեկագրիս սկիզբը տեսնել «Սիւն»ի 1989, Հոկտ-Դեկտ.ի թիւին մէջ:

Վերամորգումն Ա. Յարութեան Ա. Լուսաւորիչ Հայապատկան Տաճարին

Պատշան մկատեցինք մեր պեղումներու այս տեղեկագրին մէջ անդրադառնալ մանաւ Ա. Լուսաւորիչ Տաճարի վերամորգութեան, քանի որ մեր պեղած վայրերը յարակից են անոր, եւ կը կազմեն մէկ ամբողջութիւն մը:

Սակայն ատկէ առաջ տանք քանի մը տեղեկութիւններ այդ Տաճարին մասին:

Ա. Լուսաւորիչ Տաճարը մաս կը կազմէ Ա. Յարութեան հսկայ տաճարին, տեղադրուած անոր արեւելակողմը, Ա. Յարութիւն եկեղեցւոյ ընդհանուր յատակէն 29 սանդխամատ-աստիճան ցած դիրքի մը վրայ: Եկեղեցին 24 մէթր երկայնքով (երկու աւանդատանց մասերը եւ խորամանց միջերը միասին հաշուած) եւ 15 մէթր լայնքով քառակիւն մըն է, ունի պատարագի երկու սեղաններ, Աւագը յանուն Ա. Լուսաւորչի, իսկ աջակողմեան երկրորդը յանուն Ա. Յովհաննու Կարապետին: Երկուքն ալ Հայոց Կաթողիկէ մարմար խաչկալներով շինուած մախորդ վերամորգութեանց ընթացքին (1937 - 1951): Կեդրոնազմբէթ շինութիւն է մօման Հայոց եկեղեցիներում, կեդրոնին ունի չորս բոլորակ սիւներ զարդաքանդակուած սիւնագլուխներով, որոնց վրայ կը դառնան չորս կոտրած - աղեղ - երկու կեդրոն կամարներ եւ անոնց վրայ կը համգչի բոլորաշէն զմբէթ վեց լուսամուտներով: Եկեղեցւոյ տանիքը կը ծառայէ որպէս բակ Հապէշներու Տէր-ըլ Սուլթան վանքին:

Վերելը յիշատակեցինք արդէն որ Ա. Լուսաւորիչ Տաճարին վերել, տանիքին վրայ Յ. Բ. Դարուն շինուած էր Կոստանդինեան պազիլիքը, որ է դարուն (Յ.Բ) քանդուեցաւ Պարսիկներու կողմէ, վերաշինուեցաւ ամմիջապէս Մօսեստոս Երուսաղէմի Պատրիարքէն եւ ապա ԺԱ դարուն (Յ.Բ) սկիզբը 18 Հոկտեմբեր 1009 թուականին վերջնականապէս աւերուեցաւ Եգիպտոսի Հաքիմ Խալիֆայէն, որ ծանօթ է խեմք անուամակոչումով եւս:

Սակայն կեդրոնական մաւի (nave) գետնայարկի կողմակի Կոստանդինեան պատերը չի քանդուեցան Լատինաց Ա. Յարութեան նարտարապետ հնագէտ եւ պատմաբան Հայր Բաունոն կը կարծէ թէ այդ երկու պատերէն հարաւայինը Բ. դարուն (Յ.Բ) Արքիանոսեան տաճարի պատերէն մին է, վերստին գործածուած Կոստանդինեանի կողմէ: ԺԲ. դարուն, Խաչակրիներու իշխանութեան ժամանակ կառուցանելով ներկայ Ա. Լուսաւորիչ Տաճարին առաստաղը, քառասիւններու զոյգ խորաններու միջերը եւ մուտքի 29 աստիճան սանդուխը կազմուեցաւ ներկայի մեր Ա. Լուսաւորիչ Տաճարը, ուր վերստին գործածուեցան Կոստանդինեան Տաճարի գետնայարկ զոյգ պատերը, իբրեւ Ա. Լուսաւորիչ Տաճարի հիւսիսային եւ հարաւային պատեր: Այս երկու պատերը Կոստանդինեան պազիլիքայի կեդրոնական մաւի սիւնաշաւերում ընդյատակեայ պատերն են: Իսկ կեդրոնի չորս սիւներն ու սիւնագլուխները այլ աւերակ շինութիւններէ բերուած եւ վերստին գործածութեան դրուած տարրեր են: Քանդաւորները սիւնագլուխները կը կարծուին ըլլալ Է-Ը դարերու (Յ.Բ) Օմայեան (Ummayad) սիւնագլուխներ, իսկ սիւները շատ հաւանաբար քանդուած Կոստանդինեան պազիլիքայի, վերստին գործածուած սիւներ ըլլալու են: Ա. Լուսաւորիչ Տաճարը իր էջքի սանդուխներէն սկսեալ Հայկական սեփականութիւն է:

Տրուած ըլլալով Ա. Լուսաւորիչ Տաճարի նարտարապետական Հայոց ձեւաւորումը, շատ հաւանական է որ անոր նարտարապետ - քարագործները եղած ըլլան Հայեր, մասնաւոր մկատի առած որ Խաչակրաց շրջանին երբեմն Երուսաղէմ ունեցած է մինչեւ 10,000-ի հասնող զառուք, եւ մօտ հազար շինարար - քարագործ վարպետներ:

Կիրեղ Եպս. Գաբիկեան

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ
ՄԱՐԴԱՐԿԻ ԲԱՅԻՆ

ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԵՍՐՈՊ ՎՐԴ. ՆՇԱՆՆԱՆԻ

Յիշատակարան 1917 Յունուար 1 էմ:

Նոյ. 24, Ծաբաթ: Հեռուէն ցանցառ թնդամօթի ձայներ լսուեցան: Կ'ըսուի թէ Անգլիացոց յառաջապահները տասը քիլոմէթր ետ քաշուեր են:

Ժամը մէկիմ յիշեալ եպիսկոպոսները ու վարդապետները, բացի Սահակ Վրդ-էմ, Միւթասարէֆի հրամանով Բոլիս տալիքէսի գացիմ գոյքերով, մեկնելու համար Դամասկոս: Ես ալ ընկերացայ: Հոմ կը գտնուէիմ եպիսկոպոսներ եւ վարդապետներ Յունաց եւ Լատինաց Պատրիարքարաններէմ, մեկնելու պատրաստ: Զանոնք թողելով այնտեղ վամք վերադարձայ: Ծամապարհիմ համդիպեցայ Անգլ. բանակէմ գերի առնուած տասը զինուորներու որոնք կը տարուէիմ հեծեալ ոստիկան զինուորներու հսկողութեամբ:

Երեկոյիմ ուշ ժամանակ ճամբորդները երեք բեռան օթումպիւններով ուղեւորեցան Դամասկոս: Պատերազմը միմչեւ երեկոյ շարունակուեր է Նէպի Սամուէլի բարձունքիմ շուրջը: Վիճակի մասիմ որոշ լուրեր չկան, եղածներմ ալ հակասական են: Նապլուսի ճամբամ դեռ բաց է ու երթեւեկը կը շարունակուի:

Նոյ. 25, Կիրակի: Հրետամիի կոիւր շարունակուեցաւ ամբողջ օրը: Անգլիացիք վերջնականապէս գրաւեցիմ Նէպի Սամուէլի բարձունքը, որ կը տիրէ շրջանակներում միմչեւ քսան քիլոմէթր: Երուսաղէմը պաշտպանող զօրաբաժնի հրամանատար Ալի Ֆուատ Պէյ Միրալայուն բարձրացուեցաւ փաշայութեան աստիճանիմ: Ամերիկեան հպատակ 18-55 տարեկաններում հրամայուեցաւ հեռանալ Երուսաղէմէմ:

Նոյ. 26, Երկուշաբթի: Առաւօտէմ երեկոյ թնդամօթածութեան ընդհանուր ձայներ լսուեցան, Նէպի Սամուէլի կողմէ: Քամի օրէ ի վեր ժողովուրդիմ արգիլուած է Քաղաքապետարանի հիւանդանոցէմ անդիմ անցնիլ Անգլ. Թնդամօթներէ արձակուած ռուսներու վտանգիմ չենթարկուելու համար:

Օրում զանազան ժամերու օդանաւներ երեւցան ըստ սովորութեան: Պատերազմի վիճակի վրայով ստոյգ տեղեկութիւններ չունիմք: Քաղաքական պաշտօնէութիւնը հեռացած է Բեթլեհէմէմ: Գիւղը յամձնուած է մի քանի բօլիսներու հսկողութեան:

Նոյ. 27, Երեքշաբթի: Առաւօտում ժամը 4էմ սկսեալ մեթրալիօզի ու հրացանի պայթումներ կը լսուիմ շարունակ հիւսիս արեւմտեան կողմէմ. հիմա ժամը 5.30 է ու դեռ կը տեսէ: Թնդամօթի որոտմ ալ սկսաւ լսուիլ, որ ընդհատ ընդհատ շարունակուեցաւ միմչեւ երեկոյ: Պատերազմը վեց օրէ ի վեր կը տեսէ միմչեւ քիչ մը անդիմ, եւ վիճակի մասիմ ճշգրիտ տեղեկութիւն չունիմք ու ամստուգութեան մէջ կ'ապրիմք: Իրողութիւն է սակայն թէ Օսմանցիք լուրջ դիմադրութիւն կ'ընեն ու թշնամիիմ յառաջնադասումը կասեցուցած են: Մթեսարաֆը յայտարարութիւններ փակցուց գաղութիմ մէջ, որ կը հրաւիրէ բնակչութեամբ պաշարիւնութիւնը չկորսնցնել, եւ կը վստահացունէ թէ Օսմ. քաջարի բանակը մօր գալիք ուժերով զօրացած, պիտի յաջողի թշնամիմ վանել հոմ, ուրկէ եկած էր, որքան որ ամիկա մտած տեղերը կ'ամրացնէ ու կը հաստատուի: Լսեցիմք որ Անգլ. հեծեալազօրը երեւցեր է Պէթտիք: Օդանաւներու երթուղարձ ըստ սովորութեան:

Երուսաղէմբնակ Ամերիկեան հպատակներում երկու օրէ ի վեր կը ժողվէ կառավարութիւնը, քաղաքէմ հեռացնելու համար: Յոպպեցի Յակոբ Զէթէմեան Ամերիկահպատակ այսօր տարուեցաւ ոստիկանութեան պաշտօնատունը, գիշերը հոմ պիտի մնայ:

Նոյ. 28, Չորեքշաբթի: Առաւօտում (Ժամը 6իմ) սկսաւ հրետամիի սաստիկ կոիւր, եւ տեսեց ամբողջ օրը: Զայները կուգան արեւմտեան կողմէմ Ռամալլայէմ Պէթտիքի ուղղութեամբ: Վերջի օրերը շատ վիրաւորներ կը բերուիմ եւ բազմաթիւ մեռեալներ ու գերի կայ կ'ըսուի: Հրետամիի գործողութիւնը սաստիկ է, բայց պատերազմի վիճակիմ ու

մանրամասնությունները չենք գիտեր: Խօսք կայ որ Պեթտիր եւ Յովհաննու Ծմումդ գրաւուած եմ եւ Ռամալլայէն Օսմանեան ուժերը վտարուած: Երուսաղէմի արեւմուտքը Յովհ. Ծմողեան կողմէն Անգլիական օդապարիկ դիտարամ մը երեւցաւ ու ամբողջ օրը միեւնոյմ տեղը մնաց անշարժ: Անկէ թշնամիին դիրքերը կը դիտուիմ, հեռաւորութիւնները կը ճշդուիմ ու հեռաձայնով տեղեկութիւններ կը տրուի եղեր, որպէսզի այդ ուղղութեամբ հրետամիմ գործէ:

Յակոբ Զէթնեանի համար եղած դիմումները ամէտեւանք մնացին: Անկասկած պիտի հեռացուի Երուսաղէմ ինչպէս ձեռք առնուած միւս Ամերիկեան հպատակները:

Նոյ. 29, Հիմզաբքի: Ամբողջ օրը հրետամիի կռիւ: Արդիւնքը մեզի անյայտ: Ինչպէս կ'երեւի Օսմ. Բանակը հետզհետէ կը կազմակերպուի ու զամազամ կէտերու վրայ պաշտպանողական դիրքեր կը բռնէ: Երեկ քամի մը թնդամօթներ զետեղուած եմ Ռուսաց վամքիմ մէջ: Այսօրուան լուրերը կը հաւաստիացնեն թէ Սարոմայի դաշտիմ վրայ, Թուլքերիմի հարաւակողմը Օսմանցիք յաջողեր են ետ մղել թշնամիմ եւ 11 զերի ու 6 միթրայիօզ գրաւել: Յունաց վամքի երեք սիմօղականներ պահուած էին ու ըմկերմերուն հետ չէին զսցած Դամասկոս: Կը լսեմք որ կառավարութիւնը 12 հոգեւորականներ ձերբակալեր ու սպառնացեր է զամոմք դուրս հանել Երուսաղէմէ, եթէ պահուողները չյամձմուիմ:

Նոյ. 30, Ուրբաթ: Ամբողջ օրը լռութիւն կը տիրէր, միայն հեռուէմ թնդամօթի խուլ որոտներ լսուեցան ու քամի մը հասաւ մօտէմ: Նախըմքաց օրուան պատերազմիմ մէջ Օսմանցիք ունեցեր են 1200էն աւելի մեռեալ եւ բաւական թիւով վիրաւոր: Մեռեր են սպայ գոմամտամի մը, մէկ օրտու գոմամտամի եւ ոչ մուազ սպաներ: Քաղաքի ամձմատուութեան առաջարկ եղեր է կըսուի Անգլիացւոց կողմէն: Օսմանցւոց Զիթնեանց լերան հիւսիսակողմը թնդամօթներ զետեղելիմ տեսնողներ եղեր են:

Դեկտ. 1, Ծաբաթ: Ամէն օրուան պէս թնդամօթներ որոտացիմ հեռուէմ եւ մօտէմ, Անգլիական օդամուէր գացիմ եկան, բայց պատերազմի վիճակի մասիմ ստոյգ տեղեկութիւն չունիմք: Օսմանցիք Թնդամօթներ զետեղած են Ռուսաց վամքիմ մէջ եւ ուրիշ բնակութիւն գտնուած վայրերը, եւ այնտեղերէն ի հարկիմ պիտի պաշտպանեն քաղաքը: Այսօր Բէթղեհէմի կողմը ձիաւոր զօրքեր ղրկուէր են այն տեղերու պաշտպանութեան համար: Հետզհետէ կը ստուգուի այն լուրը՝ թէ Անգլիացիք առաջարկեր են Երուսաղէմի ամձմատուութիւնը երկու բանազմացներու միջոցաւ եւ մերժում ստացեր են:

Յունաց վամքի պահուած երեք սիմօղականները ամձմատուր եղեր ու այսօր ղրկուէր են Դամասկոս: Օթոմալիով ղրկուեցան վեց Ամերիկեան հպատակներ, որոնց մէջ էր Յակոբ Զէթնեան:

Դեկտ. 2, Կիրակի: Այսօր երրորդ օրն է, որ պատերազմական լուրջ գործողութիւն չի կատարուիր: Երեկոյեան ժամը 4իմ մօտերը քաղաքիմ վրայէն անցնող քամի մը Անգլիական օդամուէրու վրայ ռումբեր արձակեցիմ Ռուսաց վամքը զետեղուած թնդամօթներէմ, ապարդիւն:

Դեկտ. 3, Երկուշաբթի: Առաւօտեան ժամը 6էն սկսեալ թնդամօթի հեռաւոր ձայներ անընդհատ արեւմտեան կողմէն, բայց չիմացանք թէ ո՞ր դիրքերէն կուգային: Երեկոյեան դէմ 7 Անգլիական օդամուէր շատ բարձրէմ Բէթղեհէմի կողմերը ուղղուեցան:

Ժամը 3իմ, երեկոյ, ոստիկանութեան Տեսուչ Ճելալ Պէյի կողմէ կամչուեցայ քաղաքապետարան, ուր կը գտնուէիմ քաղաքապետն ու Արիֆ պէյ: Ոստիկանապետը հաղորդեց Երուսաղէմը պաշտպանող զօրաբաժնի հրամանատար Ալի Ֆուատ փաշայի հրամանը, որով քաղաքի ազգաբնակչութենէմ մեծ քանակութեամբ զօրգ, կարպետ, էիրամ եւ թաղիկ կը պահանջուէր խրամներու մէջ կուռող զօրքերու պատսպարութեան համար: Վամքերու եւ ժողովուրդիմ վրայ բաշխում եղած ըլլալով, հարիւր կտոր մեր վամքէմ ու հոմ բնակող զաղթականներէմ պահանջուեցաւ: Վերադարձայ ու հաղորդեցի ուր որ անկէ եւ ամմիջապէս սկսանք հաւաքել, վաղը միմչեւ կէսօր յամձմուելու համար ըստ պայմանի:

Նշանակուած կտորները միմչեւ վաղը չյամձմողներուն սպառնալիք եղաւ քաղաքէմ վտարել եւ ղրկել հետիոտն:

(Շարունակելի)

ՀԱՏԻՊ ԳԻՔԵՐՈՒ ՄՆԱՅՈՒՆ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԷջ

Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքութեան նախաձեռնութեամբ հնատիպ գիրքերու ցուցահանդէս մը տեղի ունեցաւ Վանքի եկեղեցի տպարանին մէջ, հովանաւորութեամբ Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանի: Ցուցահանդէսի բացումը կատարուեցաւ Կիրակի, 7 Ապրիլ 1991ին, Ս. Զատիկի երեկոյեան ժամը 6ին:

Բացումը կատարեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, իր հետ ունենալով Միաբանութեան անդամները եւ շէշեց կարեւորութիւնը գիրքերու բարեկամութեան մէջ մնալու, ընթերցասիրութեան, հակառակ ներկայ դարու ընկերային այլազան ժամանցներուն, որոնք աւելի բաշտակաւ են եւ հրապուրիչ:

Ցուցահանդէսը կազմակերպուեցաւ նախաձեռնութեամբը Հոգշ. Հայր Գուսան Վրդ-ի եւ Պր. Ամդրամիկ Զէյթունեանի: Հոգշ. Հայրը բրաւ մաւ բացման խօսքը:

Ստորեւ կու տանք Հոգշ. Հայր Սուրբին խօսքը:

Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հայր,

Գերշ. եւ Հոգշ. Հայրեր,

Յարգելի ներկայներ.

Պատրիարք Սրբազան Հօր մտահոգութիւններէն մէկը եղած է, անցեալ Հոկտեմբերէն ի վեր, հայ հնատիպ տպագրուած գիրքերը ցուցահանդէսով մը վերստին հայ հասարակութեան ծանօթացանել:

Ասիկա բացառիկ երեւոյթ է մեր Սաղիմահայութեան կեանքին մէջ իր բազմաթիւ տեսանկիւններով: Եւ այսօր ուրախ ենք որ այդ ծրագիրը կատարուած է:

Երբ Կիւթնպըրկ առաջին անգամ ստեղծեց տպագրական մեքենան, հայերս առաջիններէն մէկն էինք որ ըմբռնեցինք թէ հասարակական, գիտական ու մշակութային ասպարէզի մէջ ի՞նչ հսկայական գործեր կարելի է ձեռք բերել գիրքի միջոցաւ:

Եւ 1515 թուին, այսինքն մեզմէ 480 տարիներ առաջ լոյս աշխարհի կուգայ հայերէն առաջին տպագիր գիրքը: Եւ ասիկա այնպիսի շրջանին, երբ հայերս զրկուած էինք պետականութենէ:

Գիրքը ազգային հարստութիւն է:

Մենք յաճախ եւ իրաւացի կերպով, հպարտացած ենք մեր վանքերով, ձեռագիր մատենաներով, մանրակարչութեամբ, երաժշտութեամբ ու նարտարապետութեամբ: Սակայն մուգ ու անմեղի վերաբերմունք ցույց կուտանք, մեր տպագիր գիրքերու նկատմամբ:

Յոյսով ենք որ այս ցուցահանդէսը մասամբ մեզմէ մեղմացնէ այդ վերաբերմունքը:

Այս ուրախ առիթով կ'ուզենք երկու որոշակի խօսք ընել մեր երախտաշատ համգուցեալ Պատրիարքներու բերած նպաստին մասին զորքի անդաստանէն ներս:

Նախ պէտք է շէշտենք թէ Երուսաղեմ հայ տպագրութեան կեդրոններէն մէկը եղած է: Այստեղ է որ շարունակուած ու սկիզբ առած է Կիլիկեան գրչագրական արուեստի աւանդութիւնները:

Նորայր Աբբ. (Ծովական) կը յիշատակէ 269 ձեռագրեր, գրուած միայն Ս. Յակոբեանց վանքին մէջ:

Երուսաղեմի բազմադիւն Պատրիարք Զաքարիա Կոփեցիին ենք պարտական այս վանքին մէջ տպարան հիմնելու գործը: 1833 թուականէն սկսեալ կը գործէ այդ տպարանը: Այս օրերուն մենք ալ ունինք զուճատիպ տպարան հաստատուած Ժառանգաւորաց Վարժարանին մէջ:

Վստահ ենք որ ասոնք մեր օրուայ գահակալին շրջանին ալ պիտի կատարելագործուին ու ընդարձակուին:

Կարենոր է գիտնալ որ Երուսաղեմի տպարանին գործունէութիւնը առհասարակ եղած է ծխական գիրքեր հրատարակելու ուղղութեամբ եւ այդ ալ վստահաբար կուգայ Ս. Քաղաքին մէջ մեր դիրքերէն ու պահանջքէն: Ինչպէս Ժամագիրք, Շարական, Տօնացոյց, Խորհրդատետր, Տաղարան, Նարեկ, Ժաշու եւ Ատենի Աւետարաններ, Սաղմոս, Մաշտոց, եւ ասոնց մեծ մասը արժանացած է երկրորդ, երրորդ, չորրորդ եւ մինչեւ հիմզերորդ տպագրութեան:

Հպարտութեամբ կարելի է դիտել Թաղէս Աստուածատուրեան Արապկերտցիի Համաբարբառը: «Սիոն» ամսագրի թիւերը: Պօղոս Աղբիամապօլսեցիի, Աստուածատուր Եպիսկոպոսի, Տիգրան Սաւլանեանի «Երուսաղեմի Պատմութիւն» հրատարակութիւնները: Մեր պատմիչնե-

րու գործերը որոնց բոլորը կը հանդիսանան արգասիքը մեր տպարանին:

Այսօր ալ կարելոր դեր կը կատարէ մեր տպարանը, հասնելով մեր ժողովուրդի ու յատկապէս մեր Պատրիարքարանի կարիքներուն:

Կը մնայ մեզի յուսալ, որպէսզի անիկա կարենայ արժեւորել իր գոյութիւնը ինչպէս ամենալիւն այսօր եւս:

Այս ցուցահանդէսը ազդակ թող հանդիսանայ վերյիշելու ամենալը. գնահատելու մեր նախնիներէն երախտաւորներու ջանքերը: Նոյն ոգիով լեցուած համատեղ ջանքերով վերականգնելու ամենալի դիրքն ու համբաւը:

Ձեզի բոլորիդ կ'ըսենք բարի եկած էք:

Առաջին անգամ Հայերն էին որ տպարան հիմնեցին եւ տպագրական արուեստը զարգացուցին Ս. Երկրին մէջ:

Տպարանէն առաջին գիրքը լոյս տեսած է 1833 թուականին.

«Տետրակ աղօթամատոյց վասն ջերմեհանգ աղօթասիրաց, որք անձամբ կամ մտօք ներկայանան ի տնօրինական տեղիս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ »:

Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութիւնը ունի նաեւ նոր տպարան մը, որ կը կոչուի Եղիվարդ Գումատիպ Տպարան:

Վանքի հին տպարանին մէջ տպագրուած գիրքերը կարելի է փոխ առնել Գալուստ Կիւլպէնկեան Մատենադարանէն: Հոն կը պահուին շուրջ 100,000 գիրքեր: Անոնցմէ մէկ երրորդը Հայերն է, իսկ մնացածը՝ օտարալեզու: Կան նաեւ Հին Արեւելքի լեզուներով գիրքեր՝ ինչպէս Ծումերերէն (Հին Միջագետքի լեզու) եւ Հերոկլիֆեան (Հին Եգիպտոսի) լեզու:

Այս տասնեակ հազարաւոր գիրքերու եւ հատորներու մէջ առանձին եւ իւրայատուկ տեղ կը գրաւեն հնատիպերը, որոնք ուսումնասիր եւ բարեխիղճ Միաբաններու շնորհիւ մեզի փոխանցուած են: Այսօր եւս անոնք մասնաւոր հոգածութեամբ կը պահուին Պատրիարքարանի եւ Մատենադարանի վարիչ-քարտուղար՝ Պր. Սահակ Գալայնեանի հսկողութեամբ:

Անոնք կը պահուին իրենց համար յատկացուած մասնաւոր սենեակի մը մէջ, գերծարելի, լոյսի եւ խոնաւութեան վնասակար ազդեցութիւններէ:

Մատենադարանը օգտակար կը հանդիսանայ բոլոր անոնց՝ որոնք պատմութեան, գրականութեան, լեզուաբանութեան, արուեստի եւ այլ մասնագիտութիւններու մէջ հետազօտութիւններ կը կատարեն:

Ցուցադրուեցան 16րդ դարէն մինչեւ 1800 թուականը տպագրուած Հայերէն գիրքերը, այսպէս զաղափար մը տալով Հայկական տպագրութեան աշխարհագրական ընդարձակ ընդգրկման մասին:

Հայերէնով առաջին գիրքը տպագրուած է Վենետիկի մէջ, 1512 թուականին: Գիրքի անունն է «Այս է Պարգատմար Հայոց», հրատարակութիւն Յակոբ Մեղապարտի: Առանձին բաժին յատկացուած է Ս. Աթոռոյ տպարանին մէջ հրատարակուած գիրքերու:

Ասիկա առիթ մը եղաւ յիշեցնելու մեր հասարակութեան եւ գիրքերով զբաղող անձներուն թէ Երուսաղէմը ինչպիսի դեր կատարած է Հայ տպագրութեան մարզէն ներս, հակառակ Միաբանութեան վրայ ծանրացող բազմաթիւ պարտականութիւններուն:

Հայերը թուով քիչ են՝ բայց գրասէր: Թէ Հայերնիքի եւ թէ սփիւռքի մէջ գրողաբանը եղած է իւրաքանչիւր Հայ ըմտանքի տան զարդը:

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՊԱՏՐԻԱՐԲԸ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԿՈՉ ԿՐՆԷ ՀԱՐԱՐԱՂԻ ՄԷՋ ԵՐԿՐՈՐԴ ԶԱՐԴԻ ՄԸ ԱՌԱՋՔԸ ԱՌՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ՀՈԳԵՒՈՐ ՊԵՏԵՐ ԻՐԵՆՑ ԿԱՐԵԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՐՏԱՅԱՅՏԵՆ

Երուսաղէմ.- Այսօր, 7 Մայիս 1991, Երուսաղէմի Պատրիարք Ամեմ. Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մամուկեան կոչ ըրաւ աշխարհի բարի կամեցողութեան տէր մարդկանց, կասեցնելու համար Հայ Ժողովուրդի դէմ ուղղուած ջարդը:

Նոյն ժամանակ, Սուրբ Երկրի Քրիստոնէական հոգեւոր Պետերը կարեւոր հեռագիր մը ղրկեցիմ Սովետական Միութեան Նախագահ Միքայէլ Կորպաչովիմ, յայտնելով իրեմց մտահոգութիւնը եւ յուսալով որ Ղարաբաղի հարցը կը գտնէ իր արդար եւ խաղաղ լուծումը:

Ամեմ. Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մամուկեան հաղորդագրութիւն մը տուաւ մամուլիմ, տեղական եւ օտար թերթերու զամազամ թղթակիցներու: Սոյն հաղորդագրութիւնը առաջիմ է որ տեղի կ'ունենայ Երուսաղէմի Պատրիարքութեան պատմութեան ըմբացքիմ:

Սրբազան Հայրը ըսաւ որ Երուսաղէմի Հայ համայնքը լուր ստացած է թէ Ղարաբաղի Հայերում դէմ մոր գիմուորական պայքար մը սկսած է: Ամ ամբաստանած է Սովետական իշխանութիւնը որ լուռ կեցած է ըմդդէմ այս ահաբեկումներում, որոնց Հայերը ենթակայ են Ատրպէյճանի իշխանութեան մասնակցութեամբ եւ մախաձեռնութեամբ: Ամ շեշտեց որ Ատրպէյճանի բանակը բնաջնջման քաղաքականութեան պատերազմ է որ կը վարէ Հայերում դէմ, որոնք արդարօրէմ կը պաշտպանեն իրեմց պատմական իրաւունքները:

Սրբազան Հայրը Սովետական իշխանութեան կոչ ըրաւ, որ հետապնդէ եւ երաշխաւորէ կեանքերն ու կալուածները իր բոլոր քաղաքացիներում:

Ամ առաջարկեց Սովետական կառավարութեան, որ համարքուէ մը կատարուի որոշելու համար Ղարաբաղի ապագան, եւ կոչ ըրաւ քաղաքակիրթ աշխարհի բոլոր պետերում եւ բարի կամեցողութեան տէր մարդկանց, վերջ մը դնելու համար Ղարաբաղի սպանդիմ:

Ամ զգուշացուց որ աշխարհը պէտք չէ լուռ մնայ, երբ ամդիմ քաղաքակիրթ ժողովուրդ մը աստիճանաբար կը զրկուի իր մարդկային իրաւունքներէմ: Միեւնոյն ժամանակ կոչ ըրաւ համաշխարհային մամուլիմ, արթնցնելու համար աշխարհի խիղճը ամպաշտպան Ղարաբաղի Հայութեան մկատմամբ, որոնք մերկայիս դժուարիմ կացութեան մէջ են:

Պատասխանելով թղթակիցներու հարցումներում, Պատրիարք Հայրը ըսաւ թէ Ատրպէյճանցի խուժաններ ծմնդաբերական հիւանդանոցներէ դուրս կը քաշեն մորածիմ մամուկներ եւ կը մորթեն ու կը խեղդեն զանոնք իրեմց մօր գիրկերում մէջ:

Երեկոյնան, Պատրիարքը մախագահեց հոգեհամգստեան պաշտօնիմ, ուր Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը մասնաւոր աղօթք ըրաւ Ղարաբաղի մէջ ամեղօրէմ իմկած Հայերու հոգիներում համար: Այս արարողութեան հրաւիրուած էիմ Քրիստոնէական Եկեղեցիներու մերկայացուցիչներ եւ Երուսաղէմի օտար հիւպատոսներ:

Պաշտամունքի աւարտիմ, Ամեմ. Սրբազան Պատրիարք Հայրը տեղեկագիր մը կարդաց, յայտնելով թէ Հայերու դէմ մոր ջարդ մըմ է որ կը ծրագրուի:

Սրբազան Հայրը յիշեցուց որ 1915 թուականին «արիւմածարաւ կառավարութիւն մը իր կայսրութեամ մէջ ապրող ամպաշտպան ժողովուրդի մը բնաջնջման ծրագիրը իրագործեց: Հակառակ որ ամ յաջողեցաւ բնաջնջել Հայկական գիւղեր եւ քաղաքներ 1,5 միլիոն Հայեր, սակայն Թուրքերը ձախողեցան Հայաստանը ջնջել քարտէսին վրայէն», ամ ըսաւ:

Իսկ հիմա կէս դար վերջ, ամոնք կը կրկնեն մոյմ բանը:

Սրբազան Հայրը ըսաւ մաւն որ «Հայերը պատմութեամ ամմեղմերը» կը համարուին: Երբ Ատրպէյճանցիք Արցախի տիրացան, այդ մահամզը ծաղկում հայկական շրջան մըմ էր, բայց հետգհետէ ամտեսուած վայր մը դարձաւ: Ատրպէյճանցիք իրենց կարելին ըրին ջնջելու համար հայկական բոլոր հետքերը Արցախի մէջ: Ամոնք չթուլատրեցին հայկական դպրոցներ եւ թերթեր: Նոյնիսկ Հայերէմ լեզուն ամգործածելի դարձաւ մոր Ղարաբաղի Թուրք կառավարիչներու օրով:

Ղարաբաղի Հայերը 70 տարիներ տոկացին եւ համբերեցին: Ամոնք իրենց ձայնը բարձրացուցին Կորպաչենի «Glasnost»-ի քաղաքականութեմն օգտուելով, եւ պահանջելով իրենց պատմական իրաւունքներու արդար լուծումը: Ատրպէյճանի իշխանութիւնը կատաղած Հայազգի բնակչութեամ դէմ քաղաքը կազմակերպեց: Սրբազան Հայրը աւելցուց. «այնքան ժամանակ որ քաղաքակիրթ աշխարհը առաջը չ'առնէր, վերջ տալու համար Հայաստանի սահմաններում վրայ կատարուած բարբարոսութիւններում, պատասխանատու պիտի համարուի Հայ Ժողովուրդին սպառնացող երկրորդ ցեղասպանութեան:

«Սովետական իշխանութեամ ոչ ստոյգ եւ զեղծուած տեղեկատուութեանց հակառակ, Ղարաբաղի հարցը Հայաստանի եւ Ատրպէյճանի միջեւ պայքար մը չէ, այլ Ղարաբաղի Հայութեամ պահանջըմ է տիրամալու իր ազգային ինքնագիտակցութեամ եւ սահմանադրական իրաւունքներում:

Ատրպէյճանցիք կը մեղադրեն Հայերում որ Ատրպէյճանի քաղաքացիներում դէմ հայ-դուկային կոնկեր մղելով սարսափի մթնոլորտ մը ստեղծած են: Ընդհակառակմ, Ատրպէյճանցիք են որ իրենց մախմիքներէմ ժառանգած սպանութեամ բնազդը գործադրեցին ամզն Հայերու վրայ, սպաննելով մարդիկ, կանայք եւ երեխաներ, եւ չիմայելով մոյմիսկ ծմմ-դաբերական հիւանդամոցներու մորածին մանուկներում: Այս բոլոր արարքներմ են որ ստիպեցին Հայերում ինքնապաշտպանութեամ դիմելու», Պատրիարք Հայրը ըսաւ:

Եւ շեշտեց. «Այլեւս այս բարբարոս հորդաներու հիմնական մպատակը թաքում բամ մը չէ: Ամոնք կ'ուզեն ջնջել մեր Հայկական քաղաքակրթութեամ բոլոր հետքերը: Եւ եթէ առիթը ունենամ՝ ամոնք կ'ուզեն Հայ ամումը մոյմիսկ ջնջել միջազգային բառարաններն: Եթէ կրնամ, գետմահաւասար կ'ընն բոլոր հայկական եկեղեցիներմ ու կոթողները, կ'այրեն մեր բոլոր գիրքերը, կը բնաջնջեն մեր ժողովուրդը, մեզ կրակամոխի կը դարձնեն եւ մեր փոշին կը խառնեն ամապատի աւազին հետ»:

«Բայց ամոնք պիտի չյաջողին, երբեք պիտի չյաջողին», ամ պնդեց:

«Ամոնք ի վիճակի են մեզ մարմնապէս՝ բայց ոչ հոգեպէս փնցնելու: Բայց մեր Տէրը ըսաւ «Մի՛ երկմչիք ամոնքմէ՝ որոնք մարմինը կը սպաննեն: Այլ վախցէք ամոնքմէ՝ որոնք կրնան թէ՛ հոգին եւ թէ՛ մարմինը սպաննել: Ամոր համար մենք չենք վախմար ամոնքմէ՝ որոնք մարմինը կը սպաննեն, որովհետեւ կը հաւատամք Ամոր աստուածային ողորմածութեամ եւ արդարութեամ, եւ մեր յարատեւելու կամքին», ամ ըսաւ:

«Ուիլիամ Սարոյեանի խօսքերով, որոնք կ'արձագանգեն մեր ականջներում մէջ, պիտի մղձաւանջ պատմաւենք Ատրպէյճանցիներում»:

Սարոյեան կ'ըսէ. «Գացէք եւ փնցնուցէք այս ցեղը, կործանցէք Հայաստանը, տեսէք եթէ կը յաջողիք: Զամոնք իրենց տուններն հանցէք եւ ամապատ ղրկեցէք: Ոչ ջուր եւ ոչ հացի կտորներ թոյլ տունէք ամոնք ունենալ: Այրեցէք ամոնք եկեղեցիները եւ տունները: Տեսէք թէ մորէմ պիտի չըամոնք: Տեսէք թէ մորէմ պիտի չերգեն եւ չաղօթեն: Երբ երկու Հայեր իրար համդիպին աշխարհի որեւէ անկիւնի մը մէջ՝ տեսէք թէ ինչպէ՞ս ամոնք մոր Հայաստան մը պիտի ստեղծեն»:

«Հայաստանը անմահ է. այդպես ալ պիտի մնայ, այնքան ատեն որ Արարատ լեռան ձիւնապատ զագաթը վեր կը խոյանայ, փառաբանելով Արարիչ Տէր Աստուածը»: Ան վստահութիւն մերշնչեց հաւատացեալներուն, մի քանի տողեր աւելցնելով իր գրած մէկ բանաստեղծութեմը:

Ու միմչեւ այսօր

Չէ ծընած ոսոխն

Հոգին սպաննող

Հայ սերունդներուն:

Արարատն մի օր

Պիտի խօսի գոռ:

Ա՛յդ օրուն համար

Մենք պիտի ապրինք:

Պատրիարք Հայրը իր խօսքը աւարտեց յիշեցնելով հաւատացեալ ժողովուրդին թէ թելտել ամէն օր, Հայերը ողբալով եւ յուսահատօրէն իրենց մեռելները կը թաղեն, սակայն գիտեն թէ «արդարեւ յարեալ Քրիստոս, եւ ինք է նամապարհ, նշմարտութիւն եւ կեանք . . . եւ որ համբերեսցէ ի սպառ՝ մա կեցցէ:»

Ծաբթուան սկիզբը, Երուսաղէմի Յունաց եւ Լատինաց Պատրիարքները, ինչպէս նաեւ Ս. Տեղեաց Պապական Նուիրակը, միացեալ հեռագիր մը ղրկեցին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն. Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Վազգէն Ա. Հայրապետին, ուր Ղարաբաղի աղէտալի դէպքերուն մասին իրենց զայրոյթը յայտնեցին: Նոյն հեռագիրը ստորագրուած էր Թորգոմ Պատրիարքի կողմէ: Երուսաղէմի Քրիստոնէական համայնքներու հոգեւոր Պետերը իրենց մտահոգութիւնները արտայայտեցին Ղարաբաղի Հայ բնակչութիւնը արմատախիլ ընելու փորձերուն համար: Ամոնք իրենց կարեկցութիւնը յայտնեցին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին եւ Հայ ժողովուրդին եւ աղօթեցին Ղարաբաղի հարցի արդար եւ խաղաղ լուծման համար:

Հիմզաբքի, 9 Մայիսին, Ս. Աթոռոյս Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. Սահա-կեան բողոքագիր մը յանձնեց Իսրայէլի Սովետական Դեսպան Պր. Ալեքսանդր Չեսդիաքովին, Լեռնային Ղարաբաղի վատթար կացութեան մասին եւ պահանջեց որ ամփոփապէս վերջ գտնեն ամմեղ հայերու կոտորածները: Լուսարարապետ Սրբազանին կ'ընկերանային հայ համայնքի ղեկավարներ եւ մտաւորականներ, որոնք նոյնպէս իրենց մտահոգութիւնները կ'արտայայտէին Ղարաբաղի ահաւոր արիւնահեղութիւններուն համար:

Սրբազան Հայրը ըսաւ որ տասնեակ մը հայկական զինուոր ջնջուած են եւ անթիւ հայեր աքսորուած են այդ շրջաններէն: Սովետական զինուորներ եւս իրենց վատ դերը կը բերեն հայ գերիները Ատրպէյճանցիներուն յանձնելով որոնք իրենց հերթին կը սպաննեն զանոնք:

Միմչ պատուիրակութիւնը հանդիպում կ'ունենար Պր. Չեսդիաքովին հետ, դեսպանատան ղիմաց հայերու հսկայ խումբ մը խաղաղ ցոյց մը կ'ըմէր: Ամոնք պատահաբար բարձրացուած էին եւ կը դատապարտէին հայերու ջարդերը եւ կոչ կ'ըմէին որ Լեռնային Ղարաբաղը վերամիացուի Հայաստանի:

Պր. Չեսդիաքով հերքեց թէ ջարդեր կազմակերպուած են հայերուն դէմ, բայց խոստովանեցաւ թէ արիւնահեղութիւններ տեղի ունեցած են եւ ըսաւ որ պէտք է աւելի ստույգ աղբիւրներ տեղեկութիւններ քաղել եւ չյնձնուիլ միայն թերթերու տեղեկութիւններուն վրայ:

Ան ըսաւ թէ Սովետական իշխանութիւնը իր կարելին ըրած է Լեռնային Ղարաբաղի մէջ խաղաղութիւն հաստատելու համար, Հայերուն եւ Ատրպէյճանցիներուն հետ համահաւասարօրէն վերաբերուելով:

Ան խոստացաւ որ Հայ համայնքի բողոքագիրը պիտի ներկայացնէ իր կառավարութեան եւ պիտի ստուգէ տեղեկութիւնները ջարդերու եւ վայրագութիւններու մասին որոնք կը գործադրուին Ղարաբաղի անգէմ հայութեան դէմ:

Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. ըստ մասի որ Երուսաղէմի Պատրիարքը՝ Ամեն. Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեան կը փափաքի տեսնուիլ Սովետական Արտաքին գործոց Նախարար Պր. Ալեքսանդր Պէյսմէրքմիխին հետ, որ այս շաբաթավերջին շատ կարճ ժամանակուան մը համար Իսրայէլ պիտի այցելէ:

Ահաւասիկ բնագիրը յուշագրին որ յամձնուեցաւ Պր. Չեղիաքովին Երուսաղէմի Հայ համայնքին կողմէ, պահանջելով զայն յամձնել Պր. Պէյսմէրքմիխին:

Յ Ո Ւ Ծ Ա Գ Ի Ր

Նորին Վսեմութիւն

Պր. Ալեքսանդր Պէյսմէրքմիխ

Արտաքին Գործոց Նախարար Սովետական Միութեան

Ս. Երկրի եւ Երուսաղէմի հայ համայնքը ապշած եւ ցնցուած է Լեռնային Ղարաբաղի եւ Հայաստանի սահմաններէն ներս տեղի ունեցող վայրագութիւններուն համար:

Բոլորովին անբերական լինելի է որ Պր. Կորպաչեւ իր այս «glasnost»-ի քաղաքականութեան շրջանին, ամենը քաղաքացիներու դէմ ռազմական գործողութիւններ հրահանգել կու տայ, որոնց մաս կը կազմեն ուղղաթիւ օդանաւեր եւ ծանր հրետանի: Այս նախադարձակումներուն հիմնական նպատակն է զինաթափ ընել սահմանամերձ գիւղերու բնակչութիւնը: Երեք տարիներէ ի վեր, Սումկայիթի եւ Պաքուի ջարդերէն ետք, այս գիւղերը յաճախակիօրէն յարձակումներու ենթարկուած են Ատրպէյճանական քաղաքագործերու կողմէ: Հայերը զինուած են պարզապէս իրենք զիրենք պաշտպանելու համար յարատեւ յարձակումներէ: Նախորդ շաբթուան ռազմական գործողութիւններու հետեւանքով, ջնջուեցան Հայկական գիւղեր՝ Մարտունաշէնն ու Գետաշէնը: Անոնց բնակչութիւնը ջարդուեցաւ եւ բռնիօրէն արտորուեցաւ:

Մենք կը զարմանանք թէ ինչպէ՞ս պետութիւն մը բռնիօրէն պարպել կու տայ շրջան մը իր քաղաքացիներէն: Մենք կը դատապարտենք այս պետական քաղաքականութիւնը, ահաբեկչութիւնն ու տեղահանութիւնը: Ամբարդկային են Ատրպէյճանցիներու կողմէ գործադրուած սարսափելի վայրագութիւնները: Ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ պետութիւն մը, որ իր համրապետութեանց քաղաքացիներուն համահասարակ աշքով կը մայի եւ անոնց ներքին քաղաքական իրաւունքներու պաշտպան կը կենայ, կը միանայ պայքարող երկիրներէ մէկուն հետ եւ թոյլ կու տայ որ Լեռնային Ղարաբաղի բնակչութիւնը ֆիզիքական բնաջնջման ենթարկուի եւ բռնագաղթի նամբան բռնէ:

Չմայած որ Սովետական կառավարութիւնը նախապէս ուրացաւ թէ մաս կը կազմէ այս ռազմական գործողութիւններուն, Սովետական Ներքին Մինիստրութեան զինուորները եւ Սովետական բանակը այս շաբթուան սկիզբը, առանց յայտարարելու, պատերազմ հռչակեցին Հայաստանի վրայ: Այս նախադարձակումը Սովետական Հանրապետութեան մը վրայ մենք անընդունելի եւ թշմամական կը գտնենք, ուղղուած ազատատենչ ժողովուրդի մը դէմ՝ որ թիրախ դառնալով Ատրպէյճանցիներուն, կ'ենթարկուի բնաջնջման քաղաքականութեան:

Ատրպէյճանցիք անխնայաբար կը սպաննեն Ղարաբաղի Հայ բնակչութիւնը եւ կը կործանեն անոնց բնակավայրերը, գիւղերն ու քաղաքները: Իրենց այս արարքներով յագուրդ կու տան իրենց ցեղասպանութեան ախորժակներուն եւ կը ձախողեցնեն հարցի խաղաղ լուծման նախապահները:

Մենք կը պահանջենք որ անմիջապէս դադրեցուի ռազմական գործողութիւնները Լեռնային Ղարաբաղի եւ Հայաստանի դէմ՝ Ներքին Մինիստրութեան եւ Ատրպէյճանցի քաղաքագործերու կողմէ:

Կը պահանջենք որ Լեռնային Ղարաբաղի պաշարումը անմիջապէս վերջ գտնէ:

Կը պահանջենք որ Լեռնային Ղարաբաղցիներուն առիթը տրուի իրենք իրենց ապագան կողմնորոշելու, առանց արտաքին միջամտութեան:

Հայկական սփիւռքը իր բոլոր ջանքերը պիտի թափէ Հայրենիքի եւ Սովետական Միութեան մէջ գտնուող իր եղբայրներուն կեանքը պաշտպանելու եւ ամոնց մերքին ազատութիւնը ապահովելու համար:

Մենք կոչ կ'ընենք Սովետական Միութեան, որ յարգէ իր միջազգային պարտականութիւններն ու սահմանադրութեան օրէնքները, պաշտպանելով իր երկրի քաղաքացիները:

Մենք լիառատ եմք որ արիւմտահեղութիւնները պիտի դադրին եւ Պր. Կորպաչեւն ու Գերագոյն Սովետը արդար վճռականութեամբ ու խաղաղ միջոցներով վերջ պիտի դնեն Ղարաբաղի այս ցաւալի ու տխուր իրադարձութիւններուն: Եւ այսպիսով Ղարաբաղի բնակչութիւնը պիտի պահէ ու պահպանէ իր ազգային ինքնագիտակցութիւնն ու մշակութային ժառանգը:

9 Մայիս 1991

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

ԲԱՅ ՆԱՄԱԿ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ ՄԻՆԱՅԷԼ ԿՈՐՊԱՉՈՎԻՆ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՍ Տ. ԹՐՈԳՈՍ ԱՐԺ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ ԿՈՂՄԷ

Սիրելի Նախագահ,

Ողջոյմ խաղաղութեան եւ հաւատքի քաղաք՝ Ս. Երուսաղէմէն.

Հայ Ժողովուրդի կեանքի այս նշանակալից օրերուն, երբ Սովետական բանակը մեր-խուժած է մեր Հայրենիքի սահմաններէն մերս եւ արագօրէն Ղարաբաղի Հայ բնակչութիւնը աստիճանաբար դուրս կը քշէ իր մախահայրերու հողամասերէն, մենք կը զգանք որ մեր ժողովուրդին արդէն կը սպառնայ ողբերգութիւն մը, եւ այս առընչութեամբ մեր ձայնը կը միացնենք արտասահմանի Հայութեան ձայնին, դատապարտելով այս բարբարոսութիւնները:

Յարգելի Նախագահ, մենք ձեզ է որ կ'ողջենք մեր վիշտը, ցաւն ու վրդովմունքը: Երկու շաբաթ առաջ, Ապրիլի 24ին, Հայ Ժողովուրդը համայն աշխարհի մէջ յիշատակեց 76 ամեակը իր 1,5 միլիոն մահաւորներուն, որոնք 1915 թուականին ինկան հայրենի հողին վրայ, զոհը դառնալով Թրքական եաթաղանին: Այսօր մենք Ղարաբաղի մէջ մոյմ դէպքերու առջեւ կը գտնուինք ինչ որ մեր մէջ կ'արթնցնէ 1915 թուականի արիւնալի յիշատակները: Ղարաբաղի եւ Հայաստանի մէջ հիմն զիւղերու բնաջնջումը, ինչպէս մասն Հայաստան մերխուժելու փորձերը, մեր մէջ սարսափ մը կ'արթնցնեն, թէ այլ ջարդ մը կրնայ սպառնալ մեր ժողովուրդին:

Ազերիներու մախայարձակումը Հայերու դէմ՝ Հայաստանի եւ Ատրպէյճանի մէջ, համաձայնութեամբ ծրագիր մըն է Վերի իշխանութիւններու հետ: Սովետական բանակը բացէ ի բաց մաս կը կազմէ ռազմական գործողութիւններուն, Հայ ժողովուրդի դէմ չայտարարուած պատերազմ հռչակելով, որը դէմ է Սովետական սահմանադրութեան սկզբունքներուն:

Երբ դուր Հայաստան այցելեցիք 10 Դեկտեմբեր 1988ին, ակամատես ըլլալով երկրաշարժին, որ քսաներորդ դարու ամենէն ահաւոր ու կործանիչ երկրաշարժներէն մէկը կը համարուի, տեսաք որ Հայաստանի մէկ երրորդը աւերակներու մէջ է եւ կէս միլիոն Հայեր անտէր, ամօթեւան մնացած են, Ատրպէյճանէն փախած կէս միլիոն ուրիշ Հայերու հետ, որոնք Ազերիներու վայրագութիւններէն Ղարաբաղի իրենց տուն տեղը թողած եկած եւ ապաստան գտած էին հիւսիսային Հայաստանի զանազան շրջաններուն մէջ:

Համայն աշխարհի խիղճն է որ շարժեցաւ երկրաշարժէն ամփոջապէս ետք: Հայաստանի օգնութեան կոչը արձագանգ գտաւ աշխարհի զանազան երկրամասերուն մէջ: Ծառ մը պետութիւններ իրենց ջանքերը թափեցին օգնութեան փութալով Հայաստանին եւ վերաշինութեան աշխատանքներուն իրենց բաժինը բերին: Հայաստանի սահմաններու արգելափակումը Ատրպէյճանի կողմէ պատճառ դարձաւ որ այս միջազգային լայնածաւալ օգնութիւնները ամիսներով ուշանան Հայաստան հասնել, կրկնապատկելով մեր Հայրենիքի երկրաշարժէն վերապորոզներու ցաւերը: Հայաստանը մեկուսացաւ իր այս ծանր պայմաններուն մէջ, մամաւանդ կէս միլիոն ամօթեւան Հայերու բնակարանային եւ ուտեստեղէնի հարցերը լուծելու առաջ կանգնած ըլլալով, ձմրան այդ դաժան օրերուն:

Այս արգելափակումը դեռ ոչոք մեջ է, Ատրպեյճանցի ղեկավարներու կամքէն կախում: Մոսկուան ոչ մէկ միջոցի չի դիմեր այս արգելափակմանը վերջ տալու համար: Այս փաստ մըն է որ Սովետները ամկարող են կասեցնելու Ատրպեյճանցիներու թշնամութիւնները Հայերու դէմ: 1990ի Յունուարին Պաքուի իրադարձութիւններու ըմբացքին երբ Հայերը կը ջարդուէին, Սովետական զօրքերը առաջին տասը օրուայ ըմբացքին բնաւ չմիջամտեցին:

Սովետական, Կիրովապատի եւ Պաքուի արիւնալի իրադարձութիւնները եւ Սովետական բանակի բոլորովին անտարբեր կեցումը, Հայերուն ստիպեց ինքնապաշտպանութեան անցնելու: Սովետական բանակը չկրցաւ Հայաստանի սահմաններու վրայ Ազերիներու յարձակումները դադրեցնելու: Վերջին երեք տարիներու ըմբացքին, ոչ մէկ քայլ առնուած է կասեցնելու համար Ազերիներու բռնութիւնները: Սովետական իշխանութեան անհոգութիւնն է որ քաջաւերեց Ազերի խուժանները պարտադրելու իրենց դաժան կամքը:

Սովետական, Կիրովապատի եւ Պաքուի ջարդերէն ետք ատեաններ չգոյացան ոմրագործները արդար կերպով դատելու համար: Վերին իշխանութիւնները չդատապարտուեցան սոյն ոմիրները քաջաւերելու յանցանքով: Այսօր եւս Սովետները իրենք զիրենք ամմեղ կը համարեն, վերջին երկու շաբաթներու ըմբացքին կատարուած իրադարձութիւններուն առնչութեամբ: Ընդհակառակն Հայերը մեղաւոր կը համարուին որոնք 1988 թուականէն առդին յանախակօրէն Ազերիներու կողմէ յարձակումներու կ'ենթարկուին: Եւ այսօր Ազերիները ամվախօրէն կը շարունակեն Հայերու դէմ իրենց յարձակումները, Սովետական իշխանութեան բացայայտ վաւերացումով:

Արդէն երկու շաբաթ է որ մենք մեր մօրքին վրայ կը զգանք Սովետ-Ատրպեյճանական դաւադրուած ծրագիր մը որու նպատակն է պարպել Ղարաբաղը իր Հայազգի բնակիչներէն, փոխելու համար այդ պատմական շրջանի բնակչային համեմատութիւնը:

Պր. Նախաբահ, ինչպէս ձեր կողմէն ըսուած է, " Glasnost "ի հիմնական սկզբունքներէն մէկը այն է որ սխալ է ոչ զործածել քաղաքական հարցեր լուծելու համար: Բայց Ղարաբաղի եւ Հայաստանի մէջ ձեր հրահանգած ռազմական գործադրութիւններով դուք կը թաթաւեք ձեր բոլոր նուաճումներն ու խոստումները Հայկական արիւնով: Քաղաքական գետնի վրայ բանակցութիւններու յոյսերը այլեւս վերացած են եւ վայրագ նուաճումներն ու յուսանալութեան քաղաքականութիւնն է որ կը տիրէ:

Մենք կը պահանջենք որ ամմիջապէս դադրեցունք բոլոր զինուորական վայրագութիւնները որոնք կ'իրագործուին Հայաստանի եւ Ղարաբաղի դէմ Սովետական Ներքին Գործոց զօրքերու եւ Ազերի խուժաններու կողմէ:

Մենք կ'ակնկալենք Սովետական կառավարութենէն որ բացայայտ կերպով յայտարարէ որ Ղարաբաղի Հայութեան բռնի տեղահանութիւններով եւ բնակչութեան տեղափոխութիւններով զաղտնի ծրագիր մը չունի մարզի բնակչային համեմատութիւնը փոխելու:

Մենք լիայոյս ենք որ Ղարաբաղի բնակիչներուն առիթը պիտի տրուի իրենց սահմանադրական իրաւունքներէն օգտուելու եւ իրենց ապագան որոշելու, համրաքուէով եւ առանց բռնի օրէնքներու:

Մենք կը պահանջենք Սովետական Միութենէն որ յարգէ իր միջազգային օրէնքներն ու սահմանադրութեան սկզբունքները իր քաղաքացիներու կեանքն ու գոյքերը ապահովելով:

Հայկական սփիւռքը իր բոլոր ոյժերով կապի մէջ մտած է Միջազգային կազմակերպութիւններու եւ աշխարհի ղեկավարներու հետ, օգնութիւն խնդրելով Ղարաբաղի Հայութեան համար որոնք կը սպառնայ կազմալուծման վտանգը:

Կ'աղօթենք Աստուծոյ որ օգնէ Սովետական Միութեան մէջ գտնուող ժողովուրդներուն որոնք կը պայքարին իրենց ապագան կողմնորոշելու համար այս տագնապալի օրերուն:

Մենք վստահ ենք որ խաղաղութիւնը, արդարութիւնը եւ սահմանադրական սկզբունքները վերջապէս պիտի տիրեն երկրէն մերս, եւ Ղարաբաղի ու Հայաստանի արիւնահեղութիւններուն վերջ պիտի տրուի:

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՊԱՏՐԻԱՐԺԸ ԿԸ ՔԱԶԱԼԵՐԷ ՈՒՆՏԱԳԵԱՅՈՒԹԻՒՆԸ ԴԷՊԻ Ս. ԵՐՈՒՍԱՂԵՄ

Երուսաղեմ.- (Տեղեկատու դիւան)

Երուսաղեմի Պատրիարք Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեան կոչ կ'ընէ աշխարհի բոլոր Հայերուն որ ուխտագնացութեան համար Երուսաղեմ գան եւ այցելեն Սուրբ Քաղաքը որ ծննդավայրն է Քրիստոնէութեան ու Մովսիսական կրօնին եւ երկրորդ սրբավայրը Իսլամութեան:

Սրբազան Հայրը իր կոչը կ'ուղղէ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ զանազան Թեմերուն եւ Առաջնորդներուն, սփիւռքահայ զաղութներու ղեկավարներուն, որ գործօն դեր խաղան եւ քաջալերեն իրենց Ծուխերուն եւ հայրենակիցներուն որ Երուսաղեմ այցելեն: Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ կեդրոն Ս. Էջմիածնէն յետոյ Երուսաղեմը երկրորդ կարեւոր տեղը կը համարուի:

«Հայերու համար, ամոնք ուր ալ որ գտնուին, Երուսաղեմը աշխարհի կեդրոնը կը համարուի», Պատրիարք Հայրը ըսաւ: «Այստեղ, աշխարհի այս սուրբ վայրին մէջ գտնուիլ, ուր Յիսուս ապրեցաւ, մեռաւ եւ յարութիւն առաւ, եզակի առանձնաշնորհում մըն է որ մենք եւ միւս բոլոր քրիստոնէաները ունինք»: Ան ըսաւ:

Երուսաղեմի այցելութիւնը մեծ փորձառութիւն մըն է զբօսաշրջիկներու եւ ուխտաւորներու համար: Ոչ անոր համար որ Երուսաղեմը աշխարհի առաջնակարգ զբօսավայրերէն մէկը կրնայ համարուիլ իր հմութիւններով ու իր Միջերկրականի ծովեզերքեան բնութեամբ, այլ անոր համար որ քրիստոնէութեան ծննդավայրն է:

Ս. Քաղաք Կ'այցելեն զբօսաշրջիկներ աշխարհի զանազան երկիրներէն մասնաւորապէս արեւմուտքէն: Ամոնք այս քաղաքին մէջ նոյն հանգստութիւնը կ'ունենան ինչպէս աշխարհի միւս բոլոր մեծ մայրաքաղաքներուն մէջ: Երուսաղեմի մթնոլորտը բնաւ ապակամած չէ, իր մեղմ եղանակը եւ պայծառ արեւոտութիւնը զայն կը դարձնեն հրաշալի զբօսավայր մը:

«Ամէն ինչէ աւելի Երուսաղեմը սրբատեղի մըն է», Սրբազան Հայրը շեշտեց: «Երուսաղեմը կարեւոր է ոչ միայն բոլոր ամոնց որոնք մուիրուած Աստուածավախներ են այլ իւրաքանչիւր ամհատի համար որ ինքզինք քրիստոնէայ կ'ամուսնէ»:

Զբօսաշրջիկներու եւ աշխարհաշրջիկներու համար ասացուածք մը կայ որ կ'ըսէ «Վենետիկ այցելեցէք եւ յետոյ մեռէք», բայց Պատրիարք Հայրը մոր մշամաբանով համոզեց կու գայ « Երուսաղեմ այցելեցէք եւ ապրեցէք »:

Հայ ուխտագնացութիւնը դէպի Ս. Երկիր գրեթէ դադրած էր վերջին տասնամեակներուն, բայց Ս. Աթոռի մօրեմտիքի եւ լայնախոհ Պատրիարքի օրերուն սփիւռքահայ զաղութները աւելի լայն հետաքրքրութիւն ցոյց կու տան Ս. Երուսաղեմին հանդէպ, որ հետզհետէ պիտի ծաղկեցնէ Ս. Երկրի Հայ ուխտագնացութիւնը:

Իր առօրեայ եւ վարչական գործերը դասաւորելէ եւ վերահսկելէ բացի, Պատրիարք Հայրը ոչ միայն գործ հայթայթած է երիտասարդ ու մուիրուած մասնագէտներու, այլ նաեւ հոգեւոր կրթութեան համար Երուսաղեմ հրաւիրած է շարք մը մոր հայ ուսանողներ մինչեւ իսկ հեռաւոր Ռումանիայէն եւ Ամիրիկայէն:

«Մեր հիմնական հարցը այս ուսանողներում, դասատուներում եւ ուխտաւորներում բնականաբար վայր հայթայթելն է»: Ալէքս եւ Մարի Մամուկեան ընծայարարներ կրճատ միայն հարիւր հոգի տեղաւորել: Զբօսաշրջիկները տեղական պանդոկներու հետ պէտք է որ իրենց կարգադրութիւնը ընեն:

«Մենք լիայնջ եմք որ պիտի կարենանք բարելաւել ներկայ կացութիւնը» Սրբազան Հայրը ըսաւ:

Երագիր ունինք ման 2էնք մը կառուցելու Ս. Յակոբեանց Վանքի շրջափակէն ներս որ ապագայիմ գոհացում պիտի տայ մեր հայ այցելուներուն: Այդ ծրագիրը իրականացնելը մենք դրամագլուխի կը կարօտի:

Ներկայիս Պատրիարքութիւնը զբաղուած է Վարդապետանոցի շինարարութեամբ որուն ծախքերով ծանրաբեռնուած է:

«Ծիշդ է որ մեր ներկայ համգամակութիւնը մեզ որոշ գումարով մը կը գոհացնէ, բայց ծախքերը շատ-շատ անելի են: Մեր արտասահմանի բարեկամներուն նիւթապէս մեզ սատարումը իսկապէս գնահատելի է», Պատրիարք Հայրը ըսաւ:

Յուլիս 1, 1991

ՊԱՏՐԻԱՐԷԱՐԱՆ ՆԱՅՈՑ

ARMENIAN PATRIARCHATE

ԵՐՈՒՍԱԼԻՄ ԱՅՅԵԼԵՅԷՔ

Հայ Հոգեւորական Եղբայրներում.

Ս. Բաղաք Երուսաղէմէն ձեզ կ'ողջունենք եւ կը զրկենք մեր օրհմութիւններն ու աղօթքները:

Ձեզ կը գրենք առաջարկելով որ ձեր Եռիւնքում մէջ քաջալիքէ ուխտագնացութիւնը ղեկի Երուսաղէմ:

Մեր ժողովուրդի ինչպէս ման աշխարհի զանազան ծայրամասերում մէջ զտնուող բոլոր Քրիստոնեաներում համար, Երուսաղէմը հաւատքի բնոյ մըն է եւ աշխարհի կնքոմը կը համարուի:

Այս սուրբ վայրին մէջ զտնուիլը եզակի առանձնաշնորհով մըն է: Այստեղ է որ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսը ապրեցաւ, մեռաւ եւ յարութիւն առաւ:

Երուսաղէմը լոկ զբօսաշրջիկութեան վայր մը չէ այլ սրբավայր մըն է, ուր հաւատա-
ցեալ քրիստոնեայի հոգին կը նորոգուի Քրիստոսի մօր ուխտով:

Այս սուրբ վայրերում մէջ քրիստոնեան կրնայ իր հաւատքը զօրացնել:

Հետեւելով մեր Տիրոջ հետքերում Երուսաղէմի մեզ փողոցներում մէջ, աղօթելով եւ խոկալով այն սրբավայրերում մէջ որոնք առընչուած են իր կեանքին հետ, ծննդաբերելով իր գերեզմանին առաջ, վերադառնալով Գերեզմանի մէջ իր տաղմաղը, հաւատացեալ Քրիստո-
նեային առիթ կը տրուի մօր կեանքով եւ հաւատքով լեցուելու: Ինչպէս Յիսուս ըսաւ .-
«Պաշտ է վերստին ծննդիլ»:

Երուսաղէմ եկէք եւ ապրեցէք:

Պրոգով Արքեպ. Մամուկեան
Պատրիարք Երուսաղէմի

ԱՄԵՆ. Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ԱՆԳԼԻԱ

Ս. Արթուրյան Պատրիարք Ամենապատիւ Տ. Թորգոմ Արք. Մամուկեան Ապրիլ ամսու՛մ Անգլիա այցելեց: Պատրիարք Հայրը հրաւիրուած էր Քենթըրպըրիի մօր Արքեպիսկոպոս՝ Տր. Ճորն Բարիի զահակաւութեան արարողութեան:

Արարողութիւնը տեղի ունեցաւ Ուրբաթ Ապրիլի 19ին:

Նոյն երեկոյեան, Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հայրը Քենթըրպըրիի մէջ Քենթի Համլսարամի կողմէ կազմակերպուած ըմբփրքիմ ներկայ գտնուեցաւ: Սրբազան Հայրը յաջորդ երկու օրերը Անգլիոյ Հայ Համայնքի ներկայացուցիչներուն հետ ամցուց, խորհրդակցեցաւ Գերշ. Տ. Եղիշէ Արք. Կիզիբեանի եւ եկեղեցական խորհուրդի հետ եւ այցելեց պատմական վայրեր:

Սրբազան Հայրը նաեւ տեսակցութիւն ունեցաւ Ս. Սարգսի Խմամակաւութեան երկու վարչական անդամներու՝ Պր. Փօլ Կիւլպէնկեանի եւ Պր. Միքայէլ Եսայեանի հետ խորհրդակցելով անոնց հետ Պատրիարքութեան կարիքներու եւ մասնաւորապէս վարդապետաց բնակարաններու նորոգութեան հետ առնչուած ծախքերու մասին: Այս խորհրդակցութիւնը ունեցաւ իր արդիւնքը: Սոյն Միութեան Վարչութիւնը Նորին Ամենապատուութեան տեղեկացուց թէ արդէն որոշում առնուած է \$50,000 յատկացնելու Երուսաղէմի Պատրիարքութեան վերանորոգութեան ֆօնտին: Այդ զուամարը արդէն հասած է Երուսաղէմ, եւ Պատրիարքութիւնը երախտապարտ կը մնայ սոյն ընկերութեան իրենց այս նիւթական խոշոր նուիրատուութեան համար:

Անգլիական եւ օտար թերթեր հարցազրոյցներ ունեցան Նորին Ամենապատուութեան հետ:

Եկեղեցական խորհուրդը ըմբփրքի երեկոյ մը կազմակերպեց ի պատիւ Սրբազան Հօր, հրաւիրելով Անգլիահայ Գաղութի կազմակերպութեանց վարչութիւնները:

Պատրիարք Հայրը նաեւ Լոնտոնի Հայկական համդիսասրահիմ մէջ դասախօսութիւն մըմ ալ տուաւ Ապրիլ 24ի առիթով, համնարեղ Կոմիտաս Վարդապետի մասին:

Գահակաւութեան արարողութեան ներկայ գտնուող Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ այլ բարձրաստիճան հոգեւորականներն էին Ս. Էջմիածնէմ Գերշ. Տ. Ներսէս Արք. Պօգապալեան եւ Ամբիլիստէմ Գերշ. Տ. Տաթև Եպս. Սարգիսեան:

Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մամուկեանը Ս. Պատարագ մատոյց եւ կուռ քարոզ մը տուաւ որու ըմբացքիմ խօսեցաւ «մեր հոգեւոր գամձերու մասին»:

Ստորեւ կու տամք Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հօր քարոզը. —

Քրիստոսի Յարութեան Տօմիմ՝ Զատիկի երկրորդ օրը, Երուսաղէմի մէջ, եւ Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարի Աւագ խորանիմ վրայ մատուցուող Սուրբ Պատարագի ըմբացքիմ, անդրադարձամք որ Աստուած Հայ ժողովուրդիմ պարգեւած է բազմաթիւ եւ բազմատեսակ գամձեր: Եւ յիշեցիմք Յիսուսի խօսքը, որ կ'ազդարարէր. «Ուր որ ձեր գամձն է, այնտեղ նաեւ ձեր սիրտերը կը դնէք:»

Եւ արդարեւ, մեր բազմատեսակ գամձերուն մէջ ունիմք.

- 1- Մշակութային.
- 2- Իմացական.
- 3- Կրթական\դաստիարակչական.
- 4- Արուեստներու.
- 5- Գիտութեան եւ Բարոյականութեան
- 6- Հոգեւոր եւ կրօնական գամձեր:

Եւ « յարուցեալ Քրիստոսի վրայ մեր հաւատքը » այդ հոգեւոր եւ կրօնական բամկազիմ գամձերէմ մէկն էր: Ոչ թէ խաչեալ, այլ մանաւանդ յարուցեալ Քրիստոսի կը հաւատամք:

Այսօր, քանի մը վայրկեաններու համար, կ'ուզենք անդրադառնալ թէ ի՞նչ տեսանք Սուրբ Էջմիածնի եւ Հայաստանի մէջ, ուր կը գտնուէիմք քանի մը շաբաթ առաջ, հրաւե-

բովը Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին, Նորին Ս. Օծուքուն, Տէր, Տէր Վազգէն Առաջին Կաթողիկոսին:

Տեսանք թէ մեր ժողովուրդին սիրտը ո՛րք է, եւ ինչ եմ ումանք այն գանձերէն, ուր իր սիրտը եւս դրած է: Հակառակ տնտեսական, կենցաղային եւ քաղաքական բոլոր տագնապներուն: Այդ գանձերէն մէկը Աւետարան, Սուրբ Գիրք կարդալն է: Ու մտածել որ ամենող եօթամասուն տարիներու ընթացքին, արգիլուած էր այդ գանձին մօտենալ: Զորս-հիմզ սերունդներ չէին գիտեր, կամ արգիլուած էր իրենց՝ յիշել թէ՛ այդ գանձին ժառանգորդներն էին իրենք, Սուրբ Սահակի եւ Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցի Հայ տառերու եւ Այբուբենի երկնապարզ եւ գիւտի թուականէն սկսեալ, 404 թուականին:

Այս կարօտին, այս ծարաւին հետեւանքով, կրօնական այն զարթոնքը, որուն գանգակները կը դողամղէն եւ որոնց ձայնը կ'արձագանգէ Հայաստան աշխարհի տարածքին, քաղաքէ քաղաք, եւ լեռնէ լեռ, կարծես մօր գանձ մը գտնողի ցնծութեամբ կը լեցնէ սիրտերը հայորդիներուն:

Եւ ասոր կը հետեւի պահանջը սորվելու եւ իրենց զաւակներուն սորվեցնելու:

Եւ ահա Սուրբ Էջմիածնի հովանաւորութեան մերքեւ կը կազմակերպուին կեդրոններ, ուր կը հաւաքուին բազմահարիւր երիտասարդներ, ուսումնական եւ կրթուած հայ մարդեր եւ կիներ, որոնք պատրաստ են սորվելու, որպէս զի երթան եւ պետական դպրոցներու մէջ կրօնական Քրիստոնէական ուսում դաստանդէն: Եւ այս՝ համաձայն Հայաստանի երկրայ կառավարութեան պաշտօնական որոշումին:

Այսպիսի կեդրոններ կազմակերպուած են՝ Երեւանի, Սիւնիքի, Լեւոնական Կիւմրիի, Դիլիջանի, Հաղբատի, եւ այլ շրջաններու մէջ:

Զորեքշաբթի գիշեր մը ժամը 8-ին այցելեցիմք Երեւանի Ս. Սարգիս Եկեղեցիին սրահը, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին հետ հոգեւորականներով միասին տեսակցութիւն ունենալէ յետոյ Հայաստանի Վարչապետին եւ Նախագահին հետ, ժամը 5ին եւ ժամը 7ին: Ս. Սարգիս Եկեղեցւոյ սրահին մէջ հաւաքուած էին 250 այրեր եւ կիներ: Մեծ մասը ուսուցիչներ: Ամէն շաբաթ կանոնաւորապէս կը սերտեն եւ կը սորվին Հայոց Քրիստոնէական հաւատքը, աւանդութիւններն ու խորհուրդները, պետական դպրոցներուն մէջ գանձը դաստանդելու համար:

Ուրիշ գանձ մը գտանք Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Խոր-Վիրապի Վանքին բակին մէջ, ուր հարիւրներով ժողովուրդ ուխտի եկած էր, շաբաթ առաւօտով: Վանքին ամուսնով կազմակերպուած խումբ մը երիտասարդներ շրջապատեցին մեզ: Վաթսուն անդամներով այս խումբը կը հրատարակէ իր կրօնական թերթը՝ «Գաւիթ» ամուսնով: Եւ ինքզինք յայտարարած է «Հայց. Եկեղեցւոյ Երիտասարդաց Կազմակերպութիւն»: Քանի մը տարի առաջ, ո՛վ կրնար հաւատալ այսպիսի հրաշքի մը:

Իսկ Սուրբ Էջմիածնի Տաճարի պարտէզին մէջ, երեկոյեան ժամերգութենէն յետոյ, մեզի մօտեցաւ եօթամասուն տարեկանի մօտ մեծ-մայրիկ մը, իր 12 տարեկան թոռնիկին ձեռքէն բռնած: Եւ պատմեց իր կեանքին պատմութիւնը: Ամհաւատ եւ ամաստուած նկատուած ընկերութեան մէջ ապրած, Մարքսիստ միլիթանտ փիլիսոփայութեամբ դաստիարակուած: Իր ամուսինն ալ պետական կարեւոր պաշտօնի հասած:

Եւ օր մը, տարիներ առաջ, երբ ոչ ոք կը համարձակէր կրօնական հաւատքի ամուսնով խօսելու, հրաշքը կը պատահի: Եւ Մարքսիստ, Communist, ամհաւատ, ամաստուած այս հայ կիմը, տեսիլքներ, ամենական փորձառութիւններ կ'ունենայ:

Եւ մեզի պատմած ժամանակ քանիցս աղաչեց եւ խնդրեց որ հաւատանք իր պատմածներուն: Սուտ չեն ամոքը: Իր խելքը կորսնցուցած անձի երեւակայական պատմութիւններ չեն ամոքը:

Եւ իր տեսիլքները կը պատմէ իր ամուսինին, որ իր կիմը «հիւանդ» եւ «խենթացած» կը նկատէ, եւ բժիշկներու միջոցաւ, ուրիշ քաղաք մը, բուժարան մը կը դրկէ: ամչնալով իր ընկերներէն:

Բայց հայ այդ կիմը, արդէն կարդացեր է Աւետարանը, կարդացեր է հայ Սուրբերու կեանքը: Ժամագիրքը ձեռքը՝ գոց գիտէ Ներսէս Շնորհալիին «Հաւատով Խոստովանիմք», «Առաւօտ Լուսոյ»: Կարդացեր է Գրիգոր Նարեկացիի աղօթամատեան Նարեկը: Եւ բուժարանին մէջ, իր մօր սորվածներուն մասին կը խօսի զիմքը խմամելու նշանակուած բոյժքոյրերուն եւ բժիշկներուն:

Եւ ի վերջոյ իր ամուսինին կ'ըսէ. «Ես իմ գանձը գտեր եմ»: «Ես այլեւս քու Մարքսիստ ընկերը չեմ: Մեր հոգիի խաղաղութիւնը, իսկական երջանկութիւնը, մեր Քրիստոնէական հայ հաւատքին մէջն է: »

եւ ըմտանկամ, ընկերային ամեն տեսակի տագմապնեւում դիմանալով, այսօր աւելի զօրացած իր հաւատքին մէջ, իր բոռնիկը բերած էր որ Երուսաղէմ տանք մեր Աստուծոյ եւ ազգի ծառայութեան պատրաստելու համար:

Եւ 12 տարեկան այդ բոռնիկը արդէն իսկ Աւետարան կը կարդայ, եկեղեցի կ'երթայ կանոնաւորապէս, եւ մեզի նրզեց՝ «Առաւօտ Լուսոյ», «Նորաստեղծեալ», «Նայեաց Սիրով» եւ այլ նրզեր:

Այս բոլոր նրեւոյթները ցոյց կուտան թէ Հայաստանի մեր եղբայրները եւ քոյրերը ի՞նչ բաներ իրենց զանձը կը մկատեն, եւ իրենց սրտերը ո՛ւր դրած են: Գամձ մը որ ո՛չ գողը կրնայ գողմալ, եւ ոչ ցեցը կրնայ ապականել կամ փնացնել:

Եթէ հարցումը մեզի դրուի, ի՞նչ է մեր պատասխանը:

Մենք հայերս, դում, եւ դում, եւ դում, եւ ես, որ կ'ապրինք Հայաստանէն դուրս, այսպէս կոչուած ազատ աշխարհի մէջ, բոմակալ մնշումներէ եւ հալածանքներէ հեռու, ի՞նչ են մեր զանձերը եւ ո՛ւր դրած ենք մեր սիրտերը:

Կը կարդա՞ս Աւետարան: Ծամօ՞թ ես քու Քրիստոնէական հաւատքիդ հիմունքներում, աւանդութիւններում, պատմութեան եւ խորհուրդներում: Պատրա՞ստ ես սորվելու եւ սորվեցնելու: Ո՛ւր որ ես հիմա, ի՞նչ պայմաններում մէջ ալ որ կը գտնուիս, հիմա՛:

Այն ատեն միայն մշտարտապէս լսած եւ մտիկ ըրած պիտի ըլլանք Քրիստոսի խօսքերում, որ կ'ըսէ. « Այնպիսի զանձեր զանձեցէք դուք ձեզի համար, որ ո՛չ գողը կրնայ գողմալ, եւ ոչ ցեցը կրնայ ապականել կամ փնացնել:»

Այն ատեն ամվարան շեշտով, կրնանք յայտարարել.՝ «Եկեղեցին Հայկական ծննդաւայրն է հոգւոյս:»

Աղօթենք որ Աստուած զօրացնէ մեր կամքը, լուսաւորէ մեր միտքը, բանայ մեր աչքը, շարժէ մեր հոգին, որպէս զի անկորնչելի զանձեր հետապնդենք եւ մեր սիրտերն ալ այնտեղ կապենք, ծառայելու համար Աստուծոյ փառքին եւ մեր ազգին ու մարդկութեան հոգւերը զարթօնքին համար:

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԻՒՆԸ ԲԱՐԵԿԱՐԳԵԼ ԿՈՒԶԷ ԻՐ ՀԱՇՈՒՂԱՀԱՎԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԼԱԻ ԹԵԿՆԱՇՈՒՆԵՐ ԿԸ ՓՆՏՌՈՒՆ ՍՈՅՆ ՊԱՇՏՏՈՆԸ ՍՏԱՆԶՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

Երուսաղէմ.՝ (Տեղեկատու դիւան)

Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեան, յայտարարեց թէ անհրաժեշտ կը գտնէ փոխել Պատրիարքութեան մերկայ ամբաւարար տոմարապահութիւնը եւ հաշուապահական դրութիւնը:

Դրամական գործառնութիւնները որոնք առընշուած են Պատրիարքութեան զանազան հաստատութեանց հետ չեն արձանագրուիր հաշուապահութեան տոմարներում մէջ:

Պատրիարքութիւնը որակեալ հաշուեքննիչ մը չունի իւրաքանչիւր բաժանմունքի հաշիւներով զբաղուելու, որոնք առանձին եւ ամկախ կը գործեն:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր պաշտօնավարութեան առաջին տարիէն իսկ մկատեց որ իւրաքանչիւր հաստատութեան մուէրներն ու մուիրատուութիւնները կը պահուին բաժանմունքի Տեսուչին մօտ եւ դրամատում կը պահուին իր անում տակ: Ոչ մուիրատուիւն անումը եւ ոչ ստացուած գումարները արձանագրուած են Պատրիարքութեան տոմարներում մէջ: Հաշուեկշիւներ չկան, մուտքի եւ ելքի հաշիւներ կամ դրամատում տեղեկագիրներ դիւանատում չեն մերկայացուիր: Կարգ մը բաժանմունքներ իրենց անձնական ստացագիրները տպած են:

Նման դրույթն է մեծ անհմարին է ծախքերը ստուգել կամ արդարացնել, որոնք կը կատարուին առանց մախապէս արտօմութեան: «Մեր հարցումներուն ի պատասխան, կ'իմանանք որ մախոդ տասնամակններուն, Պատրիարքութիւնը իր հաստատութեանց Տեսչութիւններուն ազատ ձգած էր, այնքան ժամանակ որ անոնք վնաս չէին պատճառեր Պատրիարքութեան եւ ի վնասին էին հոգալու իրենց ծախքերը:» Պատրիարք Հայրը ըսաւ:

Կայուն հաշուապահական դրութիւն մը ստեղծելու համար, Պատրիարքութեան բոլոր բաժանմունքները եւ պաշտօնները պէտք է որ համարատու մկատուին կեդրոնական հաշուապահական դրութեան ուր ոչ միայն հետաքննութիւններ կատարելու այլ ման բացատրութիւններ պահանջելու իրաւունք պիտի ունենայ հաշուեքննիչը:

Պատրիարքութեան բաժանմունքները տասնեակ մը հաստատութիւններ են: Կան Հայկական Սրբավայրերուն, դպրոցներուն, դարմանատան, Ս. Երկրի զանազան Տեսչութիւններուն, տպարանին, թանգարանին, մատենադարաններուն եւ վանքի մատակարարութեան համարատու պաշտօնները: Այս բոլորը պէտք է որ Պատրիարքութեան կողմէ պահպանուին, ծանր միւրակամ միջոցներու գնով:

Անցեալ տարուայ Նոյեմբեր ամսուն, Միացեալ Ազգերու Նպաստաբաշխման Հաստատութեան (UNRWA) Հայ հաշուապահ մը որ աշխատանքային բերումով Երուսաղէմ կը գտնուէր, Պատրիարք Սրբազան Հօր թելադրութեամբ հաշուապահական քննութիւն մը կատարեց եւ իր եզրակացութիւնը յայտնեց:

Ան կ'ըսէ. «Վերոյիշեալ գործը ի կատար ածելու համար, հաշուապահական դրութիւն մը պէտք է որ ստեղծուի խոր եւ մանրագնիմ ուսումնասիրութեմէ մը ետք, ուսումնասիրելու համար հաստատութեան բոլոր ծախքերն ու պէտքերը: Այս գործողութիւնը երկար ժամանակ կ'առնէ: Այնուամենայնիւ մախագիծը ամբողջութեամբ պէտք է որ վաւերացուի Պատրիարք Հօր կողմէ: Կեդրոնական հաշուապահական մարմինը լիազօր պէտք է ըլլայ բոլոր ծախքերու շուրջ իր հարցապնդումները կատարելու, բացատրութիւններ պահանջելու, մոյնիսկ պաշտօնական վաւերացումներ տալու:»

Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան « կարիքը կը զգայ անմիջապէս Վանքի մէջ կանոնաւոր հաշուապահական դրութիւն մը ստեղծելու, որը խիստ անհրաժեշտ կը համարուի:»

Հետեւաբար Պատրիարքութիւնը կը փնտռէ մէկ կամ երկու որակաւոր հաշուապահ/հաշուեքննիչներ, մախըմտրելի է որ Հայ ըլլան եւ լաւ տիրապետեն Անգլերէն լեզուին, որոնք իրենց յանձնարարուած աշխատանքի ընթացքին հարկաւոր է որ Երուսաղէմ մնան եւ խոր ուսումնասիրութիւն ընեն հաշուապահութեան բոլոր բնագաւառներուն մէջ, եւ հաստատեն ինքնուրոյն տոմարագիտական դրութիւն մը:

Այսպիսի ձեռնարկ մը վերջին անգամ կատարուած է 1932ին, տնտեսագէտ Ռսկան Պէյ Մարտիկեանի ջանքերով, որու յանձնարարութիւնները որդեգրուած էին Պատրիարքութեան հաշուապահութեան դրութեան մէջ:

Անոնք որոնք այս գործը ստանձնել կրնան, թող հաճին ուղղակի գրել Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հօր (Պատրիարքութեան հասցեով, Փոստարկը 14235) կամ ալ Պր. Սուրեն Ֆեսնեանին, Նախագահ Երուսաղէմի Պատրիարքութեան Բարեկամներու Ընկերակցութեան, Նիւ Եորքի հասցեով (Mondial Building, 661 Hillside Road, Pelham Manor, NY 10803): Այս ընկերակցութեան հետ ման կարելի է կապ հաստատել հեռաձայնով (914) 738 7411.

Երուսաղեմ 30 Մարտ 1991

Նորին Ա. Օծուքիւն
 Տ.Տ Վազգէն Ա.
 Ծայրագոյն Պատրիարք
 եւ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց
 Ի Ա. Էջմիածին:

Յարուցեալ Քրիստոսի Սուրբ Գերեզմանէն հանեցէք ընդունիլ Երուսաղեմի Սրբոց Յա-
 կոբեանց Միաբանութեան եւ ժողովուրդին սրտագին մաղթանքը Վեհիդ առողջութեան եւ Մայր
 Աթոռ Ա. Էջմիածնի անսասանութեան համար:

Թորգոմ Արքեպիսկոպոս
 Պատրիարք Երուսաղեմի

Երուսաղեմ 30 Մարտ 1991

Ամեն. Տ. Գարեգին Արք. Գազաննեան
 Պատրիարք Հայոց Թուրքիոյ
 Կ. Պոլիս.

Սուրբ Յարութեան հրաշափառ տօնին առիթով հանեցէք ընդունիլ մեր եւ Սրբոց Յակոբ-
 եանց Միաբանութեան սրտագին մաղթանքները, մաղթելով Ամենապատուութեանդ եւ Աթոռիդ
 Միաբանութեան առողջ եւ երջանիկ կեանք:

Թորգոմ Արքեպիսկոպոս
 Պատրիարք Երուսաղեմի

Jerusalem, 30 March 1991

His Holiness
 Alexei II
 Patriarch of Russia
 and All Russia

On auspicious occasion of our Lord we present Your Holiness
 our cordial congratulations wishing you continued health and
 prosperity.

Patriarch Torkom Manoogian

Jerusalem, 30 March 1991

His Holiness
Pope John Paul II
Vatican City

On auspicious occasion of the Resurrection of Our Lord we present Your Holiness our respectful congratulations wishing Your Holiness continued health many happy returns and fulfilment of your lofty ideals.

Patriarch Torkom Manoogian

Jerusalem, 30 March 1991

His Lordship George Carey
Archbishop Elect of Canterbury
Lambeth Palace, London

On the feast of resurrection of Our Lord we pray for the glory of life to be shared by all believers in the master of eternal life. May your Lordship continue serving Him leading Your flock to the blessings of the giver of life.

Patriarch Torkom Manoogian

Էջմիածին, 26 Մարտ 1991

Ամենապատիւ
Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեան
Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի
Երուսաղէմ.

«Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց». Հայոց աշխարհի Միաձմաւէ Սուրբ Սեղանից: Ուրա-
խութեամբ ողջունում ենք Ձեզ մեր Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի Յարութեան հրաշալի աւե-
տիսով որ լոյս է սփռում մեր բոլորիս կեանքի ճամապարհին, մեր խոհերին ու մեր
ձեռաց գործերին առաւել ամրապնդելոյ մեր հոգիներում «զհաւատ, զյոյս, զսէր եւ
զամենայն գործիս առաքիմութեան»: Սուրբ Յարութեան կենարար շնորհները թող առատապէս
բաշխուին ճանւ Ձեր Տիրայնամ համայնքի վրայ միշտ լուսառատ պահելով Ձեր աղօթքի
տունը: Մեր հայրական օրհնութիւնը եւ բարի մաղթանքները Ձեզ եւ համայն հաւատացեալ
մեր զաւակներին: Օրհնեալ է յարութիւն Քրիստոսի:

Վազգէն Առաջին
Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Ամբիլիաս, 18 Մարտ, 1991

Գերաշնորհ
Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեան
Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի
Երուսաղէմ.

Սիրեցեալ եղբայր ի Քրիստոս,

Մեր Փրկչի Յիսուսի Քրիստոսի յարութեան վերակոչման տօնը մեր յոյսի եւ խրախոյսի աղբիւր է ողջ քրիստոնէական աշխարհին համար: Երկնաւոր կեանքի իմաստը բարձրացնող եւ յաւիտեական կեանքի յոյսով եւ հաւատքով մարդկային կեանքը արժեւորող յարութեան դէպքը բոլոր քրիստոնէայ ազգերու համար զօրութեան աղբիւր է հանդիսացած: Առաքելական պատգամը լոյս է եղած ամոնց կեանքի մամբաներում վրայ. «Եթէ խոստովանեսցես բերանով քով Տէր զՅիսուս, եւ հաւատասցես ի սրտի քով թէ Աստուած յարոյց զմա ի մեռելոց, կեցցես» Հռոմ. Ժ. 9-:

Քրիստոսի յարութեան հրաշապատում դրուագը կեանք մերձեցնող աղբիւրներէն զխաւորագոյնն է հանդիսացած մեր Հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ: Այս օրերում մամաւանդ առաւել կարեւորութեամբ կը զգացուի ամօր զօրութիւնը մեր բոլորի կեանքին մէջ, ի Մայր Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի:

Ս. Յարութեան տօնի այս գերերջանիկ առիթով, եղբայրական սիրոյ պարտք կը զգամք Ձեզի յայտնել Մեր սրտագոյն շնորհաւորութիւնները: Կ'աղօթենք առ յարուցեալ Փրկիչ մեր շնորհելու Ձեզի քաջառողջ կեանք եւ մորոգեալ ոյժ ու կորով արդիւնաւորագոյն պտղաբերութեամբ զլուծի հանելու Ս. Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան առաքելութիւնը ի սպաս Ամենակալին Աստուծոյ եւ ի հոգեւոր վայելումն հայ հաւատացեալ ժողովրդեան:

Մնամք եղբայրական սիրոյ ողջումնիւ
ԱՂՈԹԱՐԱՐ

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՅՑ

Գումգաբու, Իսթանպուլ, 26 մարտ 1991

Ամենապատիւ
Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեան
Պատրիարք Հայոց Ս. Երուսաղէմի
Երուսաղէմ.

Մեր Տիրոջ Ս. Յարութեան տօնի առթիւ Ձերոյ եղբայրութեան կը յղենք մեր սրտագին շնորհաւորութիւնները մաղթելով Ձեզ առողջութիւն կատարեալ յաջողութիւն ձեր իտեալ-ներում եւ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան անսասանութիւն:

Գարեգին Արք. Գազաննեան
Պատրիարք Հայոց Թուրքիոյ

SECRETERIAT OF STATE
No. 281685/G.N.

VATICAN, 26 April 1991

Your Beatitude,

His Holiness Pope John Paul II duly received your Easter greetings and has asked me to thank you. You remain in his prayers, as do all the faithful who have been entrusted to your pastoral care.

His Holiness has also asked me to tell you of the great importance he attaches to our ecumenical effort to achieve full communion in faith and sacramental life, so that the Church may be a clearer sign of God's loving presence in a world so desperately in need of peace and reconciliation.

Allow me, Your Beatitude, to take this occasion to express my own personal good wishes in Jesus Christ our Risen Lord.

+Angelo Sodano
Pro-Secretary of State

His Beatitude Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem
Armenian Patriarchate
St. James Monastery
Jerusalem

HIS HOLINESS TORKOM MANOOGIAN,
ARMENIAN PATRIARCH OF JERUSALEM.

YOUR HOLINESS, CHRIST IS RISEN!

With a feeling of spiritual joy and paschal exaltation I cordially welcome You to the greatest and glorious Feast of the Holy Easter.

Full of faith that with the Christ's Resurrection a new, eternal life begins and the sin and death as its consequence weighing upon the humanity vanish, we sing: "We celebrate the doing away with death, the infernal destruction, and the beginning of a new, eternal life...."

May our Lord Jesus Christ Who with His death and Resurrection renewed the fallen human nature and made it capable to receive eternal life, give us, according to His great Grace, a hope to see unapproachable light in the Heavenly Kingdom.

In these joyous days let us raise our zealous prayers to our God and Saviour /2 Pet., 1,1/, may He send His Grace and strengthen You for a successful fulfilment of Your High Service. May it serve to a spiritual growth of people of God and may peace and love reign on the earth.

In my prayers I wish You spiritual and physical health from the Lord and many years of a successful service to the glory of God.

With brotherly love in the Resurrected Lord,

+ ALEXY,
PATRIARCH OF MOSCOW
AND ALL RUSSIA

The Easter of the Lord 1991

ՏԱՐԵԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆՔ Ս. ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

2 Յունիս, Կիրակի կեսօրէ ետք, Ալէքս եւ Մարի Մամուկեան Ժառ. Վարժարանի համ-դիսարարին մէջ կայացաւ Ս. Թ. Վարժարանի Մանկապարտէզի Ամսվերջի հանդէսը, ի ներկայութեամբ Միաբան Հայրերու եւ հետաքրքիր ծնողներու եւ ազգայիններու:

Յայտագիրը, միւս մախորդ տարիներուն, կը բաղկանար երգերէ, ոտանաւորներէ, պարերէ եւ փոքրիկ զուարմարեր տրամախօսութիւններէ, կատարուած Մանկապարտէզի եւ Նախակրթարանի Ա. Կարգի փոքրիկներուն կողմէ, կարելի յաջողութեամբ:

Տեսուչ եւ հանդիսութեան մախագահ Գերշ. Ս. Կիրել Եպս. հանդէսի աւարտին բաժնեց Մանկապարտէզի ընթացքը լրացուցած 9 երկսեռ փոքրիկներուն աւարտական վկայականները ու իր օրհնութիւնները տալով բոլորին՝ փակեց մօտ երկու ժամեր տևող հանդէսը:

Յաջորդ Կիրակի, 9 Յունիս, երեկոյեան ժամը 6.30ին, Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Երկրորդական Վարժարանի Ամսվերջի Հանդէսը: Հոն էին Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հայրը ու գրեթէ ամբողջ Միաբանութիւնը, ծնողներ, հիւրեր, հրաւիրեալներ ու հետաքրքիրներ: Հանդէսը այս տարի մուկուած էր Հայ ազատագրական Հայրամի կորողական դէմքերէն Զօրավար Անդրանիկին, ամոր ծնողեան 125 ամեակին առիթով:

Ընթացաւրտ դասարանի ուսանողներ յաջող կերպով ներկայացուցին մեծ զօրավարին եւ հերոսին կեանքը, քաջագործութիւնները եւ մեր պատմութեան նշանավայրին այդ շրջանի եղելութիւնները: Եղան խմբերգներ ու խմբական արտասանութիւններ:

Հանդէսի երկրորդ բաժնին մէջ, Վարժարանի բարեջան Տեսուչը՝ Գերշ. Ս. Կիրել Եպս. Գաբիկեան, կարդաց մասեր իր Տարեկան Տեղեկագրէն: Ծրջամաւարտներէն մին գողտրիկ ուղերձ մը կարդաց: Երգուեցաւ հրաժեշտի երգը եւ ընթացաւարտներ, ինչպէս նաեւ ուսման, վարուց եւ ձեռագործի մէջ որոշ յաջողութիւն արձանագրած ուսանողներ պարգեւատրուեցան: Ծրջամաւարտները, թիւով 14 պարմաններ եւ պարմանուհիներ, ստացան իրենց վկայականները Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հօր ձեռքէն, որ խօսեցաւ տպաւորիչ յորդորական մը:

Ս. Աթոռոյ մաղթերգով փակուեցաւ աւելի քան երկու ժամեր տևող տպաւորիչ այս Հանդէսը: Պահպանիչէն ետք ներկայները «Հայր Մեր» խմբերգեցին:

Ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի Ամսվերջի Հանդէսը

Երուսաղէմի Ընծայարանի եւ Ժառանգաւորաց Վարժարանի Ալէքս եւ Մարի Մամուկեան հանդիսարանին մէջ տեղի ունեցաւ 1990-1991 ուսումնական տարեշրջանի ամսվերջի հանդէսը, 23 Յունիս, Կիրակի երեկոյեան ժամը 7.30-ին մախագահութեամբ Ամեմապատի Պատրիարք Սրբազան Հօր եւ ներկայութեամբ սաղիմահայ ընտրանի բազմութեան:

Պատրիարք Սրբազանի գլխաւորութեամբ՝ երբ Սրբոց Յակոբեանց զննութեալ Միաբանութիւնը մուտք կը գործէր հանդիսարանէն ներս, Ժառանգաւոր սաներ գիրենք ընդունեցին «սիրտ ի սիրտ եւ ձեռն ի ձեռն» քայլերգով:

Հոգեշնորհ Աւետիս Արեղայ Իփրանեան իր բացման խօսքով՝ շնորհակալութիւն յայտնեց Ամեմ. Պատրիարք Սրբազան Հօր՝ իր Հայրական հոգածութեան համար Ժառանգաւորաց Վարժարանի սաներուն: Եւ մոյմպէս շնորհակալութիւն յայտնեց Ժառանգաւորաց Վարժարանի ուսուցչական կազմին որոնք ջանացին սաներուն ջամբել՝ ամուր եւ հաստատ ուսում:

Ժառանգաւոր սաներ կոկիկ յայտագրով մը ներկայացուցին՝ տարեշրջանիս ուսումնական եւ կրթական արդիւնքը, արտասանութիւններով, խմբերգներով եւ դաշմակի մուսագակցութեամբ:

Հոգշ. Ս. Մեսրոպ Վրդ. Ասողեան ներկայացուց տարեկան տեղեկագիրը Ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի:

Ամեմ. Պատրիարք Սրբազան Հայրը բաշխեց մրցանակները իւրաքանչիւր դասարանի առաջին համդիսացող սանին ինչպէս նաեւ այն սաներուն որոնք Վարժարանի ընդհանուր ուսման, կենցաղավարութեան, վարքի եւ լեզուներու ուսմանց մէջ առաջին համդիսացած են:

Երուսաղէմացի Հայոց Բարեսիրական Միութեան փափաքով եւ մուիրատուութեամբ մրցանակներ հաստատուած էին նաեւ հետեւեալ մարզերուն մէջ առաջին համդիսացողներուն. ա) ուսման բ) աշխատանքային աշխատասիրութեան գ) մարքութեան դ) երգեցողութեան ե) արտասանութեան զ) մարզանքի:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր գոհումակութիւնը յայտնեց ուսուցիչներուն եւ աշակերտներուն կատարած աշխատանքին համար, եւ քաջալերեց Վարժարանի սաները զարգացնելու իրենց տրուած զանազան Աստուածապարգէս շնորհները: Մրցումները առիթներ են միայն անցնելու համար հանոյքի զգացումը աշխատանքի, ծառայութեան, ուսման, ընկերսիրութեան, որոնցմով կը կերտուի նաեւ նկարագրի մարդուն: Մեր ազգն ու եկեղեցին կարիքը ունին մարզուած եւ տոկուն հոգեւոր սպասաւորներու:

Ապա "Օրինցէք զՏէր" մաղթերգով եւ Պատրիարք Սրբազան Հօր պահպանիչով աւարտեցաւ Ամալերջի համոզէը:

76-ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁ ԱՊՐԻԼԵԱՆ ԵՂԵՌՆԻ

Ուրիշ տարիներու միման, այս տարի եւս Հայ Երուսաղէմը արժանավայել կերպով մշեց Յուշատօմը Մեծ Եղեռնին:

24 Ապրիլ, Չորեքշաբթի առաւօտ, մեծ բազմութիւն մը լեցուցած էր Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարը: Ս. Պատարագը Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց եւ հոգեշունչ քարոզ մը խօսեցաւ Ս. Զատիկի առթիւ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն Ս. Երուսաղէմ ժամանած Հոգշ. Տ. Սերովբէ Վրդ. Իսախանեանը: Ապա կատարուեցաւ հոգեհամզստեան պաշտօն, զխաւորութեամբ Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հօր: Մայրավանքի մեծ զանգի սգախառն դօղանջներուն հետ, արարողութեանց աւարտին կազմուեցաւ մեծահամդէս թափօր, զխաւորութեամբ Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հօր եւ մասնակցութեամբ քոյր եկեղեցիներու հոգեւորականներու, Հայ Կաթողիկէ համայնքի հովիւ Տ. Յովսէփ Ծ. Վրդ. Բուպեանի եւ բովանդակ միաբանութեան, առաջնորդութեամբ Հ.Ե.Մ.ի եւ Հ.Մ.Ը.Մ.ի սկաւառ-արեւոյշներուն: Թափօրը ուղղուեցաւ Ս. Փրկչի ազգային գերեզմանատունը, ուր Արարայի մահատակաց Յուշարձանին շուրջ, կատարուեցաւ Համզստեան պաշտամունք: Երուսաղէմի Հայ Բարեսիրաց եւ Հ.Ե.Մ. եւ Հ.Մ.Ը.Մ. ակումբներու ներկայացուցիչներ քանի մը լեզուներով պատահաբար բռնած էին թափօրի ըմբացքին, Հայկական ցեղասպանութիւնը դատապարտող եւ մեր արդար իրաւունքները պահանջող: Այս առթիւ կազմուած Յանձնախումբին անունով մահատակաց Յուշարձանին առջեւ խօսք առաւ, Սաղիմահայ գաղութին կողմէ, Պր. Սարօ Նազգաշեան: Վերադարձին, Մայրավանքի մուտքին խաղաղ ցոյց մը կազմակերպուեցաւ:

Տեղական եւ օտար հեռատեսիլի ընկերութիւններ ժապաւեմի առին մասեր թափօրական գնացքէն: Մամուլն ու ձայնասփիւռն ալ ամդրադարձան այս իրողութեան:

ՍԱՐԿԱՒԱԳԱԿԱՆ ԶԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

13 Ապրիլ, Ծաբաթ առաւօտ, ի ժամ Ս. Պատարագի, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը կատարեց Սարկաւագական ձեռնադրութիւնը երեք երիտասարդներու: Նազարէթ Տէր Վարդանեանի, արհեստով դերձակ եւ քանի մը տարիներէ ի վեր իբրեւ Ուրարակիր Սրբատեղեաց մէջ ծառայող: Ռումանիայէն ամուսնացած եւ քահանայութեան պատրաստուելու համար Ս. Քաղաք գալով Ս. Աթոռոյս Ընծայարանին աշակերտած Տրց. Ազատ Մամտալեանի. եւ յիշեալ Կրթարանի Բարձրագոյն կարգի ուսանող Տրց. Սարգիս Աւետիքեանի: Խարտաւիչակն էր Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպիսկոպոս:

Նախորդ օր, երեկոյեան ժամերգութեան աւարտին, դարձեալ Մայր Տաճարին մէջ, ամօնք ստացած էին կիսասարկաւագութեան աստիճան:

Յուզիչ էր պահը երբ Ընծայեալները ժողովուրդին կը դառնային ձեռամբարձ: Անոնք ստացան Ն. Ամենապատուութենէն Ս. Աւետարանի ընթերցման եւ Ս. Սկիիի վերաբերումը կատարելու իրաւունքները:

Ստորեւ ամօնք կենսագրական գիծերը.-

ՆԱԶԱՐԷԹ ՍՐԿ. ՏԵՐ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ ծնած է Երուսաղէմ՝ 1923ին: Թոռնիկն է Մարաշի Ս. քառասուն Մանկանց Եկեղեցւոյ Քահանայ Տ. Վարդան Ա. Քհնյ. Տէր Վարդանեանի, որ ջարդէն ճողորպած՝ 1921ին հաստատուած է Երուսաղէմ:

Նազարէթ Սրկ. իր մախակրթութիւնը ստացած է տեղւոյս Ս. Թարգմանչաց Վարժարանին մէջ, զոր աւարտած է 1938ին: Յետոյ հետեւած է դերձակութեան արհեստին: Մանուկ հասակէն եղած է եկեղեցասէր, ու ծառայած է որպէս դպիր ի Ս. Հրեշտակապետ, ի Ս. Յարութիւն եւ ապա ի Ս. Յակոբ: Ամուսնացած է 1958ին Լիբանանահայ Միհրան Սողոմոնեանի դստեր՝ Լուսինի հետ եւ հայր է երկու դուստրերու (Եւա եւ Մարի), այժմ ամուսնացեալ: Առ ի զնահատամբ իր ծառայութեան, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս. Գազանեան (այժմ Պատրիարք Թրքահայոց) Ուրար կրելու արտօմութիւն տուած է իրեն:

ԱԶԱՏ ՍՐԿ. ՄԱՆՏԱԼԵԱՆ ծնած է Ռումանիոյ Սուչաւա քաղաքին մէջ 3 Մայիս 1955ին: Իր մախնական եւ երկրորդական ուսումը ստացած է իր ծննդավայրին մէջ մինչեւ 1974: Յաջորդ տարի մեկնած է Մայր Հայրենիք եւ երկու տարի հետեւած Ս. Էջմիածնի Հոգեւոր Ճեմարանի դասընթացներուն: Հոն է որ ստացած է Դպրութեան չորս աստիճանները (1976ին) եւ Ուրար կրելու արտօմութիւն (1977ին): Վերադառնալով Ռումանիա, հետեւած է համալսարանական ընթացքի եւ 1984ին աւարտած է Բոլիտեխնիկական բաժինը: 1990ին Երուսաղէմ գալով հետեւած է Ընծայարանի դասընթացներուն:

Ազատ Սրկ. ամուսնացած է եւ հայր է երկու զաւակներու: Պիտի վերադառնայ Ռումանիա եւ ընդունի Քահանայական օծում:

ՍԱՐԳԻՍ ՍՐԿ. ԱՆԵՏԻՔԵԱՆ ծնած է Պէյրութ՝ 3 Մարտ 1975ին: Նախնական ուսումը ստացած է տեղւոյն Էհրամեան Վարժարանին մէջ, զոր յաջողութեամբ աւարտելէ ետք, շուրջ երեք տարի յաճախած է Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Զարեհեան Դպրեվանքը: 1989ին Երուսաղէմ գալով՝ ընդունուած է Ս. Աթոռոյս Ժառանգաւորաց Վարժարանը: Իր մախասիրած միւթերն են Հայոց Պատմութիւն, Անգլերէն եւ Արաբերէն լեզուներ եւ Եկեղեցական Երաժշտութիւն:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Եկեղեցականք-Բեմականք

ԳԶ. 2 Ապրիլ.- Աւագ Երեքշաբթի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան գաւթի Ս. Յովհաննէս աւետարանչի մատարան մէջ: Ժամաքարն էր Հոգշ. Տ. Ռազմիկ վրդ. Պօղոսեան, որ ապա նախագահեց Տաճարէն ներս կատարուած ուխտաւորաց թափօրին:

ԵԶ. 4 Ապրիլ.- Աւագ Հինգշաբթի (Յիշատակ ըմբռնեաց): Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ "Կարգ Ապաշխարողաց": Իսկ օրումն համդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուցեց Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան, որ ըմբռնեցաւ Ս. Յովհ. Ոսկերեան Հայրապետի Հաղորդութեան նաւը:

- Կէսօրէ ետք, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը նախագահեց Մայր Տաճարին մէջ կատարուած "Ունալուայ"ի սրտագրաւ կարգին, որուն աւարտին Անկիւքան Արքեպս. Ես կարդաց Աւետարան Աւագ Խորանի բեմէն, Անգլերէն լեզուով: Բազմաթիւ օտար հիւրեր, հիւպատոսներ, ընդ որս եւ Երուսաղէմի Քաղաքապետը՝ Վսեմ. Թէտի Քօլլէք, լեցուցած էին Տաճարի գոյգ դասերը: Մօտ ժամ մը տեւող արարողութիւնը ձայնասփռուեցաւ Իսրայէլեան ռատիօկայանէն:

- Ժամ մը ետք, Հոգշ. Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջոջանանի գլխաւորութեամբ, փոքր թափօր մը այցելեց Քրիստոսի աւանդական գոյգ բանտերը - Ս. Հրեշտակապետ եւ Ս. Փրկիչ - , որ Հոգշ. Հայրսուրբը խօսք առնելով՝ բացատրութիւններ տուաւ Հայապատկան գոյգ սրբավայրերու մասին:

- Գիշերը Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ "Խաւարման" տպաւորիչ կարգը, որուն վերջամասին, խորհրդաւոր մթնոթեան մէջ, Մայր Հայրենիքէն ժամանած Հոգշ. Տ. Սերովբէ Վրդ. Իսախանեան կուռ ու ներշնչեալ քարոզ մը խօսեցաւ: Համդիսապետն էր Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը:

Ուր. 5 Ապրիլ.- Աւագ Ուրբաթ (Յիշատակ Խաչելութեան): Կէսօրը քիչ անց, Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնամատարան մէջ պաշտուեցաւ Խաչելութեան կարգը: Համդիսապետն էր Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբրիէան:

- Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Թաղման համդիսաւոր կարգը: Համդիսապետն էր Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը:

- Ծր. 6 Ապրիլ.- Աւագ Ծափաթ (Ճրագալոյց Ս. Զատիկ): Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած առաւօտեան ժամերգութենէն քիչ ետք, քանի մը վարդապետներ մեկնեցան Ս. Յարութեան Տաճար, կատարելու համար դրան բացումը, բանալին առնուելով, ըստ սովորութեան, մեր Աւագ Թարգմանին (Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ.) ձեռքէն:

- Երկու ժամեր ետք, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր գլխաւորութեամբ, ամբողջ Միաբանութիւնը մեկնեցաւ Ս. Յարութեան Տաճար, որ յաջորդաբար տեղի ունեցան "Լուսաւորեայ"ի եւ յարակից համդիսութիւնները, սկսելով Ս. Գերեզմանի դրան կնքումէն: Յունաց թափօրի աւարտին, մեր մօր Լուսահանը՝ Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան, Յունաց Ամեն. Ս. Պատրիարքին հետ, մտաւ Ս. Գերեզման, որուն քովնոր բացուածքներէն քանի մը վայրկեան ետք դուրս պիտի գար մուխրական լոյսը, լուսակիրներու կողմէ անմիջապէս փոխադրուելու համար վերնատան մեր պատշգամբին մէջ իր տեղը գրաւած Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր: Ս. Գերեզմանին շուրջ կը կազմուի թափօր, գլխաւորութեամբ բացառաբար Եպիսկոպոսական խոր կրող Լուսահան վարդապետին, երիցս ղառնալով սրբավայրին շուրջ: Ղպտիներ եւ Ասորիներ եւս կը հետեւէին մեր թափօրին: Յունական եւ հայկական զանգերն ու կոշնակները երկարօրէն ու զուարթապէս կը դօղանջէին: Վաճառ դարձին, Դաւթի Բերդին դիմաց, Պատրիարք Սրբազանը եւ Լուսահան վարդապետը զգեստաւորուեցան, եւ թափօրականք յարութեան շարականներ երգելով ուղղուեցան Մայր Տաճար, որ Սրբազան Պատրիարքը Ս. Զատիկի շնորհաւորական մաղթանքով արձակեց ժողովուրդը:

Ժամ մը ետք, Մայր Տաճարին մէջ սկսաւ ճրագալոյցի կարգը, որուն աւարտին Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց եւ Յարութեան Խորհուրդին շուրջ քարոզեց Մայր Հայրենիքէն ժամանած Հոգշ. Տ. Միքայէլ Վրդ. Աջապահեանը: Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. նախագահեց Ս. Զատիկի նախաօրեակին, որմէ ետք, "Այսօր յարեալ" շարականը երգելով, Միաբանութիւնը զգեստաւորեալ բարձրացաւ վաճառ սեղանատունը՝ ըմբռնելով: Սեղանին վրայ կ'ե-

րել էր տօմին յատուկ ներկուած հաւկի-
րը:

— Կիր. 7 Ապրիլ.— ԶԱՏԻՎ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ
ՏՆԱՌՆ: Կէս գիշերէն երկու ժամեր ետք,
Մայրավանքի մէն զանգը հնչեց եւ քիչ
ետք, Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս.ի գլխաւո-
րութեամբ, Միաբանութիւնը իջաւ Ս.
Յարութեան Տաճար, ուր ժամերգութեան
մէկ մասը մեր վերնատան մէջ կատարել
ետք, Յունաց Պատարագի աւարտին, իջաւ
Ս. Գերեզմանի շրջափակը, Թափօրակա
մը գնացըով շարունակելու համար մնացեա-
լը: Ղպտիներ եւ Ասորիներ եւս կը
հետեւէին մեր Թափօրին, որ տեսց
մինչեւ լուսաբաց: — Կարն դադարէ մը
ետք, Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. մատոյց
օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Քրիս-
տոսի Ս. Գերեզմանին վրայ եւ տպաւորիչ
քարոզով մը պանծացուց Յարութեան խոր-
հուրդը: Ներկայ էր Ամեն. Ս. Պատրիարք
Հայրը: Վանք վերադարձին, Հայոց Թաղի
մուտքէն, Միաբանութիւն եւ աշակերտու-
թիւն երգեցողութեամբ յառաջացան եւ
բարձրացան Պատրիարքարան:

— Կէսօրէ ետք, Մայրավանքի մէն
բակին մէջ կատարուեցաւ Զատիկական մէն
"Անդաստամ"ը՝ հանդիսապետութեամբ Ամեն.
Ս. Պատրիարք Հօր:

Բշ. 8 Ապրիլ .— Բ. օր Ս. Զատիկի
(Յիշատակ մեռելոց): Օրուան հանդիսա-
ւոր Ս. Պարտարագը՝ Մայր Տաճարի Աւագ
Սեղանին վրայ մատոյց, Յարութեան իմաս-
տին ու կարեւորութեան շուրջ կուռ
քարոզ մը խօսեցաւ եւ, Ս. Պատարագէն
ետք, Մայր Տաճարին մէջ կատարուած
մեծահանգէս Թափօրին — ամպհովանիի տակ
եւ կենաց փայտի մատուցմը ի ձեռին —
նախագահեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը:
Յետոյ Միաբանութիւն եւ ժողովուրդ
շարականի երգեցողութեամբ բարձրացան
Պատրիարքարան, ուր Պատրիարք Հայրը
շնորհաւորեց բոլորին Ս. Զատիկը եւ
օրհնուած մշխար բաժնեց ամէնուն:

— Գշ. 9 Ապրիլ .— Գ. օր Զատիկ: Ս.
Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Ս. Գլխադրի
մատրան մէջ մատոյց Հոգշ. Տ. Սերովբէ
Վրդ.: Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը նախա-
գահեց հոգեհամզատեան պաշտամունքին:

Ծր. 13 Ապրիլ.— Գլխատումն Յովհ.
Կարապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ
Մայր Տաճարի Աւագ Խորանին վրայ:
Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Մեսրոպ Վրդ.
Ասողեան: Կատարուեցաւ Զեռնադրութիւն
Սարկաւագաց:

— Կիր. 14 Ապրիլ .— Նոր Կիրակի
(Կրկնագատիկ): Ըստ սովորութեան, Մայր
Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց
Լուսահամը՝ Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօ-
ղոսեան: Պատարագի մէկ մասը ձայնա-
սփռուեցաւ Խորայելեան ռատիօկայանէն:
Քարոզեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը
(նաեւ Անգլերէնով): Ապա նախագահեց
օրուան յատուկ "վասն բիւրաւոր նահա-
տակացմ մերոց" կատարուած հանգստեան
կարգին:

— Ուր. 19 Ապրիլ.— Նախատօնակին ի
Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Սեւան
Եպս. Ղարիպեան:

— Ծր. 20 Ապրիլ.— Աւետումն Ս.
Աստուածածնին: Առաւօտուն, Գերշ. Տ.
Սեւան Եպս.ի գլխաւորութեամբ, Միաբան
Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գերսեմա-
նիի ձորը ու "Հրաշափառ"ով մուտք գոր-
ծեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր
Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան
հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց Գերշ.
Հանդիսապետ Սրբազանը:

Կէսօրէ ետք, Լուսարարապետ Գերշ.
Տ. Դաւիթ Եպս.ի գլխաւորութեամբ, Միա-
բանութիւնը "Հրաշափառ"ով մուտք գոր-
ծեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր մեր
վերնամատրան մէջ պաշտուեցան ժամեր-
գութիւնն ու նախատօնակը: Ապա կատար-
ուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցե-
լութեան հանդիսաւոր Թափօր Տաճարէն
ներս: Թափօրապետն էր Հոգշ. Տ. Գուսան
Վրդ. Ալեմեան:

— Կիր. 21 Ապրիլ.— Աշխարհմատրան
(Կանաչ Կիրակի): Գիշերային եւ առա-
ւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան
ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ:
Ապա, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ
Եպս. Սահակեան մատոյց օրուան հանդի-
սաւոր Ս. Պատարագը՝ Քրիստոսի Ս.
Գերեզմանին վրայ, քարոզեց՝ բացատրե-
լով գոյգ կոչումները այս Կիրակիին,
եւ նախագահեց Սրբավայրին առջեւ
կատարուած Անդաստամին, որով աւարտե-
ցան Զատիկական շրջանի Հայկական եւ ոչ-
Հայկական բոլոր հանդիսութիւնները յիշ-
եալ Տաճարէն ներս:

Ծր. 27 Ապրիլ.— Ս. Պատարագը մա-
տուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամաբարն
էր Հոգշ. Տ. Միքայէլ վրդ. Աջապահեան:

Կիր. 28 Ապրիլ.— Ս. Պատարագը մա-
տուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վեր-
նատան մատրան մէջ: Ժամաբարն էր Հոգշ.
Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զոյջամեան:

Ծր. 4 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մամկնասարեան:

- Կիր. 5 Մայիս.- Տօմ Երեւման Ս. Խաչին (351): Առաւօտեան ժամերգութեան ընթացքին, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. կատարեց ըմբերցումը Ս. Կիւրեղ Հայրապետի Կոստանդ Կայսեր յղած Թուղթին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան: Աւագ Խորանին վրայ կը տեսնուէր վառ կամթեղներով զարդարում Ս. Խաչին նշանը:

- Ծր. 11 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Բագրատ Արդ. Պուրմէքեան:

- Կիր. 12 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Թուրք Վրդ. Յովակիմեան:

- Դշ. 15 Մայիս.- Կէսօրէ ետք, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. զլիաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով բարձրացան Զիթենեաց լեռ, ուր Համբարձումն Սրբավայրին վրայ կառուցուած մեր վրնամատրան մէջ կատարուեցան ժամերգութիւն եւ մախատօնակ եւ, կարն ընդհատուէ մը ետք՝ Հսկում եւ գիշերային ու առաւօտեան ժամերգութիւններ:

- Եշ. 16 Մայիս.- ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՆ ՏԵԱՌՆ: Առաւօտուն, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր զլիաւորութեամբ, Միաբանութիւնը ինքնաշարժերով բարձրացան Զիթենեաց լեռ, ուր յետ "Հրաշափառ"ով մուտքի, օրուն հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մեր վրնամատրան մէջ մատուց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս. Գաբիկեան: Մայր Աթոռոյ Սիսէն Ս. Էջմիածին փոխադրութեան 550րդ տարեդարձին առթիւ կատարուած "Հայրապետատական Մաղթանք"ին մախագահեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը: Իսկ Ս. Պատարագէն ետք, Սրբավայրին առջեւ կատարուած "Անդաստամ"ին մախագահեց Գերշ. Պատարագի Սրբազանը:

- Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ եւս կատարուեցաւ "Անդաստամ": Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

- Ծր. 18 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Համբարձում վերին մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէքեան:

Կիր. 19 Մայիս.- Երկրորդ Ծաղկա-

զարդ: Ս. Հրէշտակապետաց եկեղեցւոյ շարունակուող մորոգութիւններուն պատմառաւ, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Ս. Աստուածածմայ խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալմանեան:

Ծր. 25 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Առաքելոց վերին մատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան:

Հոգեզայտեան հանդիսաւոր մախատօնակին ի Ս. Յակոբ մախագահեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը:

- Իրիկմաղէմին, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած "Եկեցէ"ի եւ Հսկման կարգերուն մախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. Սահակեան:

Կիր. 26 Մայիս.- ՀՈԳԵԳԱՆՈՒՍ (Բարեկենդան Եղիական պահոց): Օրուն հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուց եւ Յովհ. Ոսկեբերանի Հոգեզայտեան ներբողը աշխարհաբարով կարդաց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. Սահակեան:

- Կէսօրէ ետք, Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս. մախագահեց Մայր Տաճարին մէջ կատարուած "Անդաստամ"ին, որմէ ետք Հոգշ. Հայրեր, Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. զլիաւորութեամբ, մեկնեցան Սիոն լեռ, կատարելու համար, ըստ ընկալեալ սովորութեան, Վերջին Ընթրեաց վերնատան մէջ մասնաւոր արարողութիւն: Դուռը փակ գտնելով՝ դարձան Ս. Փրկիչ, որու մախագաւիթին մէջ հոգեհանգստեան պաշտօն կատարեցին հոն թաղուած Ս. Աթոռոյս հանգուցեալ Պատրիարքաց հոգիներուն համար: Հոգեհանգիստ կատարուեցաւ ման ազգ. գեղեզմանատան վարդապետաց շիրիմներու յատկացուած բաժնին մէջ:

- Յիշեալ ուխտագնացութիւնը կատարուեցաւ Չորեքշաբթի, 29 Մայիսի կէսօրէ ետք: Տեղի ունեցաւ լման երեկոյեան ժամերգութիւն, մախագահութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. ի, որ խօսեցաւ ման Ս. Հոգւոյ յատկամիշեքուն եւ գերազանց դերի ու զօրութեան մասին:

- Ծր. 1 Յունիս.- Է. օր Հոգեզայտութեան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեան:

Կիր. 2 Յունիս Յիշատակ Եղիայի մարգարէին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ:

Պատարագեց եւ քարոզեց Հոգշ. Տ. Ամուշաւամ Ծ. Վրդ. Զոյնեան, միւս ունեւնալով եղիա մարգարէի կեանքն ու հրաշագործութիւնները:

— Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մոլորութեանց պատճառաւ, այս տարի եւս զանց առնուեցան Ս. Հովսիսիմեանց մախատմակն ու Պատարագը:

Ուր. 7 Յունիս.— Նախատմակին ի Ս. Յակոբ մախագահեց Գերշ. Տ. Կիրեղ եպս.:

Ծր. 8 Յունիս.— Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին ելն ի վիրապէն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Լուսաւորչի սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ վրդ. Մանկաստեան:

Նախատմակին ի Ս. Յակոբ մախագահեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայր: Ապա ծմբադիր "Տէր Ողորմեա" երգուեցաւ:

Կիր. 9 Յունիս.— Տօմ Կաթողիկէ եկեղեցւոյ Ս. Էջմիածնի: Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց Հոգշ. Տ. Համբարձում վրդ. Քէշիշեան: "Հայրապետական Մաղթամբ"ին մախագահեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը:

— Ծր. 15 Յունիս.— Ս. Մեծին Ներսիսի եւ Խաղայ եպս.ին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղի: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս վրդ. Ծէրպէթեան:

Կիր. 16 Յունիս.— Բարեկեցեաց Ս. Լուսաւորչի պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերմատան մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն վրդ. Յովակիմեան, որ մահւքարոզեց աղօթքի կարեւորութեան եւ գործութեան մասին:

Ուր. 21 Յունիս.— Նախատմակին ի Ս. Յակոբ մախագահեց Գերշ. Տ. Սեւան եպս.:

Ծր. 22 Յունիս.— Գիւտ Նշխարաց Ս. Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ, ըստ սովորութեան, Մայր Տաճարի Ս. Մակարայ մատրան մէջ, ուր թաղուած է, ըստ աւանդութեան, Ս. Լուսաւորչի մատուցը: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս վրդ. Ծէրպէթեան:

Կիր. 23 Յունիս.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ քաղաքիս Հրեական բաժնին մէջ գտնուող Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գուսան վրդ. Ալեանեան: Բարոզեց Լուսաւորարարպետ եւ հանդիսապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ եպս. Սահակեան:

Դշ. 26 Յունիս.— Թարգմանաց Նախատմակին ի Ս. Յակոբ մախագահեց Ս. Թարգմանաց Վարժարանի Տեսուչը՝ Գերշ. Տ. Կիրեղ եպս. Գաբրիէան:

Եշ. 27 Յունիս.— Ս. Թարգմանաց Վարդապետացն մերոց Սահակայ եւ Մեսրոպայ (Տօմ ազգային): Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց Հոգշ. Տ. Ռազմիկ վրդ. Պողոսեան:

Ծր. 29 Յունիս.— Ս. Տրդատայ թագաւորին եւ Աշխէն տիկնոջն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղի: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ վրդ. Մանկաստեան:

Նախատմակին ի Ս. Յակոբ մախագահեց Գերշ. Տ. Սեւան եպս. Ղարիպեան:

Կիր. 30 Յունիս.— Գիւտ Տփոյ Ս. Աստուածածնի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Աժծածին (Գեթսեմանի ծոր): Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Մեսրոպ վրդ. Ասողկեան: Բարոջեց Հոգշ. Տ. Բարսեղ վրդ. Գալամտէրեան մեկնաբանելով օրուան ճաշու Աւետարանէն որովմերու առակը: Երթուղարձի թափօրները զլխաւորեց Գերշ. Տ. Սեւան եպս.:

ՊԱԾՏՈՆԱԿԱՆՔ

Գշ. 2 Ապրիլ.— Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Միաբանութեան անդամներէն Հոգշ. Տ. Սերովբէ վրդ. Խախանեան եւ Հոգշ. Տ. Միքայէլ վրդ. Աջապահեան Զատկական տօներու առթիւ ժամանեցին Ս. Աթոռ, եւ մնացին մինչեւ 28 Ապրիլի Կիրակի օրը: — Բշ. 8 Ապրիլ.— Երեկոյեան, Ամերիկայի Եպիսկոպոսական եկեղեցւոյ մախագահող Եպիսկոպոսը, Պառնոմիկ եւ տեղւոյս Անկլիքան Արքեպս. Քաֆիթի ըմբօրքի հրաւիրուած էին Պատրիարքարան:

Գշ. 9 Ապրիլ.— Երեկոյեան, ընդառաջելով Անկլիքան Արքեպս.ի հրաւերին, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը եւ Գերշ. Լուսաւորարպետ Տ. Դաւիթ եպս. Y.M.C.A գացին մասնակցելու տեղւոյս Անկլիքան եկեղեցւոյ 150 ամեակի ճաշկերոյթին:

Ծր. 13 Ապրիլ.— Միւնիխի (Գերմանիա) Կարտիմալ Ուէթթէր, իր օգնական Եպիսկոպոսին եւ Ռէկէմպուրքի Արեւելեան եկեղեցիներու յատուկ Հիմնարկի պատասխանատու Մօմսէմիօր Ռաուշ մերկայ եղան Մայր Տաճարի մէջ մատուցուած Պատարագին եւ կատարուած Սարկաւագական ձեռնադրութեան, եւ ապա բարձրացան Պատ-

րիաքաղաքում եւ տեսակցեցան Ամեմ. Սրբա-
զան Պատրիարքին հետ:

Դժ. 17 Ապրիլ.- Ժառ. սաներ եւ սար-
կաւազներ, ուսուցչական կազմով միասին
երկօրեայ պտոյտի մեկնեցան Թապալայի
Գերմանական Հիւրամոցը՝ Տիրերիոյ լճակի
եզերքին:

Եժ. 18 Ապրիլ.- Կէսօրէ ետք, Իսրա-
յէլի Ամկախութեան 43րդ տարեդարձին
առթիւ, քաղաքապետ Վսեմ. Թէտի Բօլլէքի
կողմէ, Դաւիթ Բերդին մէջ տրուած
ընդունելութեան ներկայ գտնուեցաւ
Գերշ. Ս. Կիրեղ Եպս. Գարիկեան, հետոյ
նշանակով Աւագ Թարգման Հոգշ. Ս.
Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեանը եւ քարտուղար
Տիար Գեորգ Հիմդլեանը:

Ուր. 19 Ապրիլ.- Միացեալ Նահանգ-
ներու Արտաքին Գործոց Նախարար Ճէյմս
Պէյքըր, որ Իսրայէլ կը գտնուէր երե-
կոյեան այցելեց Ս. Յարութեան Տաճար
եւ դիմաւորուեցաւ երեք յարամուանու-
թեանց Տեսուչներուն կողմէ:

Եժ. 25 Ապրիլ.- Շուէտական Ազատ
Եկեղեցիի երեցներուն խումբ մը, կէսօրէ
առաջ այցելեց ման Ամեմ. Ս. Պատրիարք
Հօր:

Ուր. 26 Ապրիլ.- Երեկոյեան, տեղի
ունեցաւ բացումը Վանքիս մօտակայ,
Դաւիթ Բերդին դիմաց գտնուող Swedish
Christian Study Centreին: Բացումին
նախագահեց Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հայրը,
ի ներկայութեան Հոգշ. Միաբան Հայրե-
րու եւ օտար հիւրերու:

Դժ. 15 Մայիս.- Կէսօրէ առաջ, Հում-
գարիոյ Վարչապետ ճօզէֆ Ամթալ այցելեց
Ս. Յարութեան Տաճար եւ դիմաւորուեցաւ
երեք յարամուանութեանց Տեսուչներուն
կողմէ: Մեր կողմէ ներկայ էր ման
Գերշ. Ս. Կիրեղ Եպիսկոպոս:

Եժ. 18 Մայիս.- Կէսօրէ ետք, Ամեմ.
Ս. Պատրիարք Հայրը, ի գլուխ Միաբա-
նութեան, բացումը կատարեց Ս. Թարգ-
մանչաց Երկ. Վարժարանի Տարեկան Պազա-
րին:

Բժ. 20 Մայիս.- Կէսօրին, Լուսա-
րարապետ Գերշ. Ս. Դաւիթ Եպիսկոպոս
Քմեսէթի դիմացի պարտէզը զմաց, մաս-
նակցելու Փօլօմիոյ (Լեհաստան) Նախա-
գահ Լէխ Վալեսայի Ս. Երկիր այցի
առթիւ եղած դիմաւորութեան:

Դժ. 21 Մայիս.- Կէսօրէ ետք, Փօլօ-
միոյ Նախագահը իր շքախումբով այցելեց
Ս. Յարութեան Տաճար: Մուտքին դիմա-
ւորուեցաւ երեք յարամուանութեանց մեր-

կայացուցիչներուն կողմէ: Մեր կողմէ
ներկայ էին Գերշ. Ս. Կիրեղ Եպս.,
Տաճարի Տեսուչ Գերշ. Ս. Վաղարշ Եպս.
եւ Աւագ Թարգման Հոգշ. Ս. Ռազմիկ
Վրդ.:

Եժ. 23 Մայիս.- Կէսօրէ ետք, Կրօմից
Նախարարութեան բաժնի Տնօրէն Պր. Ուրի
Մօր եւ Հիմ քաղաքի Ոստիկանապետը
այցելեցին Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հօր:

Եժ. 30 Մայիս.- Կէսօրէ ետք, Ամեմ.
Ս. Պատրիարք Հայրը, Լուսարարապետ
Գերշ. Ս. Դաւիթ Եպս., Հոգշ. Ս. Ռազ-
միկ Վրդ. եւ Տիար Գեորգ Հիմդլեան
ներկայ եղան Պէլճիբակեան Հիւպատոսա-
րանի մէջ, Հիւպատոսին մօտաւուտ մեկ-
նումին առիթով տրուած ողջերթի ընդու-
նելութեան:

Գժ. 4 Յունիս.- Աւստրիոյ Թէլ-Ավիվի
ղեսպամը այցելեց Ամեմ. Ս. Պատրիարք
Հօր:

Եժ. 6 Յունիս.- International Coun-
cil of Christians and Jews կազմակեր-
պութեան Նախագահ Տիար Ծթերմպէրկ
այցելեց Ամեմ. Սրբազան Պատրիարք
Հօր:

Երեկոյեան, Քաղաքապետ Վսեմ. Թէտի
Բօլլէքի կողմէ, ի պատիւ Պր. Ծթերմ-
պէրկի (ամօր ծննդեան 70 ամեակին
առթիւ) Քաղաքապետարանի պատշգամին
վրայ տրուած ընդունելութեան ներկայ
գտնուեցաւ Լուսարարապետ Գերշ. Ս.
Դաւիթ Եպս., Հոգշ. Ս. Բագրատ Արեղայ
եւ Տիար Գ. Հիմդլեան:

Բժ. 10 Յունիս.- Երեկոյեան,
Համայն Ռուսիոյ Պատրիարք Ալեքսէյ Բ.ի
Գահակալութեան առաջին տարեդարձին
առթիւ Ռուսաց Եկեղեցւոյ շրջափակին
մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ
գտնուեցաւ Ամեմ. Ս. Պատրիարք Հայրը,
ընկերակցութեամբ Լուսարարապետ Գերշ.
Ս. Դաւիթ Եպս.ի, Աւագ Թարգման Հոգշ.
Ս. Ռազմիկ Վրդ.ի եւ Տիար Գ. Հիմդլ-
եանի:

Գժ. 11 Յունիս.- Իսրայէլի Նախագահ
Վսեմ. Հայիմ Էլքոնի Հունգարիա եւ
Պուլկարիա մեկնումին առիթով, Քմեսէթի
դիմացի պարտէզին ողջերթի ընդունե-
լութեան մասնակցեցան Լուսարարապետ
Գերշ. Ս. Դաւիթ Եպիսկոպոս եւ Բագրատ
Արեղայ:

Եժ. 13 Յունիս.- Կէսօրէ առաջ,
Լատվիաց Ս. Անտոն Փատուացւոյ տօմին
առիթով, Ֆրանչիսկիաններու Մայր Եկե-
ղեցւոյ մէջ, Պապական մուրհակին կողմէ

մատուցումը հանդիսանոր Ս. Պատարագին եւ յաջորդող ընդունելուեան ու մաշկերոյթին ներկայ գտնուեցան Ս. Յարութեան Տանգի Տեղաւոր Ս. Վարդապետը եւ Տեղաւոր Ս. Գրիգորը։

Կէսօրէ ետք, Ամբիոյ Ն.Վ. Էլիզապէթ քաղաքի ծննդեան 66րդ տարեդարձին առթիւ, Բրիտանական Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ, Հիւպատոսարանի պարտէզին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Ամեն. Ս. Պատարագը Հայրը, Լուսարարապետ Գերշ. Ս. Դաւիթ եպս., Աւագ Թարգման Տեղաւոր Ս. Ռազմիկ Վրդ., եւ Քարտուղար Տիար Գեորգ Հիմղլեան։

Ապա, ամօք ներկայ եղան Խալիոյ ազգային տօնին առթիւ (2 Յունիս), Խալական Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ, քաղաքի Հրեական Բաժնին մէջ գտնուող Հիւպատոսարանի պարտէզին մէջ տրուած ընդունելութեան։

Ուր. 14 Յունիս.- Կէսօրէ ետք, Խալական Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ, նոյն առիթով քաղաքի արեւելեան բաժնին մէջ գտնուող Հիւպատոսարանի պարտէզին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Լուսարարապետ Գերշ. Ս. Դաւիթ եպս., Տեղաւոր Ս. Գրիգորը եւ

Տիար Գ. Հիմղլեան։

Բշ. 17 Յունիս.- Կէսօրէ առաջ, Խալական Հիւպատոս Մարիմօ Ֆլէրի հրաժեշտի այցելութեան եկաւ Պատարագը։

Կէսօրէ ետք, Նէշլընլ պանդոկի մէջ, Խալական եւ Պէլլիքական Հիւպատոսներու մօտալուտ մեկնումին առիթով տրուած ողջերթի ընդունելութեան ներկայ եղան Լուսարարապետ Գերշ. Ս. Դաւիթ եպս., Տեղաւոր Ս. Ռազմիկ Վրդ. եւ Տիար Գ. Հիմղլեան։

Բշ. 24 Յունիս.- Երոպացւոց Ս. Յովհ. Մկրտչի ծննդեան տօնին առիթով, կէսօրէ առաջ, Լուսարարապետ Գերշ. Ս. Դաւիթ եպս. եւ Տեղաւոր Ս. Գրիգորը Վրդ. ներկայ եղան Էյմ-Քէրմի (Յովհ. Կարապետի ծննդավայր գիւղը նկատուող) Յոյմ-Կաթոլիկ Վանքի մէջ կատարուած արարողութեան, որուն ընթացքին խօսք առաւ Գերշ. Սրբազան Հայրը։

Կէսօրէ ետք, Լուսարարապետ Գերշ. Դաւիթ եպս., Տեղաւոր Ս. Ռազմիկ Վրդ. եւ Տիար Գ. Հիմղլեան ներկայ եղան Լուսարարականներու Փրօփս (Տեղաւոր Պետ) Եօհաննէս Ֆրէտրիխի մեկնումին առիթով, Լուսարարականներու սրահին մէջ տրուած ողջերթի ընդունելութեան։

Ս. ԱԹՈՒՈՅՍ ԿԻՒՂՈՒՆԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ ԾՆՈՐՀԱԿԱՆՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՅԱԾ Է ՀԵՏԵԻՆԱԿ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. ՀԱՏԸՆՏՈՐ (Ամբիկեան Զափածոյ Գրականութիւն) — Մկրտչ. Արշաւիր (Թարգմանեց եւ մատենագրեց)։ Սօլք Լէյք Սիթի, Տպագրութիւն Ֆօսթըր, 1990 էջ 251 եւ 265։
2. ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԵՌԱՅԱՆԿ։ 1991 Գալիֆորնիա — էջ 416։
3. ՄԵԾ ԵՍ ԴՈՒՆ ՏԵՐ (Կարն Քարդմեր) — Կարն Ա. Քիմ. Կտանեան։ Նիւ Եորք, Ս. Վարդապետ Մատենաշար։ Հրատարակութիւն՝ Սուրեն Մամուլեան Հիմնադրամի, 1989 էջ 136։
4. ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ (Քառահատոր շարք) Նուիրում Հ.Յ. 100 ամեակին Ա. Հատոր։ Աթէնք, "Յեղափոխական Գրադարան" Մատենաշար թիւ 8, 1990 էջ 460։
5. ԱԻԱԳ ԾԱՐԱԹԸ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՅ ՄԷՋ։ Փօլա ճուրիկեան (թարգմանութիւն՝ Գրիգոր Ոսկանեանի, Ջեւաւորում եւ մկարագրողում՝ Նշան Աքիլեանի)։ Նիւ Եորք, Ամերիկայի Հայր. Եկեղեցւոյ Արեւելեան Թեմ, 1990 էջ 17։
6. ՄՈՎՍԻՍԻ ԽՈՐԵՆԱՅՈՒՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՅ — Նորայր Ն. Բիւզանդացի եւ Մ. Միմասեան։ Դուկասեանց Եղբայրների Հաստատութեան Հրատարակութիւն։ Ժնև, 1991 էջ 337։

7. ԿՐՈՆՔԸ ԵՒ ԱՆՈՐ ԴԵՐԸ — Յովհաննէս Յ. Սարգիսեան: Պէյրուք, 1990 էջ 158:
8. ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՏՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ (Մաս Ա.— Սկզբից մինչև 1441 թ.) "Հաղթատաւանք" Բարեգործական Միութիւն: Եզնիկ Քեմյ. Պետրոսյան: Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Տպարան, 1990 էջ 123:
9. ՊԱՆԴՈՒԽՏ ՄԸ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՓԱՌՔԸ ԿԸ ՊԱՏՄԷ (Սաղմոս, 19:1) — Եղիա Պապիկեան: Փաստօրէն, Գալիֆորնիա, 1991 էջ 189:
10. ՄԱՐԴԸ ՓԱԿԱԳԾԻ ՄԷՋ "Նոր էջ" թիւ 20 — Մկրտիչ Արշալիր: Մատենաշար "Նաւասարդ"ի Կլէմտէյ, Ալբո Բրիքիքիկ, 1990 էջ 92:
11. ՄԵՐ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԸ (Երկրորդ Տպագրութիւն) — Վաչէ Ծ. Վրդ. Իզմատիոսեան: Մարտէյ 1991, էջ 108:
12. " ԽՈՐՀԷ ԵՒ ՄՏԻՐ ..." (Խոհեր եւ Հայեացքներ Դպրեկանքի մասին): — Գարեգին Բ. Կաթողիկոս: Անթիլիաս, 1984 էջ 290:
13. ԽՆԿԱՐԿՈՒԹԵԱՆ ՈՒՂԵՏՈՅՅ: Երուսաղէմ, Տպարան Սրբոց Յակոբեանց, 1991 էջ 78:
14. ՓՈՒՆՋ ՄԸ ՔԱՐՈՋՆԵՐ: — Յովնան Ծ. Վրդ. Տէրտէրեան: Թորոնթօ, Տպագրութիւն Տաթև Մատենաշար, 1989 էջ 58:
15. ՆՁՈՎԵՊՍ . . . Թորգոմ Արքեպս. Գուշակեան: Երուսաղէմ, Տպարան Սրբոց Յակոբեանց, 1991 էջ 72:
16. ՎԵՐՋԻՆ ԲԱԺԱԿԸ — Զապէլ Եսայեան: Խմբագիր՝ Վարուժան Ծ. Վրդ. Հէրկէլեան: Անթիլիաս, 1986, էջ 114:
17. ԾԱՆԻՐ ԶՔԵԶ . . . Գարեգին Բ. Կաթողիկոս: Անթիլիաս, 1983 էջ 154:
18. TAPIS ET TEXTILES ARMENIENS. — R.H. Kevorkian & Berdj Ashdjian. Ouvrage Public Grace a une Subvention de la Fondation Calouste Gulbenkian de Lisbonne St. Lazare, Venise, Janvier 1991 pp. 122.
19. LES ARMENIENS. Gerard Dedeyan. Histoire d'une Chretiente. Toulouse, Editions Privat, 1990 pp. 122
20. REPLY FROM WILDERNESS ISLAND (poems) — Peter Balakian. New York, The Sheep Meadow Press, 1988 pp. 79
21. SCENES FROM THE LIFE OF CHRIST IN ENGLISH MANUSCRIPTS. Oxford, Bodleian Library, University Press, 1951 24 plates.
22. TURKISH ARMENIA AND EASTERN ASIA MINOR. — Rev. Henry Fanshawe Tozer. London, Longmans, Green and Co. 1981. Reprinted in Astoria, N.York, by J.C & A.L. Fawcett, Inc. 1990 pp. 4/0
23. LEEDS CASTLE — Maidstone. Kent, 1974 pp. 80
24. ARMENIAN MASSACRES OR THE SWORD OF MOHAMMED — Greene Frederick Davis. Edited by Henry Devenport Northrop. Philadelphia & Chicago, International Publishing Co. 1990. Re-printed by J.C. & A.L. Fawcett Inc. pp.512.

25. HISTORY OF ARMENIA — Father Michael Chamich. From B.C. 2247 to the Year of Christ 1780 or 1229 of the Armenian Era. To which is appended a continuation of the History by the Translator from the year 1780 to the present date. Volume 1 pp. 414, Volume 2 — pp. 565. — Calcutta, Bishop's College Press, 1827 Re-printed by J.C & A.L Fawcett, 1827 Astoria, New York, 1990.
26. AN AMERICAN PHYSICIAN IN TURKEY. — Clarence D. Ussher & Grace H. Knapp. Boston & New-York, Houghton Mifflin Company. The Riverside Press Cambridge, 1917 Re-printed by J.C & A.L Fawcett, Inc. 1990 pp. 338
27. TWO WAR YEARS IN CONSTANTINOPLE. Dr. Henry Stuermer. Translated from the German by E. Allen and the Author. New York, George H. Doran Company, 1990 pp. 292
28. ANNUAL REPORT 1989–1990. Armenian Missionary Association of America, Inc. Editor: Movses Janbazian. Paramus, N.J. pp. 23
29. GERMANY, TURKEY AND ARMENIA. London, J.J. Keliher & Co. Ltd. 1917, Re-published in Astoria, New York, by J.C. and A.L. Fawcett Inc. 1989 pp. 128.
30. THE FORTY DAYS OF LENT. — Alice Antreassian. Selected Armenian Recipes. Illustrated by Adrina Zanazanian. New York, Ashod Press, 1985 pp. 130.
31. BE NICE, I'M DEAD (Kna Meri, Ari Sirem) Aramashot Babayan. An Armenian Comedy in Three Acts. Translated by Nishan Parlakian. New York. St. Vartan Press, 1990 pp. 118.
32. LES EGLISES BYZANTINES D'ISTANBUL. Hrant Papazian. Photographies par l'Auteur. Istanbul, Camlibel Matbaacilik, 1991 pp. 31.
33. HOLY WEEK IN THE ARMENIAN CHURCH. Paula Jurigian. Design and Illustration by Nishan Akgulian. New York, a Publication of the Department of Religious Education, Diocese of the Armenian Church. 1990 pp. 17.
34. ORTHODOXIA 1990–1991. Regensburg, Ostkirchliches Institut, 1991 pp 211.
35. LA MERE DE DIEU (Theodokos). — Vatche Iknadiossian (Archiemandrite) 2e Edition. St. Lazare, Venice, 1991 pp. 63
36. GAROONG (The Crane) Peter Khanbegian. Chicago, Illinois, Adams Press, 1988 pp. 462.
37. CARVINGS FROM AN HEIRLOOM. Oral History Poems. Helene Pilibosian. Watertown, Mass, Ohan Press, 1983 pp. 64
38. OUT OF DARKNESS. Martin Ramela (Pilibosian). Cambridge, Mass., the Zoryan Institute, 1989 pp. 220

(Ծարումակելի)

Սահակ Գալայնեան
Քարտուղար Մատենադարանի

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ՓՈԽԱՆ ԽՄԱՍԳՐԱԿԱՆԻ

— Հոգիդ ողջ մնայ Թ. Ա. Մ. 62

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

— Երե Քրիստոս յայնուի հիմա ԴԱԻԻԹ ԵՊՍ. ՍԱՀԱԿԵԱՆ 65

— Եղիա մարգարե ԱՆՈՒՇԱԻԱՆ Ծ. ՎՐԴ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ 67

— «Ինչո՞ւ մեռելներուն մէջ կը փնտռեմ ողջը» ԱԼՊԷՌ ԶՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ 68

— Երից վարդապետաց երկասիրութիւնը ԶԵՆՈՐ ՔԷՆՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ 69

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

— «Յիսուս Քրիստոսի առականները» ԳՐԻԳՈՐ ՈՍԿԱՆԵԱՆ 73

Ոմեն. Ս. Պատրիարք Զօր հեռագիրը Յորդանանի վեհապետին 75

ՊԱՅՄԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

— Վերանորոգութիւն Ս. Յարութեան Տանարի ԿԻՒՐԵՂ ԵՊՍ. ԳԱՐԻԿԵԱՆ 76

— Օրագրութիւն Մեսրոպ Վրդ. Նշանեանի 78

— Հնասիպ գիրքերու Յուշահանդէս 80

— Նորէն Ղարաբաղ 82

Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնը կը քաջալերէ ուխտագնացութիւնը Երուսաղէմ 88

Երուսաղէմ այցելեցեք 89

Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարքի այցելութիւնը Անգլիա 90

Հաշուապահական դրութիւն 92

Շնորհաւորական հեռագիրներ՝ յղուած Ս. Աթոռէն 94

Շնորհաւորական գիր Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետէն 95

» » Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսէն 96

» » Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքէն 96

» » Վասիկանէն 97

» » Համայն Ռուսիոյ Պատրիարքէն 97

Ամսվերջի Հանդէսներ Ս. Թարգմանչաց Երկ. Վարժարանի 98

Ամսվերջի Հանդէս Ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի 98

76րդ Տարեգարծ Ապրիլեան Եղեռնի 99

Սարկաւազական Զեւնադրութիւն Ս. Յակոբեանց Մայր Տանարին մէջ 100

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

— Եկեղեցականք - Բեմականք 101

— Պատշոնականք 104

Ցանկ՝ Կիւլպէնկեան Մասենադարանի կողմէ ստացուած գրքերու 106